

Regional landbruksplan for Troms 2014-2025 - «Arktisk landbruk – ei næring med mange muligheter»

Fylkestingets vedtak i sak 61/14 (14.10.2014)

1. Fylkestinget vedtar Regional plan for landbruk i Troms 2014 - 2025.
2. Fylkestinget vedtar Handlingsprogram 2014 - 2017.
3. Handlingsprogrammet for Regional plan for landbruk i Troms 2014 - 2017 skal rulleres årlig og behandles av fylkestinget.

Forord

Landbruket i Troms står overfor mange utfordringer, men har også mange fortrinn og potensialer. Det er viktig å ta vare på det tradisjonelle landbruket, samtidig som det finnes andre områder som også må utnyttes og synliggjøres. Landbruket i Troms spiller en viktig rolle for spredt bosetting, bærekraftig utnyttelse av naturressursene og vedlikehold av kulturlandskap, og gir grunnlag for mange arbeidsplasser.

I regional plan for landbruk har fylkesrådet valgt å ha et bredt fokus på landbruk. Innenfor temaene produksjon av mat, skogbruk og klimatiltak, bygdenæringer, eiendoms-, areal- og boligpolitikk, rekruttering og kompetanse, rovvilt, viltforvaltning, landskapsressurser samt samfunnssikkerhet og beredskap er det gjort nærmere rede for muligheter og utfordringer i Tromslandbruket.

Tittelen på planen – «Arktisk landbruk – ei næring med mange muligheter» - viser til den spennende rammen vi har rundt landbruket i nord. Det arktiske særpreget i form av blant annet klima og de spesielle lysforhold her nord, gir landbruksnæringen muligheter og potensiale som man ikke har lenger sør i landet. Fylkesrådet ønsker å bidra til økt satsing på lokal mat og arktisk landbruk.

Troms har nå fått en regional plan for landbruk som har vært etterspurt i lang tid. Tidshorisonten er tolv år, og gir muligheter for mer langsiktige satsninger. Handlingsprogrammet som er utarbeidet til planen har en varighet på fire år, slik at prioriteringer kan justeres underveis ved behov.

Regional plan for landbruk er en viktig plan for videre utvikling av landbruket i fylket. For å sikre måloppnåelse er det viktig at alle aktører i landbruket trekker i samme retning, og at innsatsen samordnes. Planen er et viktig bidrag for å få til dette. Fylkesrådet ønsker gjennom den regionale planen for landbruk å bidra til en god og fremtidsrettet næring.

Jeg ser frem til det videre arbeidet!

Tromsø 06.01.2015

Innholdsfortegnelse

1 Innledning

2 Rammevilkår og handlingsrom

2.1 Regelverk, planer og strategier

2.2 Andre rammefaktorer

2.3 Økonomisk situasjon

3 Kort om Tromslandbruket

4 Temaområder

4.1 Produksjon av mat

4.1.1 Tradisjonell matproduksjon

4.1.2 Økologisk produksjon av mat

4.1.3 Lokal mat og matspesialiteter

4.2 Skogbruk og klimatiltak i skogen

4.2.1 Hogst

4.2.2 Ressursoppbygging - skogkultur

4.2.3 Karbonbinding

4.2.4 Mer bruk av tre og treprodukter

4.2.5 Kompetanse og veiledning

4.2.6 Kompetanse og veiledning

4.2.7 utfordringer

4.3 Bygdenæringer

4.3.1 Inn på tunet

4.3.2 Grønt reiseliv

4.3.3 Bygdeservice

4.4 Eiendoms-, areal- og boligpolitikk

4.4.1 Eiendomsstruktur og jordleie

4.4.2 Jordvern

4.4.3 Eiendoms- og boligpolitikk

4.5 Rekruttering

4.5.1 Generasjonsskifte/eierskifte

4.5.2 Omdømme

4.6 Kompetanse

4.6.1 Naturbruksutdanning i videregående skole

4.6.2 Agronomutdanning for voksne

4.6.3 Etter- og videreutdanning

4.6.4 Kompetanse i veiledningsapparatet

4.6.5 Forskning og innovasjon (Foi)

4.7 Rovvilt

4.8 Viltforvaltning/viltskade

4.8.1 Elg

4.8.2 Gås

4.9 Landskapsressurser og produksjon av fellesgoder

4.9.1 Kulturlandskap og kulturminner

4.9.2 Bruk av utmarka til friluftsmål og folkehelse

4.10 Samfunnssikkerhet og beredskap i landbruket

4.10.1 Matsikkerhet

4.10.2 Mattrygghet

4.10.3 Helse, miljø og sikkerhet på gården

4.10.4 Dyrevelferd

4.10.5 Beredskap

5 Organisering og opplegg for medvirkning

6 Vedlegg 1 Status og utviklingstrekk

6.1 Jordbruk

6.2 Skogbruk og klimatiltak i skogen

6.3 Bygdenæringer

6.4 Eiendoms-, areal- og boligpolitikk

6.5 Rekruttering og kompetanse

6.6 Rovvilt

6.7 Viltforvaltning og viltskade

6.8 Miljø, kulturlandskap og kulturminner

6.9 Økonomisk situasjon

6.10 Trender i Tromslandbruket

7 Vedlegg 2

7.1 Fovaltning- og utviklingsaktører

7.2 Andre aktører, premissleverandører

8 Vedlegg 3 Økonomiske virkemidler til næringsutvikling

8.1 Bygdeutviklingsmidlene (BU-midlene)

8.2 Sametingets midler til næringsutvikling

8.3 Reindriftens utviklingsfond

8.4 Andre lån-/tilskuddsordninger

8.5 Program for lokal mat og grønt reiseliv

8.6 Regionale utviklingsmidler (fylkeskommunale midler)

8.7 Midler til rovviltforvaltning

9 Vedlegg 4 Statistikk Tromslandbruket 2002-12

10 Vedlegg 5 Erstatnings- og forsikringsordninger i planteproduksjon i Troms

1 Innledning

Utviklingen i landbruket er i stor grad styrt av regelverk, planer og strategier på flere nivå. For å finne handlingsrommet i arbeid med å utvikle landbruket i Troms, er det viktig å ha oversikt over dette. Landbruket i Troms har mange funksjoner og viktigst er produksjon av ren og trygg mat tilpasset det markedet etterspør. Viktigste produksjonsform er grovforbasert husdyrproduksjon. I Troms er det en betydelig næringsmiddelindustri basert på landbruksråvarer fra Nordland, Troms og Finnmark. Landbruket er viktig for sysselsetting og bosetting i hele fylket. Samtidig er et livskraftig landbruk avgjørende for å holde kulturlandskapet ved like og som produsent av miljø- og kulturverdier og andre fellesgoder. Landbruket spiller også en viktig rolle i klimautfordringene gjennom skogens store evne til å binde CO₂ og som leverandør av virke til mange formål og ren energi.

Troms er en del av arktis. Arktisk råd har definert arktis som havområdene fra Trøndelagskysten og landområdene i hele Nord-Norge. Arktisk landbruk omfatter alt landbruk i Nord-Norge, og er en næring med mange muligheter!

Klima, topografi, geologi og lysforhold bidrar til å gi råvarer fra det arktiske landbruket karakter og særpreg. Dette gir kvalitetsfortrinn med mulighet for ekstra verdiskaping under begrepet «arktisk kvalitet» (faktaboks 1). Nordnorsk landbruksråd (faktaboks 3) har arbeidet med å gi konkret innhold til begrepet. En viktig milepæl for dette arbeidet ble nådd da begrepet arktisk landbruk ble brukt som betegnelse på det nordnorske landbruket i nordområdemeldingen (2011) og landbruksmeldingen (2011). Landbruksmeldingen uttrykker vilje til satsing på det arktiske landbruket blant annet gjennom regionale virkemidler. Dette har lagt grunnlaget for ei utvida satsing.

Det er potensiale for økt verdiskaping fra det arktiske landbruket. Sterke trender skaper betalingsvilje for produkter som skiller seg ut på smak, sunnhet, produksjonsmetode eller historie. Etter en generasjon med pris- og effektivitetspress har markedet endret reglene. Satsing under paraplyen «arktisk kvalitet» kan gi en større samla verdiskaping i landbruket, den vil understøtte reiselivsnæringen og kunne bidra til et mer offensivt og attraktivt bilde av næringen.

Det er langt fra visjoner til produkter som gir penger i kassa. Grunnlaget må være systematisk å identifisere, utvikle og bygge ut komparative fortrinn. Dette er nordnorsk landbruk i gang med gjennom sin satsing i Utviklingsprogrammet for arktisk landbruk. Programmet er utarbeidet av Nordnorsk landbruksråd og har som hovedmål å forsterke og utvide produksjons- og inntektsmulighetene for landbruket i landsdelen.

Det å drive landbruk i arktiske strøk langt mot nord byr på både utfordringer og muligheter. Produksjon av råvarer av unik kvalitet utgjør et potensial, ikke bare for landbruks- og matproduksjon, men også for utvikling av andre varer og tjenester innenfor for eksempel mat- og reiselivsområ- det. Det er nå viktig med regional merkevarebygging, der det legges vekt på de unike arktiske kvaliteter som ligger i produksjon av mat i et rent og kaldt klima.

Formålet med planen

I følge plan- og bygningslovens § 8-1 skal regional planmyndighet utarbeide regionale planer for de spørsmål som er fastsatt i regional planstrategi. Fylkestinget vedtok i sak 62/12 oppstart av arbeidet med regional plan for landbruk i Troms.

Regional plan for landbruk i Troms skal være et styringsverktøy som er retningsgivende for utviklingstiltak, prosjekter og virkemiddelbruk på regionalt og kommunalt nivå. Næringen står overfor mange utfordringer, og planen skal systematisere og skissere løsninger gjennom tiltak som kommer til uttrykk i et handlingsprogram. Videre skal planen være grunnlag for utforming av regionale strategidokumenter. Regional plan for landbruk har en varighet på 12 år fra 2014 – 2025.

Planen skal bidra til å:

- sette landbruket på den regionalpolitiske dagsordenen
- avklare og prioritere tiltak som skal gjennomføres for å styrke landbruket
- legge til rette for en regionalt tilpasset landbrukspolitikk
- styrke de fortrinn som arktisk landbruk har

Mål for landbruket i Troms er

- Matproduksjon: Øke dagens produksjonsvolum minst i tråd med nasjonale målsetninger og videreutvikle matfylket troms
- Skogbruk og klima: Bedre utnyttelse av skogressursene og økt satsing på klimatiltak
- Bygdenæringer: videreutvikle landbruket som produsent av velferdstjenester og andre bygdenæringer

Handlingsprogram

Til planen er det utarbeidet et fireårig handlingsprogram (2014-2017) for gjennomføring av planen. Handlingsprogrammet definerer tiltak, anslår ressursbehov og utpeker ansvarlig organ og samarbeidspartnere for gjennomføring av strategier og tiltak. Handlingsprogrammet vedtas av regional planmyndighet og rulleres årlig.

Faktaboks 1

Arktisk Kvalitet

Nordnorsk matproduksjon foregår under vekstbetingelser med lange, lyse dager og lave sommertemperaturer. De lave temperaturene kombinert med mye lys, fører til at planter fra nord ofte utmerker seg med god søt smak sammenlignet med planter dyrket lenger sør. Både gulrøtter og kålrot fra nord smaker søtere og mindre bittert enn tilsvarende grønnsaker dyrket lenger sør. Lav temperatur og mye lys setter også i gang stressreaksjoner hos plantene som gjør at de produserer stoffer som virker som helsebringer og gende antioksidanter.

I nordlige områder og til fjells utvikles beiteplanter langsamt og kvaliteten bevares over lengre tid i beitesesongen. Slike forhold gir god tilvekst hos beitedyr og kan være med på å prege kvaliteten på kjøttproduktene

2 Rammevilkår og handlingsrom

2.1 Regelverk, planer og strategier

Internasjonalt

Internasjonale avtaler for handel over landegrenser har betydning for utvikling av norsk landbrukspolitik. I januar 2014 ble det enighet om ny WTO-avtale for handel over landegrensene. I følge avtalen skal det forhandles frem nytt regelverk for landbrukssubsidier i løpet av 4 år. De nye reglene kan gi utfordringer i form av tollreduksjoner og endring av importkvotene for sentrale landbruksprodukter. Den nye avtalen kan få betydning for utforming av støtteordninger og markedsordninger i landbruket. Også tidligere WTO-avtaler har gitt utfordringer for landbrukssektoren gjennom bestemmelser knyttet til omfang og utforming av landbruksstøtte og tollbeskyttelse for enkelte produkter.

Nasjonalt

For å fremme en bærekraftig utvikling har plan- og bygningsloven av 2008 fått nye bestemmelser om at Kongen hvert fjerde år skal utarbeide et dokument med nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging. Forventningene peker på oppgaver og interesser som regjeringen mener det er viktig at fylkeskommunene og kommunene fokuserer på i planleggingen i inneværende periode for å bidra til gjennomføring av gjeldende nasjonal politikk. Knyttet til landbruk heter det at Regjeringen forventer at:

- planleggingen bidrar til å opprettholde og videreutvikle landbruket og landbruksbasert foredlingsvirksomhet.
- fylkeskommunene og kommunene gjennom plan- leggingen bidrar til å opprettholde et bærekraftig skogbruk over hele landet.

I desember 2011 la Regjeringen fram stortingsmeldingen Velkommen til bords (Meld. St. 9 2011/2012), om landbruks- og matpolitikken framover. Den presenterer fire overordnede mål for den norske landbruks- og matpolitikken - matsikkerhet, landbruk over hele landet, økt verdiskapning og bærekraftig landbruk.

Sentrale føringer ellers fremgår av:

- årlige proposisjoner for budsjett og jordbruksoppgjør
- Meld. St. 21 (2011-2012) Norsk klimapolitikk
- Meld. St. 39 (2008-2009) Klimautfordringene – land- bruket en del av løsningen
- Klimakur 2020. Tiltak og virkemidler for økt opptak av klimagasser fra skogbruk. TA 2596 (2010). Klima og forurensningsdirektoratet.
- Strategi for likestilling i landbrukssektoren (2007)
- Handlingsplanen Økonomisk, agronomisk – økologisk! (2009)
- Nasjonal strategi for Inn på tunet (2012) og Handlingsplan for inn på tunet 2013-17
- Nasjonal strategi for reiselivsnæringen Destinasjon Norge (2012)

Regionalt

Regional planstrategi for Troms 2012-2015 gir en over- sikt over hvilke planer og strategier som skal utarbeides i innværende periode. Regionale planer som skal utarbeides i tråd med prosesskrav etter plan- og bygningsloven og som har innvirkning på landbruket er:

- regional plan for Troms (revidert fylkesplan)
- regional transportplan
- regional plan for friluftsliv, vilt og innlandsfisk (2014-2025)
- regional plan for reindrift
- regional forvaltningsplan for vannregion Troms (2016-2021)

I tillegg skal fylkeskommunen utarbeide planer/strategier/meldinger uten prosesskrav etter plan- og bygningsloven. Disse vil bli utarbeidet gjennom bred medvirkning, hvor sentrale aktører blir involvert og hvor planarbeidet vil bli ledet av Troms fylkeskommune. Aktuelle tema i forhold til landbruk er internasjonal virksomhet, næringsutvikling, tjenesteproduserende næringer, kulturnæringer, videregående opplæring og FoU.

Fra 2014 skal det basert på fylkesplanen, utarbeides et handlingsprogram med strategier som rulleres årlig. Tiltak vil inngå i de årlige strategiplanene som de ulike aktørene vedtar.

Kystskogmeldinga (2008) som er vedtatt av fylkene langs kysten, gir strategier og tiltak for skogbruk og skogen sin rolle i klimasammenheng for de aktuelle fylkene.

I fylket er det en rekke planer/programmer/strategier som landbruksplanen bygger på og som ved senere rulleringer, vil måtte forankres i regional plan for landbruk. Disse er:

- Økologisk handlingsplan for Troms 2008-2012
- Strategiplan for hagebær i Nord-Norge 2013
- Matstrategi Troms 2013-2016
- Regionalt bygdeutviklingsprogram 2013-2016 med:
 - regionalt næringsprogram
 - regionalt miljøprogram
 - regionalt skog- og klimaprogram

Lokalt

Kommuneplanlegging og bruk av plan- og bygningsloven er av de viktigste virkemidlene kommunene har til en samordnet politikkutforming og tilrettelegging for landbruksbasert næringsutvikling.

2.2 Andre rammefaktorer

Naturressursgrunnlaget

- Jordressursene

Jordbruket i Troms preges av små enheter. Den dyrka jorda ligger i smale striper langs sjøen. I de store dalførene Målselvdalen, Bardudalen og Reisadalen finner vi store elveavsetninger som gir godt grunnlag for landbruk. I disse områdene er eiendommene større enn langs kysten og i fjordstrøkene.

Landarealet i Troms fylke er på 24 869 km². Jordbruksarealet er på 239 261 daa og utgjør 1 %. Det gjør

Troms til det fylket i landet med nest minst dyrka mark i prosent av fylkets totalareal. På landsbasis er ca. 3 % av det totale arealet dyrka mark. Av det totale jordbruksarealet er 83 % klassifisert som fulldyrka.

- **Skogressursene**

Troms er et frodig fylke med gode vekstforhold for skog og skogen dekker ca. 1/3 av landarealet. Av et totalt skogareal på 8,08 mill. daa, utgjør lauvskogen over 90 %. Produktivt skogareal er på 4,15 mill. daa (Landskogtakseringa 2011). Omlag 2,5 mill. daa er økonomisk drivbart.

- **Beiteressursene i utmarka**

Utmarksbeite er en viktig del av ressursgrunnlaget for jordbruket og reindrifta i Troms. I 2011 gikk 112 000 sau, 6 300 storfe, 12 000 geit og 325 hester på utmarksbeite i Troms i minst 5 uker (SLF). I 2010 hadde norsk reindrift ca. 56 000 voksne rein på sommerbeite i Troms. I tillegg til dette utnytter svensk reindrift sommerbeitet i de indre delene av fylket med om lag 41 000 voksne dyr.

Skog og landskap publiserte i 2012 en undersøkelse av utmarksbeitene i Troms (se faktaboks 2).

Undersøkelsen viser at i 2011 ble 20 % av det praktisk nyttbare beitet i Troms utnytta av husdyr. Tar vi også med de ca 97 000 voksne tamrein som er i fylket, er tallet 55 %.

Samhandling reindrift og landbruk

Reindrift er en primærnæring som i enkelte sammenhenger defineres inn under landbruksnæringen og andre ganger ikke. Ved utarbeidelse av regional plan for landbruk i Troms er det valgt ikke å definere reindriften inn under landbruket. Det er likevel flere kontaktpunkter mellom landbruksnæringen og reindriftnæringen. Dette innebærer både felles interesser og mulige kilder til konflikt.

Det er et faktum at det meste av områdene som benyttes til jordbruk og skogbruk også er definert som beiteområder for rein. Problemer knyttet til rein på innmark og nydyrking er kjente tema i Troms. Da landbruksplanen ikke er en arealplan, er det valgt ikke å gå videre inn på denne type arealproblematikk. Temaet vil være en naturlig del av arbeidet med regional plan for reindrift, jfr Regional planstrategi for Troms 2012-2015.

Når det gjelder områder der reindrift og landbruk har felles interesser og kan dra nytte av hverandre, er dette arbeidet inn i planen.

Klimaendringer

Landbruket flere steder i verden merker nå klimaendringene, og i mange områder kan dette føre til redusert landbruksproduksjon. Andre steder kan temperatur- og nedbørsendringer ha positive effekter på landbruket. Nyere forskning viser at de viktigste klimaendringene i Norge vil inkludere økt temperatur, økt nedbør og hyppigere tilfeller av ekstremvær. Økt temperatur i sommerhalvåret vil forlenge plantenes vekstsesong og gi grunnlag for økt produksjon i jord og skog. Klimaendringene kan dermed gi nye muligheter for landbruket i nordområdene, som muligheter for flere slåtter og for å dyrke nye, mer produktive arter og sorter.

Samtidig viser forskningen at klimaendringene vil medføre mildere, mer ustabile vintre og også mye nedbør om høsten. Milde, ustabile vintre kan gi utfordringer med vinteroverlevelse hos flerårige planter mens våte høster kan gi innhøstingsproblemer og problemer med flom og jordpakking.

Tromslandbruket har de senere år fått føle på hvordan klimaet er med og setter rammer for landbruksproduksjonen. Milde vintre har i de siste årene økt vinterskadene på flerårig eng og beite i fylket med store tap som i liten grad erstattes. Økt nedbør fører til flom og til økt behov for grøfting. Disse erfaringene har

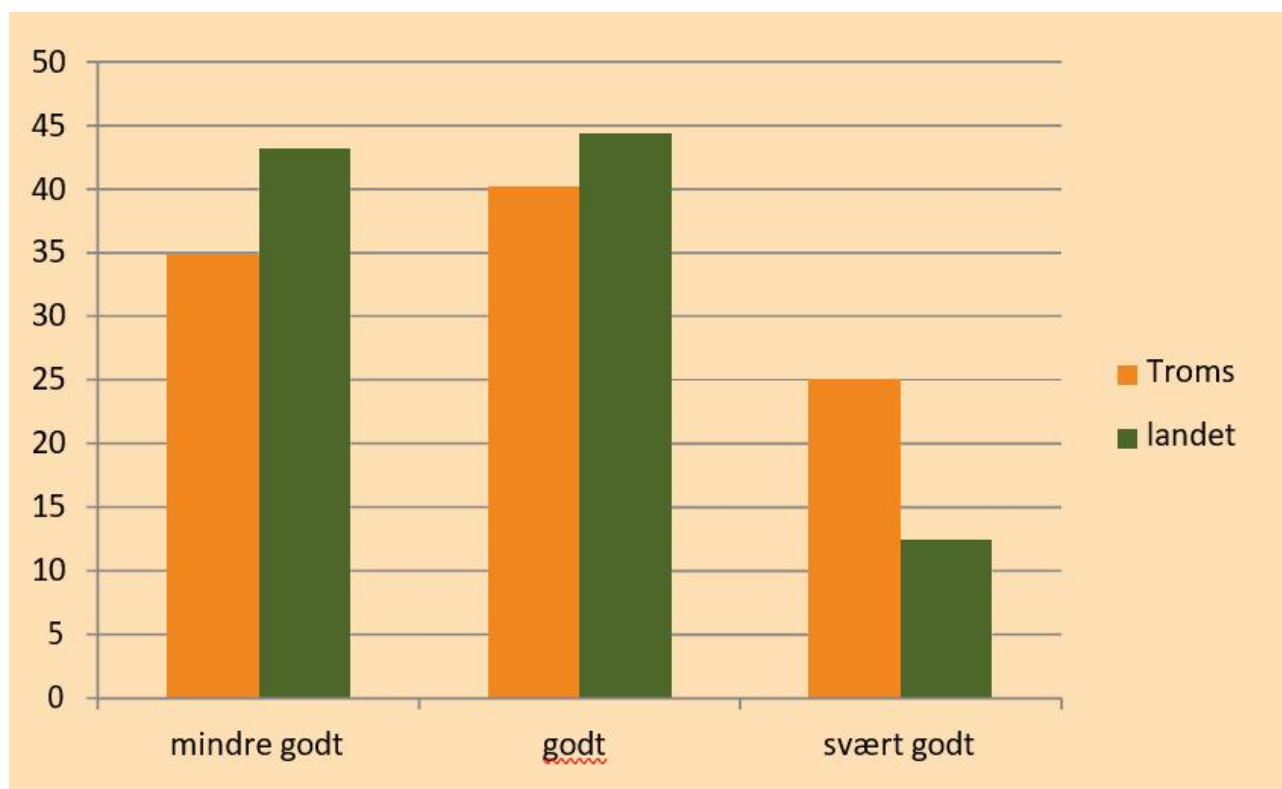
vist oss viktigheten av forsikrings- og erstatningsordninger som gjør det mulig å drive forutsigbar, lønnsom landbruksdrift. En oversikt over de erstatnings- og forsikringsordninger knyttet til klimarelatert skade som er tilgjengelig for Tromslandbruket, fremgår av vedlegg 5.

Faktaboks 2

Landets beste utmarksbeiter

Landskapet i Troms med daler og høye fjell bidrar til gode utmarksbeiter hele sesongen. Dyra flytter seg gradvis oppover i høyden etter hvert som det grønnes og får dermed nytt gress med den beste kvaliteten hele beitesesongen.

Skog og landskap publiserte i 2012 en undersøkelse av utmarksbeitene i Troms. Den viser at det er prosentvis betydelig mye mer beiteareal av svært god kvalitet i Troms (25 %) enn i noen andre fylker (se figur). Av undersøkelsen fremgår det at 85 % av landarealet i Troms kan regnes som tilgjengelig utmarksbeiteareal. Dette kan klassifiseres som mindre godt, godt og svært godt beite. *Nyttbart beiteareal* (klassene *godt* og *svært godt beite*) utgjør ca. 65 % av tilgjengelig utmarksbeiteareal.

Areal av ulik beitekvalitet for husdyr i Troms og i hele landet, vist som prosent av tilgjengelig utmarksbeiteareal.

Internasjonalt samarbeid

Samarbeid over landegrensene er viktig for å utvikle landbruket i nord. Det er derfor viktig å legge til rette for samarbeid over landegrensene for å videreutvikle det arktiske landbruket, både i Nord-Norge, på Nordkalotten, i Barents, og sirkumpolart. Eksempelvis har regjeringen i den norsk-russiske avtalen om styrket grensenært

samarbeid, notert planteforedling, fôrproduksjon, utvikling av elitefrø av nordlige sorter og utvikling av reindriften som særlig interessante samarbeidsområder innenfor landbruk.

Samarbeid om utvikling i landbruket inngår i de fleste samarbeidsavtalene fylkeskommunen har med regionene i nord. Sortsutvikling tilpasset nordlig klima inngår her.

2.3 Økonomisk situasjon

Landbruket preges av omstrukturering. Driftsenhetene blir stadig større med hensyn til areal, dyr, melkekvoter og omsetning. Det er fortsatt en utvikling der økonomien i næringen marginaliseres og kravet til effektivisering og nytenkning øker. Den enkelte bonde har store muligheter til å påvirke egen lønnsomhet gjennom faglig dyktighet, planlegging og tilpassede investeringer.

Bøndernes inntekter fra jordbruket er sammensatt av flere faktorer:

1. Inntekter fra salg av produkter
2. Tilskudd (flere typer tilskudd, se nedenfor)

Rammene for inntektsgrunnlaget legges i jordbruksavtalen. Jordbruksavtalen garanterer ikke et visst inntektsnivå, men legger grunnlaget for inntektsmuligheter.

Målpriser (produktpriser)

I jordbruksavtalen avtales målpriser for de ulike jordbruksvarene. En målpris er den pris som jordbruket reelt sett skal kunne oppnå ved balanse i markedet (produksjon tilpasset etterspørsel), det fastsatte importvernet og de mulighetene for markedsreguleringer som er til disposisjon. Kostnader som påløper i forbindelse med overproduksjon (markedsregulering og lavere produktpris) belastes jordbruket.

Tilskuddsordninger

Tilskuddsordningene i jordbruket oppfattes som kompliserte. Hensikten med tilskuddsordningene er å kompensere for ulike driftsvilkår som geografi, klima, bruksstørrelse og kanalisering av produksjoner. Tilskuddordningene kan grupperes i:

1. Produksjonsavhengige
2. Produksjonsnøytrale
3. Kostnadsnedskrivende
4. Erstatningsordningene i landbruket
5. Utviklingstiltak

Skillet mellom disse grupper er ikke alltid like klare. Nedenfor omtales kort de viktigste tilskuddsordningene. En rekke ordninger er ikke omtalt. De finnes omtalt i jordbruksavtalen. (Alle omtalte satser er fra 2013 om ikke annet

er oppgitt.)

Faktaboks 3

Nordnorsk landbruksråd (NNLR) er en paraplyorganisasjon for landbruksorganisasjonene og samvirke i Nord-Norge. NNLR har til formål, gjennom koordinering og samarbeid mellom landbrukets organisasjoner i landsdelen, å fremme nordnorsk landbruk sine interesser og arbeide for ei positiv utvikling av landbruket i landsdelen. Rådet skal spesielt ta opp relevante næringspolitiske saker både for primærlandbruket og landbruksindustrien i landsdelen.

NNLR har siden det ble opprettet, arbeidet for at man skal bruke betegnelsen arktisk landbruk om det nordnorske landbruket. Hensikten med dette har vært å synliggjøre det særegne ved landbruk på yttergrensa mot nord og å kunne markedsføre næringens unike kvaliteter og løfte næringens verdi i samfunnet.

I 2005 etablerte NNLR et FoU-program for Arktisk landbruk og naturbruk. Der er formålet at næring, forskning og forvaltning utvikler FoU-tiltak som er nyttig for landbruksnæringen i nord. Det er behov for kunnskapsutvikling i landbruket, og det er viktig å samordne kompetansemiljøene for å bli mer relevante for næringsutviklinga i landsdelen. Programmet har vært en suksess og har gitt FoU-aktiviteten i nord et løft. Det har vakt interesse utenom landsdelen og er brukt som eksempel på hvordan næring og forskning kan og bør samarbeide.

Produksjonsavhengige tilskudd

Dette er i første rekke tilskudd pr dyr og/eller produsert mengde og distriktstilskudd. Tilskudd til husdyr gis pr enhet, men satsene er avtakende med økende besetningsstørrelse.

Distriktstilskuddet på melk gir en merpris på melka i Troms på fra kr 0,92 til kr 1,71 pr liter (ulike soner). Distriktstilskuddet på kjøtt utgjør knapt kr 12,00 for storfe og geit, ca kr 13,50 for sau og lam og vel kr 5,00 for gris (litt ulike satser i fylket pga sonegrenser). Det er ulike soner for melk og kjøtt.

Produksjonsnøytrale tilskudd

Areal- og kulturlandskapstilskudd. For arealtilskuddet er det for grovfôr en sats for arealer inntil 250 daa og en redusert sats for arealer over 250 daa. Egne satser for potet, grønnsaker og bær. Kulturlandskapstilskuddet har samme sats i hele landet og uavhengig av areal.

Tilskudd til ferie og fritid er en del av velferdsordningene i landbruket. Maksimalt tilskudd er kr 72 000,- pr foretak og beregnes på grunnlag av dyretall.

Driftstilskuddet i melkeproduksjonen er en sum pr foretak, litt høyere i Nord-Norge (unntatt for geit) enn ellers i landet.

Regionalt miljøprogram inneholder flere ordninger som skal ivareta miljøhensyn.

Kostnadsnedskrivende tiltak

Tilskudd i forbindelse med bygging eller ombygging av driftsbygninger. Tilskuddet beregnes i forhold til kostnadsoverslaget og kan i Troms maks utgjøre 1 700 000,-.

Erstatningsordningene i landbruket

Disse er nærmere omtalt i vedlegg 5.

Utviklingstiltak

Gjennom Landbrukets utviklingsfond og andre tiltak er det satt av midler til utviklingstiltak. Disse midlene påvirker ikke direkte inntektsgrunnlaget i jordbruket, men skal bidra til utvikling og på den måten styrke landbruket.

Eksempler er: Utviklings- og tilretteleggingsmidler, utviklingsprogram for lokalmat og reiseliv, skogbruk, bioenergiprogrammet, forskning, tilskudd til dyreavl, frøavl mv.

Måling av bøndernes inntekter

Som grunnlag for å måle bøndernes inntekter og utvikling i disse er det etablert faginstanser som skal bidra med faktagrunnlag. Budsjettnemnda for jordbruket (BFJ) har som hovedoppgave å legge fram materiale som kan danne grunnlag for vurdering av den økonomiske stilling i jordbruket, først og fremst til bruk under forhandlingene om jordbruksavtalene. BFJ har representanter fra flere departementer, faglagene i jordbruket og statistisk sentralbyrå.

Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF) er sekretariat for BFJ. NILF utarbeider hvert år «*Driftsgranskinger i jord- og skogbruk*». Driftsgranskningene er en sammenstilling og bearbeiding av 8-900 regnskap fra yrkesmessig drevne bruk, der inntekt fra gården utgjør en vesentlig del av familieinntekta. Brukene velges ut slik at de representerer ulike landsdeler, størrelsesgrupper og driftsformer.

For hele Nord-Norge inngikk 107 bruk i driftsgranskningene. Av disse 107 var 58 ku og storfeslakt, 14 med geit og 21 med sau. Å trekke ut brukene fra Troms vil på grunn av lite antall gi usikker statistikk.

For Nord-Norge viser driftsgranskningene for 2012 følgende, der alle resultatmål er i kroner pr årsverk i jordbruket.

Type	Kyr og storfeslakt	Sauehold	Geit
Antall bruk som inngår i beregningene	60	20	14
Driftsomfang	22,6 årskyr	155 v f sau	115 årsgeiter
Arbeidsforbruk	1,95 årsverk	1,13 årsverk	1,83 årsverk
Salgsinntekter av melk, kjøtt mv	536 000	237 078	290 207
+Tilskudd	353 132	388 924	444 825
Sum produksjonsinntekter	889 132	626 002	735 814

Type	Kyr og storfeslakt	Sauehold	Geit
- Kostnader	624 538	419 048	543 222
Driftsoverskudd i jordbruket	264 594	206 954	192 493
Andre næringsinntekter, i alt	34 065	40 645	112 241
Familiens lønnsinntekter, i alt	176 723	282 835	238 139

Driftsoverskudd alle inntekter i jordbruket minus alle kostnader i jordbruket (2012). Resultatmålene i tabellen er gjennomsnittet av de foretak som inngår i materialet. Variasjoner og lignende er omtalt under de enkelte produksjonene nedenfor.

Et annet lønnsomhetsmål i jordbruket er dekningsbidrag. Dekningsbidrag er inntekter minus variable kostnader, kostnader som varierer med produksjonsomfang. Typiske eksempler på variable kostnader er handelsgjødsel, såvarer, førmidler, konserveringsmidler mv. I deknings- bidragsberegninger holder en de faste kostnadene utenom. Dekningsbidrag sier ingen ting om totaløkonomien på et gårdsbruk, men er godt egnet til å brukes som sammen- ligningsgrunnlag mellom bruk med samme produksjon, også uavhengig av produksjonsomfang. Dekningsbidrag brukes også mye i plansammenheng.

Kumelkproduksjon

TINE gjennomfører «Effektivitetskontroll» (EK) blant en del melkeleverandører. Effektivitetskontrollen er et system for «benchmarking» mellom bruk, og benytter seg av produksjons- og regnskapsdata. Dette er et glimrende verktøy for analyse som grunnlag for å ta vare på sterke sider i produksjonen og for å vurdere forbedringer, men det gir ikke et godt mål for melkeprodusentens samlede inntekter. Et sentralt resultatmål som benyttes av EK er oppnådd dekningsbidrag pr årsku med og uten tilskudd. Fra Troms har vi fått data fra 23 kumelkprodusenter. Når en ser bort fra de 3 høyeste og 3 laveste dekningsbidragene pr årsku uten tilskudd er det likevel en variasjon fra **kr 18 372,- til kr 26 451,-**.

Rapporten «Analyse - Melk i Troms» er omtalt i kap 5.2.1, mål 4 og 5.

Geitmelk

Tilslutningen til EK for geit er liten, bare 6 produsenter. Ser en bort fra den med høyest og den med lavest dekningsbidrag får en i gjennomsnitt for tre år en forskjell i dekningsbidrag på ca kr 850,- pr årsgeit mellom beste og dårligste for de gjenværende fire.

Geita særpreges av at den er godt tilpasset våre forhold med små bruk. Den er en god kulturlandskapspleier og et sosialt dyr. Med vår plass som geitfylke nr 1 er geita utpekt som arktisk merkevare. Dette gir kvalitets- og kompetansemessige utfordringer, samtidig gir det store muligheter for å skape merverdi og dermed bedre inntekter.

Sauehold

Det finnes tall for saueholdet tilsvarende TINEs effektivitetskontroll. En har likevel inntrykk av at variasjonene i dekningsbidrag er minst like store i saueholdet som i melkeproduksjonen.

De viktigste faktorene som påvirker lønnsomheten i saueholdet er:

- Antall lam pr vinterføra sau
- Høstvekt
- Slaktekvalitet

Eksempel på dekningsbidrag ved ulike lammetall og høstvekter med en besetningsstørrelse på 100 vinterfora (vf) sau:

Høstvekt i kg.	Antall lam pr vf. sau 1,5	Antall lam pr vf. sau 1,8	Antall lam pr vf. sau 2,0
42	235 000	273 000	298 000
45	243 000	283 000	310 000
48	252 000	294 000	322 000
51	260 000	304 000	333 000

Kilde: Nortura

I saueholdet er det om å gjøre å produsere flest mulig kilo kjøtt til god kvalitet. Antall lam (avdrått) er den enkeltfaktoren som har størst betydning for produksjonsinntektene. Inntektene fra ull utgjør i gjennomsnitt 6-7 % av inntektene i saueholdet.

Sauehold er en relativt ekstensiv produksjon. Derfor er det viktig for totaløkonomien at de faste kostnadene til driftsbygning, maskiner/redskaper mv holdes på et nøkternt nivå.

Sauen særpreges av at den bedre enn noe annet dyr gir verdiskaping ved å utnytte utmarksbeiter. Sauen bruker lite importert kraftfôr. Sauen er det husdyret som er best egnet til å kombinere med annet arbeid.

Sau og lam utgjør en vesentlig del av råvarene i foredlings- industrien og en stor andel av lammeslaktene produseres på små enheter. Pr. 1.1.2013 hadde vi denne strukturen i saueholdet i Troms:

antall vf sau pr foretak	antall foretak	Sum vf sau	% av alle vf sau
≤ 50	153	4 437	9
51 - 100	162	12 164	24
101 - 200	160	23 403	46
201 - 300	30	7 068	14
301 - 400	3	994	2
, "> 400	5	2 345	5
Sum	512	50 411	100

Kilde: Statens landbruksforvaltning.

Av tabellen ser vi at 33 % (1/3) av saueholdet skjer på små bruk med inntil 100 vf sau og hele 79 % på enheter med inntil 200 vf sau. De små sauebrukene har altså stor betydning for slaktetilførslene og dermed for økonomien i slakteriene som igjen slår tilbake på produsentene.

Poteter, grønnsaker og bær

Vi har ikke tilsvarende økonomistatistikk for produksjon av poteter, grønnsaker og bær som for husdyrproduksjonene.

For å utjevne klima- og andre driftsulempen gis det et distriktstilskudd på kr 1,30 pr kg matpotet i Nord-Norge. I tillegg er det et arealtilskudd på kr 930,- pr daa. i hele Nord-Norge (mot kr 80,- i resten av landet).

For grønnsaker gis det et arealtilskudd på kr 1 650,- pr daa i Nord-Norge (mot kr 550,- i resten av landet).

For bær (jordbær og andre bærarter) gis det et distrikts- og kvalitetstilskudd på kr 5,71 pr kg (ved omsetning gjennom godkjent omsetningsledd) og et arealtilskudd på kr 1 450,- pr daa i Nord-Norge og deler av det øvrige Norge mot kr 1 000,- i resten av landet.

Økonomien i disse produksjonene er svært avhengig av den enkeltes produksjons- og driftslederkompetanse. For alle disse produksjonene ligger det et bra økonomisk potensial i å ta ut merpriser i lokalmarkedet selv om det er mer arbeidskrevende.

3 Kort om Tromslandbruket

Under er en kort beskrivelse av status for Tromslandbruket i dag og dermed det som er utgangspunkt for nærmere beskrivelse av utfordringer og muligheter for landbruksnæringen i fylket. Utfyllende beskrivelse av status og utviklingstrekk siste 10 års periode fremgår av vedlegg 1.

Troms har naturgitte fortrinn for matproduksjon som godt jordsmonn, store beitearealer av svært god kvalitet, kaldt klima som reduserer behovet for bruk av sprøytemidler, og et lysklima som gir særlige kvaliteter når det gjelder næringsinnhold i kjøtt og melk (indirekte gjennom fôropptak) og næringsinnhold, smak og farge i bær og grønt.

Troms er fortsatt det største geitfylket i landet. Foredlingsindustrien i Troms har relativt sett kommet styrket ut av strukturrasjonaliseringen i TINE og Nortura med store og moderne anlegg som tar i mot kjøtt og melk fra hele landsdelen. Det finnes også en del sterke lokale produsentmiljø og foredlingsbedrifter i fylket.

Troms har også sterke kompetansemiljø innen forskning, utdanning og rådgiving rettet mot landbruket i landsdelen.

På skogbrukssiden er Troms et fylke med store bjørk- og barskogressurser under oppbygging. Skogen utgjør en betydelig ressurs som råstoff for materialer til ulike formål og til energi.

Hovedutfordringen i landbruket i Troms i dag er den store nedgangen både i antall bruk og i produksjon. I perioden 2001 – 2012 var nedgangen i antall jordbruksforetak i Troms mer enn 40 %. I samme periode var nedgangen på landsbasis under 30 %. Landbrukspolitikken, nye krav til driftsbygninger og teknologiutviklingen har ført til stadig færre og større bruk samtidig som produksjonen er blitt opprettholdt nasjonalt. Også i Troms er driftsenhetene blitt større, men Tromslandbruket har ikke evnet å opprettholde produksjonsvolumet. Det gir utfordringer spesielt for foredlingsindustrien i Troms som tar i mot melk og kjøtt fra hele Nord-Norge.

Eiendomsstruktur og jordleie er en stor utfordring for Tromslandbruket. Nær 60 % av jorda som drives i Troms i dag er leid, oftest på kortsiktige vilkår. Dette medfører lange transporter, ofte krysskjøring, større maskiner enn jordas bæreevne, ikke optimal anvendelse av husdyrgjødsel, manglende drenering mv. Dette har ført til en struktur som hverken er økonomisk eller miljømessig bærekraftig.

Landbruket består av svært kompetanseintensive produksjoner der hver gårdbruker er en selvstendig næringsdrivende som bør beherske ulike disipliner som økonomi og driftsledelse, føring og stell av dyr, jord- og plantekultur, mekanikk, skogbruk, miljø, energi, kvalitets- krav, helse, miljø og sikkerhet, bygdenæringer mm. God rekruttering, et høyt kunnskapsnivå og videreutvikling av kunnskapssystemene er av avgjørende betydning for at landbruks- og matsektoren skal nå de landbrukspolitiske målene.

Husdyrnæringen i fylket bruker utmarksressursene til produksjon av mat gjennom beitebruk. Skog og land- skap har undersøkt beitekvaliteten i fylket og kommet fram til at Troms er på landstoppen i beitekvalitet. Det er prosentvis betydelig mye mer beiteareal av svært god kvalitet i Troms (25 %) enn i noen andre fylker. Grunnen er en kombinasjon av klima og berggrunnsforhold. I tillegg til beitedyr er det store bestander av rovvilt i fylket.

Rovviltpolitikken representerer store utfordringer for næringsvirksomhet og dyrevelferd i store deler av fylket.

Landbruket i Troms har store materielle og menneskelige ressurser som i langt større grad enn i dag kan bidra til å løse kommunenes og andres utfordringer i tjenesteproduksjonen innen oppvekst, velferd, helse og omsorg.

Muligheter og utfordringer i tromslandbruket

For utvikling av Tromslandbruket er det viktig å identifisere og overvinne utfordringer, og identifisere og utnytte mulighetene. Ved oppstart av arbeidet med regional plan for landbruk, ble det gjennomført en SWOT-analyse av Tromslandbruket. Av den fremkommer følgende muligheter og utfordringer som de viktigste for Tromslandbruket:

De største mulighetene for å utvikle landbruket i Troms ligger i:

- Klima og lysforhold som bidrar til arktiske kvalitetsfortrinn
- Naturbruksskoler og fagsenter som kan bidra til nødvendig og tilpasset kompetanseutvikling
- Stor etterspørsel etter investeringskapital
- Meget gode utmarksbeiter og blant landets beste sauebønder
- På landstoppen i ytelse pr enhet i kumelkproduksjonen
- Landets største og beste geitfylke
- Stort potensial for å videreutvikle potet-, grønnsak- og bærproduksjonen
- Store muligheter innen trevirke og bioenergi
- Stor interesse for å utvikle bygdenæringer i tilknytning til gården og gårdens ressurser

De største utfordringene for å utvikle landbruket i Troms ligger i:

- Klima
- Eiendomsstruktur/jordleie
- Svak rekruttering og avvikling av drifta på gårdsbruk
- Kapitalmangel
- Manglende kapasitet og kompetanse i tiltaksapparatet
- For liten kapasitet og manglende samordning i den private veiledningstjenesten
- For svak etablererkultur
- Uttynnet fagmiljø og lange avstander
- Strukturrasjonaliseringen i husdyrbruket utfordrer driftslederrollen og medfører miljømessige utfordringer
- Rovvilt
- Forskning. For lite forskning basert på nordnorske utfordringer og under vårt lysklima

4 Temaområder

I det videre vil ulike tema knyttet til landbruket i Troms bli presentert. Innenfor hvert tema blir det gjort rede for muligheter og utfordringer og det blir pekt på mål og strategier for å imøtekomme disse.

Overordnede mål og strategier

Overordnede mål for landbruket i Troms skal oppnås gjennom satsing på:

- Rekruttering, omdømmebygging og stolte bønder
- Kompetanseutvikling med fokus på agronomi og driftsledelse
- Sikring av produksjonsgrunnlaget
- Grovfôrbasert husdyrproduksjon
- Effektiv regulering av bestander av fredet rovvilt
- Troms som geitfylke
- Arktisk kvalitet bygd på lokale ressurser og miljøvennlige driftsformer
- Økt bruk av bioenergi og trevirke
- Variert verdiskaping for å utnytte en større del av gårdens ressurser
- Robuste produksjonsmiljøer som ivaretar mangfoldet av små og store produsenter
- Landbruksbasert næringsmiddelindustri

For å sikre måloppnåelse er det viktig at alle aktører i landbruket i Troms trekker i samme retning. Utarbeidelse av regional plan for landbruk er viktig i den forbindelse. Gjennom den kan vi samordne innsatsen.

Mål 1: Samordnet innsats for et livskraftig landbruk i levende bygder i Troms

Målet skal oppnås ved å

- samordne bruken av tilgjengelige virkemidler
- arbeide målrettet ovenfor politikerne i fylket
- samordne utviklingsaktører
- styrke fortrinn ved arktisk landbruk gjennom samordnet innsats i hele landsdelen

4.1 Produksjon av mat

4.1.1 Tradisjonell matproduksjon

Troms er i en unik posisjon hva gjelder vårt naturgitte mangfold. Vi har de beste forutsetninger for beitebasert husdyrproduksjon. Det er også gode forhold for produksjon av potet, grønnsaker og bær av særlig god kvalitet. Produksjonen er grunnlaget for en foredlingsindustri som bidrar til betydelig verdiskaping og sysselsetting i fylket. Det må være et mål at matproduksjonen i Troms skal økes i takt med etterspørselen og at økningen i størst mulig grad skal være basert på lokale ressurser.

Grovfôrbasert husdyrproduksjon

Med de gode beiteressursene som er i fylket (se faktaboks 2), er det naturlig å satse på beitebasert husdyrproduksjon.

Grovfôrproduksjon på innmark

Satsing på beitebasert husdyrproduksjon krever betydelig satsing på grovfôrproduksjon på innmark for førtilgang gjennom vinteren.

God agronomi

Landbruket i Troms preges av faglige utfordringer mht. jord- og plantekultur. God jordkultur og drenering er viktig for at enga skal klare seg gjennom vinteren.

Utviklingen mot mer ekstensiv drift gjelder landbruket i hele landet, men trenden og trusselen er sterkest i Nord-Norge. Mer ekstensiv drift innebærer at dyrkings- tilstanden over tid forfaller som en følge av forsømt jordkultur og dårlig drenering som igjen medfører dårlig hevd med forsuring, mye ugras og reduserte avlinger. Årsaken er et samspill av mange, ofte selvforsterkende, faktorer som dels har med strukturelle endringer og mekanisering å gjøre, dels med plantemateriale og dyrkingsteknikk, og dels med dreneringstilstand og kalking. Økt andel leiejord og dårlig arrondering er med på å forverre situasjonen. Fokus på jordkultur er mindre på leiejord, særlig der det er korte kontrakter. Derfor blir god arrondering vanskelig å få gjennomført.

I Nord-Norge har vi hatt flere vintre med værforhold som gjør det krevende for plantene å overleve. 2010 var av denne grunn et katastrofeår for landbruket i Troms. Statistikken for perioden 2003 til 2012 viser at ca 31 % av tilskuddene til vinterskader på eng ble utbetalt til gård- brukere i Troms (SLF). Dårlig drenering og jordkultur vil forverre følgene av klimarelaterte skader. I vedlegg 5 fremgår det hvilke erstatnings- og forsikringsordninger som er tilgjengelig for planteproduksjonen i Troms og hvordan de fungerer for Tromslandbruket.

God jordkultur er helt avgjørende i økologisk landbruk. Forbedret jordkultur er derfor en forutsetning for å kunne øke tilbudet av økologisk produserte landbruksvarer.

I sum representerer de nevnte utviklingstrekkene en trussel mot framtidig landbruk- og matproduksjon. Mest markant kommer dette til uttrykk i Nord-Norge. Det er derfor nødvendig å komme i gang med mottiltak i vår landsdel så snart som mulig. Det finnes mye god kunnskap om jordkultur, men det har vært lite fokus på dette fagområdet de siste 20 årene. Denne kompetansen må få større oppmerksomhet, og det er nødvendig både å ta i bruk eksisterende kompetanse og å utvikle ny. Det er også behov for større Forsknings og Innovasjons (Fol) -innsats slik at man i samhandling mellom næring, rådgiving og forskning kan utvikle ny kunnskap og bedre løsninger.

Sortsutvikling

Dagens plantemateriale er ikke godt nok for det framtidige nordnorske landbruket. Samspillet mellom temperatur og daglengde i Nord-Norge skiller seg fra de fleste andre områder. Dette tilsier at vi må ha egen sortsutvikling under våre forhold, med seleksjon og utprøving under de klimatiske forhold som sortene skal brukes under.

I Norge har Graminor AS ansvaret for foredling av jord- og hagebruksvekster. Etter avviklingen av aktiviteten til Graminor på Vågønes ser man med bekymring på at det ikke lenger skal være noen fagpersoner knyttet til plante- foredling lokalisert i landsdelen. Regional tilstedeværelse er en viktig forutsetning for å forstå og ha fokus på de særskilte utfordringene i nord.

Klimatilpasning

Nyere kunnskap og forskning, bl.a. det nylig avslutta prosjektet «Klima og landbruk i Nord- Norge», viser indikasjoner på at en fremover vil få økt vekstsesong og lengere perioder uten snødekke i Nord-Norge. Klimaend- ringer i nordområdene kan medføre store endringer innen grovfôrproduksjon på relativt kort sikt. Mye tyder på at særlig vinterklimaet vil endres sterkt, og påvirke blant annet overvintring av plantene. Forskning for å tilpasse planteproduksjonen i Nord-Norge til et endret klima, er en viktig forutsetning for et konkurransedyktig landbruk i nord. For å lykkes i dette arbeidet er det viktig at kunn- skapsproduksjonen styrkes og fortsatt skjer i landsdelen.

Mål 2: Effektiv og bærekraftig utnyttelse av grovfôrealene på innmark

Målet skal oppnås ved å

- bygge opp kunnskap om god agronomi i alle ledd
- sikre tilgang til sorter tilpasset nordlig klima nå og i fremtiden

Beitebruk

Beitebruksnæringen er en av landets største utmarksnæringer, men beitebruken er ikke alltid forvaltet eller fokusert i tråd med dette. Fylkets utmarksarealer er for en stor del oppdelt i små eiendommer med stor grad av teig- blanding. Dette er et hinder for næringsmessig utnyttning av utmarksressursene. Samarbeid mellom grunneiere, og mellom grunneiere og andre aktører er et viktig område å ta tak i for å fjerne flaskehalser for utnyttelse av utmarka.

Beitearealplaner er et verktøy for rasjonell beitebruk. Formålet med en slik plan er å dokumentere beiteressursene i kommunen, beitebruken slik den drives, bidra til å synliggjøre verdiskapingen denne virksomheten står for og skape grunnlag for en god og oppdatert forståelse for beitenæringen hos politikere, forvaltning og samfunnet omkring. Forståelse for flerbruk av utmarka samt regler og ambisjoner for beitebruken kan også være et mål med utarbeidelsen av beitearealplaner.

Beitelagene sin plass i Tromslandbruket er viktig, og er på mange måter limet for sauebrukene i bygdene. Omtrent 90 % av sauebrukene i Troms er medlemmer i et beitelag. Beitelagene har som hovedoppgave å organisere beite- bruken slik at beitene blir best mulig utnyttet, samt å samordne og effektivisere tilsynet med dyrene for å hindre tap på beite. Det gis årlig tilskudd til dyr på beite gjennom ordningen. Organisert beitebruk, som er en del av Regionalt miljøprogram hos Fylkesmannen. Mange lag fungerer godt med stor og kreativ aktivitet, andre tren- ger litt oppfrisking.

For best mulig utnyttelse av beiteressursene er det viktig med god kompetanse om bruk av disse. Å sikre gårdbrukerne kompetanse på tema om beitebruk vil derfor være viktig.

For å kunne utnytte utmarksbeitearealene i Troms på best mulig måte er det også viktig med god rovviltforvaltning som ivaretar både rovdypene og beitenæringen. Dette temaet er nærmere omtalt under kapitlet om rovvilt (4.7).

Mål 3: Effektiv og bærekraftig utnyttelse av utmarksbeitene i Troms

Målet skal oppnås ved å

- synliggjøre beitebruken i kommunale planverk
- styrke beitelagene
- øke kompetansen om bruk av beiteressursene

Bygg

Takten i fornyelse av driftsbygninger er for lav for å opprett- holde produksjonen i fylket. Dette gjelder alle de viktigste tradisjonelle produksjonene. Kapitalslitet i Tromslandbruket er vesentlig større enn investeringstakten. Samtidig medfører lav panteverdi på eiendommene vanskeligheter med å gjennomføre nyinvesteringer, og eventuelle lån blir tilsvarende dyre. Bidrag fra det offentlige er derfor nødvendig for å kunne gjennomføre investeringer. BU-ordningen er viktig for å sikre fornying av Tromslandbruket. Rammene for BU-tilskudd er små i forhold til etterspørselen.

I de senere år har interesse for utbygging vært større enn tilgang på kapital. Med dagens rammevilkår må utbyggingsbruk gjerne fordoble sin produksjon for å få til nødvendig lønnsomhet. Dette skaper ofte problemer for og areal skal skaffes, og kan hindre bruksutbygging.

Det er en alminnelig oppfatning at kostnadene ved bygging av driftsbygninger er relativt høye i Troms sammenlignet med andre fylker lenger sør i landet. Særlig ved transport av tunge bygningsartikler, som betong, der en er avhengig av ferge, blir transportkostnadene store. Investeringstakten i Tromslandbruket er i den store sammenhengen såpass beskjeden at det ikke har vært interessant nok for lokale entreprenører å engasjere seg i utbygging av landbruket. Dette medfører liten eller ingen konkurranse og svak kompetanse på landbruksbygg hos entreprenørene. Disse forholdene medfører høye byggekostnader.

Etter at planenheten hos Fylkesmannen ble faset ut i 2009, er bruksutbygging og spesielt prosjektering, i vesentlig grad avhengig av kapasiteten hos Norsk landbruksråd- giving. Norsk landbruksrådgiving har også i noen grad overtatt rådgivning og kontroll av byggeplaner. Det er likevel et vesentlig misforhold mellom planleggingskapasitet og kravet til kvalitet på byggeplaner.

Mål 4: Utvikle en bygningsmasse og teknologi tilpasset framtidens behov for produksjon og offentlige krav

Målet skal oppnås ved å

- jobbe for å forbedre finansieringsordningene for investering i driftsbygninger
- sikre gårdbrukeren tilstrekkelig og god kvalitet på rådgivning og hjelp i byggeperioden, fra ide til drift av bygg

Kumelk

I rapporten «Melk i Troms» (2011) fremgår det en prognose som indikerer at 40 % av kumelk-produsentene i Troms vil ha avvirket drifta innen 2015 såfremt det ikke iverksettes særskilte tiltak. Samtidig vil produksjonen reduseres med 25 %. Dette er alvorlig for produsentmiljøet i fylket og for forsyninga til TINE Nords anlegg.

Det er relativt sett like mange kumelkprodusenter som slutter i Troms fylke som i Nord-Norge for øvrig, men de produsentene som er igjen greier ikke å produsere den kvoten som blir ledig. Dette er en urovekkende trend. Troms har en samlet kumelkekvote som er ca. 6 mill. liter større enn produksjonen. Dette viser at det er mulig å øke produksjonen i fylket. Lav kvotefylling i kumelkproduksjonen er en utfordring. Kvotepreisen i Troms er og har vært svært lav, og enkelte år blir ikke all ledig kvote solgt tilbake til næringen.

De melkebruk som er under betydelig utvidelse, bruker gjerne flere år på å komme opp i ønsket kapasitetsutnyttelse. Dette kan ha å gjøre med både planlegging, gjennomføring og tilgang på produksjonsdyr. Det er viktig å holde fokus på raskest mulig kapasitetsutnyttelse i forbindelse med driftsutbygging både med tanke på inntjening og med tanke på å opprettholde produksjonsvolumet i fylket.

Å lykkes i moderne melkeproduksjon krever gode kunnskaper og ferdigheter i svært mange disipliner og fag. Nøkkelen vil være at «daglig leder», bonden, løser rollen som bedriftsleder på en god måte. Dette innebærer at arbeid med strategier, analyser og planlegging gis fokus og prioritet. Som andre bedriftsledere vil bonden som oftest ha behov for bistand i dette arbeidet, men vil likevel kreve forståelse i økonomi og produksjonsfag.

Et prosjekt kalt «Lønnsom kapasitetsutnyttelse» er under gjennomføring i Troms. Der får den enkelte melkebonde beregnet den mest lønnsomme utnyttelse av gårdens kapasitet med ingen eller små investeringer. Beregningene viser at slik optimalisering vil gi større produksjon og bedre økonomi for det enkelte bruk, altså større verdiskaping. Den typen ledelses- og styringsverktøy bør brukes rutinemessig, ikke minst på de store melkebrukene.

Viktigheten av og behovet for å satse på bruksutbygging er omtalt i kapitlet om bygg over.

Mål 5: Utnytte produksjonspotensialet for kumelk i Troms

Målet skal oppnås ved å

- utnytte gårdens kapasitet på en lønnsom måte
- ha kontinuerlig fokus på melkeproduksjon og dens muligheter
- videreføre satsing på kompetanse og utvikling i kumelkproduksjonen

Geit/kje

Et så stort geitfylke som Troms burde ha som ambisjon om alltid å ligge i forkant i nyutvikling og å ta i bruk ny kompetanse. Sagt på en annen måte: Troms skal være en motor i utviklingen av geitenæringen i landet.

De senere år er det gjennomført flere store prosjekter i fylket knyttet til geitmelkproduksjonen i Troms, blant annet *NORA-prosjektet*, *Kompetansesenter geit* (se faktaboks 4), *Saneringsprosjektet* og *Kjefjøsprosjektet* (de to siste er ikke avsluttet).

I Troms produseres det i dag mer geitmelk enn det er avsetning for. Det bør satses på å utvikle nye produkter av geitmelk både i stor og liten skala, for økt avsetning av geitmelka.

Kje- og geitkjøtt er en delikatesse som etterspørres i markedet – særlig i storhusholdningen. Som en tilpasning til markedet bør det derfor satses på å finne økonomisk rasjonelle måter å gjennomføre føring og slakting på.

Viktigheten av og behovet for å satse på bruksutbygging, er omtalt i kap om bygg over.

Mål 6: Utvikle geita som arktisk merkevare og videreutvikle Troms som ledende geitfylke i landet

Målet skal oppnås ved å

- opprettholde geitmelkproduksjonen minst på dagens nivå
- videreføre satsing på kompetanse og utvikling i geitholdet
- jobbe for kommersiell utnyttelse av geit- og kjekjøtt
- utvikle markedet for geitmelkprodukter

Faktaboks 4

Kompetansesenter geit ble opprettet i 2010 som et 3-årig prosjekt. Lokaliseringen ble lagt til Senja videregående skole, og hovedmål for prosjektet var å øke kompetansen i geitnæringen samt være et koordinerende og kunnskapsformidlende senter som grunnlag for forskning, næringsutvikling og rekruttering.

Kompetansesenteret har gjennomført aktiviteter som Geithøgskole (20stp),

«Geitnytt» - eget informasjonsskriv til geitbøndene, webside www.geithold.no, fagsamlinger, utgitt hefte om bygninger til geit, medarrangør av nasjonale geitdager i Troms m.m.

Prosjektet ble avsluttet i 2013, men enkelte aktiviteter videreføres gjennom Troms landbruksfaglige senter.

Sau/lam

Det produseres for lite lammekjøtt til det norske markedet. Underskuddet er voksende og det er etter hvert etablert stabile varestrømmer av importert lammekjøtt. Hovedtyngden av importert lammekjøtt kommer i dag fra Island, Skottland og Namibia. Den innenlandske produksjonen er relativt stabil – noe varierende fra år til år avhengig av beiteforhold og lammetall.

Lammekjøttproduksjonen er godt tilpasset forholdene i Troms med gode og unike utmarks - og beiteressurser (se faktaboks 2). Dette har gitt gode produksjonsresultater over lang tid. Gode produksjonsresultater skyldes ikke bare gode beiter, men også dyktige produsenter og produsentmiljø basert på stor interesse for utvikling av produksjonen. Flere miljøer i Troms er ledende på avlsarbeidet i landet. Fortsatt fokus på avlsarbeid og utvikling av gode avlsmiljø i fylket er viktig for videre utvikling av produksjonen.

Mål 7: Øke lammekjøttproduksjonen basert på beitebruk

Målet oppnås ved å

- styrke avlsmiljøene
- styrke kompetansen til produsentene

Se også delkapitler om grovfôrproduksjon og beitebruk.

Spesialisert kjøttproduksjon på storfe

Underdekningen av norsk storfekjøtt har vært økende de siste årene. Det er derfor markedsmessig rom for betydelig økning. Med større melkeproduksjon pr ku, vil antall melkekyr reduseres og behovet for ammekyr vil ytterligere økes for å dekke opp for behovet.

Økonomien i spesialisert kjøttproduksjon på storfe har ikke vært god. Ved siste jordbruksforhandlinger fikk imidlertid storfekjøttproduksjonene et løft, og det økonomiske grunnlaget er derfor betydelig bedre nå.

Med de beiteressursene vi har i fylket, burde det ligge godt til rette for ammeku og produksjon av storfekjøtt. Forsøk med sambeiting av storfe og småfe i fylket har vist positiv effekt både på beitekvaliteten og gjengroing.

Spesialisert kjøttproduksjon på ammeku er en produksjon som krever en helt egen kompetanse. Skal en lykkes med denne produksjonen, er det helt vesentlig å kunne utnytte produksjonens egenart. Derfor vil kompetansebygging være et viktig grunnlag for at denne produksjonen skal lykkes i Troms.

Spesialisert kjøttproduksjon på storfe inkluderer også slutføring av okser fra melkekubesetninger. En del kalver sendes ut av fylket for slutføring. Utviklingen går i retning av større og større spesialisering. For storfe betyr det at melkeprodusentene får større fokus på melk og mindre på kjøtt – og selger derfor kalv til slutføringsenheter. Videre er det en tendens til at rekruttering av kviger til egen besetning ikke er tilstrekkelig. Etterspørsel av kvi-ger og kyr er økende.

Det er også en tendens til at det blir flere med ammekyr som selger kalv for oppføring. Denne driftsformen passer svært godt for små bruk med store beiteressurser.

Mål 8: Økt kjøttproduksjonen av storfe

Målet oppnås ved å

- rekruttere nye produsenter av ammeku
- øke kompetanse om produksjonen
- øke spesialiseringen i produksjonen

Kraftfôrbasert husdyrproduksjon

Gris

Markedssituasjonen for gris er for tiden presset med overproduksjon og sterke tiltak for å få produksjonen i balanse. Utviklingen i denne situasjon avhenger av hvilke tiltak næringen tillates å iverksette for å tilpasse produksjonen til markedet.

Utviklingen de senere årene har vært at svinekjøttproduksjonen har økt mye på landsbasis, mens den i Troms fylke har stagnert og de siste år hatt en betydelig reduksjon. For gris er det konsesjonsfrihet opp til 2100 slaktegrisenheter. Bruksstørrelsen i Troms ligger vesentlig under dette, og også langt under gjennomsnittsstørrelsen på landsbasis. Dette viser at utviklingen av svineholdet i Troms ikke har skjedd i samme takt som ellers i landet.

Svineproduksjonen er en liten, men viktig produksjon i Troms. Den har betydning for sysselsettingen på gårdene og den er svært avgjørende for å sikre en jevn tilgang av råstoff til slakteri og foredlingsindustrien i fylket. Gris inngår som en viktig bestanddel i kjøttprodukter – spesielt pølser og pålegg. En utvikling av arktiske kjøttprodukter basert på nordnorske råvarer, har derfor behov for gris, selv om hovedingrediensen er småfe eller storfe.

Legitimiteten for norsk kraftfôrpolitikk ligger i at svinehold er en vesentlig del av husdyrholdet i hele Norge. Uten svinehold i Troms og Finnmark har en ikke lenger grunnlag for å opprettholde dagens særnorske forordninger knyttet til EØS-avtalen. Det vil derfor være av avgjørende betydning for svineholdet totalt i landet, at svineholdet i Troms og Finnmark videreutvikles i forhold til dagens beskjedne omfang.

Mål 9: Tilstrekkelig produksjon av gris for å dekke behovet til produksjon av arktiske kjøttprodukter

Målet oppnås ved å

- opprettholde og utvikle eksisterende produksjonsapparat
- heve kompetansen i produksjonen

Egg

Det er konsesjonsfrihet i eggproduksjonen opp til 7500 høns. Hovedtyngden i eggproduksjonen i Troms skjer på få enheter, hvorav de fleste ligger på konsesjongrensen. I hovedsak sendes eggene til Trøndelag for lysing og pakking.

Markedssituasjonen på egg er preget av overskudd etter den store omleggingen i 2012 hvor burdrift ble avviklet i Norge. Produksjonen foregår nå som frittgående og i miljøbur. Hovedtyngden i Troms produseres i miljøbur.

På landsbasis er fordelingen ca halvparten på hver av produksjonsmåtene.

Eggproduksjonen er preget av store volumer (130 tonn pr år og konsesjon er for 7500 høns). Det betyr at små endringer i marginer, gir store økonomiske utslag. Produksjonen setter derfor store krav til faglig dyktighet og gode resultater.

Markedet etterspør egg fra frittgående høns.

Mål 10: En robust eggproduksjon i Troms

Målet oppnås ved å

- opprettholde og utvikle eksisterende produksjonsapparat
- heve kompetansen i produksjonen
- tilpasse produksjonen til markedet

Planteproduksjon

Bær

Forbruket av bær er sterkt økende. For landet som helhet økte bærslaget gjennom detaljhandelen i 2011 med 25 % og i 2012 med 49 %. Det betyr at i løpet av 2013 vil verdien av bær gjennom butikk, passere verdien av potetslaget. Det er å anta at bildet er tilsvarende for Troms. Et annet utviklingstrekk er at bær beveger seg fra å ha vært et rent sesongprodukt til å bli en helårsvare som ferske bær. Bær vinner også frem i drikkemarkedet.

Det er med andre ord et stort potensiale for å dyrke mer bær i Troms – både til ferskkonsum, men også i foredlede produkter. Det siste for å utnytte bærmarkedet gjennom hele året. Av de bær vi kan dyrke i Troms til ferskkonsum, er det først og fremst jordbær og bringebær som hittil har fått et omfang som gir volum. Særlig bringebær har hatt en enorm utvikling i forbruk. Øvrige bærsorter som er aktuelle er solbær, rips og stikkelsbær. Foreløpig er det lite forbruk av disse bærslagene, men disse kan være svært aktuelle i foredlede produkter. Disse bærslagene egner seg også godt for mekanisering av produksjonen og kunne dermed gi større produksjonsenheter og et godt råstoff- grunnlag for videreforedling.

For å utnytte potensialet i bærproduksjonen i Troms, er det behov for større produksjon. Det må settes inn tiltak for økt rekruttering. Det er svært få unge bærprodusenter i dag. Bærproduksjonen må presenteres og utvikles på de unges premisser. Få næringer er så avhengig av god kompetanse som bærproduksjon. Vi er i et klimatisk grenseområde for bærproduksjon. Det setter ekstra store krav til kompetanse. Skal vi få interesse for næringen, må vi vise til produksjonsresultater. Produksjonsresultater og kompetanse henger svært nøye sammen.

Bærproduksjonen har behov for investeringsvirkemidler. For å utvikle næringen, er det behov for investeringsvirkemidler til de som ønsker å komme i gang eller å videreutvikle produksjonen.

Utviklingsoppgaver i forbindelse med våre spesielle utfordringer i nord må prioriteres. Det gjelder klimatilpasset sortsmateriale, klimatilpassede tiltak (tuneller, jorddekke mv) og utnyttelse av vårt spesielle klima (lys, smittepress mv).

For å utnytte det økende markedet på bær, må produkter av bær som helårsvare utvikles. Det gjelder særlig å utnytte det økende drikkemarkedet.

I en nylig utarbeidet «Strategiplan for hagebær i Nord- Norge» fremkommer det en rekke tiltak som bygger opp om disse strategiene. Utfordringene vil være gjennomføringen av tiltakene. Det er ikke bare en økonomisk utfordring, men det er en utfordring at det ikke finnes noe fellesapparat som kan stå for drivkraft og gjennomføring. Det viktigste tiltaket vil derfor være å få etablert et apparat som kan være motoren i dette arbeidet. Det kan være en liten gruppe bestående av representanter fra bærdyrkerne, rådgivingsapparatet, forskning og forvaltning. Arbeidet kan enten foregå som regulær drift i gruppen, eller organiseres som egne prosjekt knyttet til spesielle oppgaver.

Mål 11: Økt hagebærproduksjon og foredling av bær i Troms

Målet oppnås ved å

- etablere apparat for drivkraft og gjennomføring av strategiplan
- sikre kompetanseheving og rekruttering for produsenter og veiledningsapparat
- øke kapitaltilgang
- øke fokus på forskning og utvikling
- utvikle nye produkter

Potet

Matpotetproduksjonen i Troms er på ca 3000 tonn i året. Total matpotetomsetning i Troms er på ca 10 000 tonn pr år. Det er med andre ord rom for betydelig økt produksjon av potet i Troms for salg til lokalt marked.

Kvalitet

Dersom potetnæringen i Troms skal være leveringsdyktig på potet hele året, må det dyrkes potet som opprettholder kvaliteten gjennom hele lagringssesongen – til og med juli (august hovedsakelig til videreforedling).

I dag krever forbrukeren at poteten skal være pen å se til og snar å tilberede. Det raskt voksende salget av små utenlandske delikatesspoteter taler et tydelig språk. For at potetene skal se pen ut, må skallet holde gjennom opptak, lagring, sortering og vasking. Modning av potetplantene i åkeren må til for å oppnå skallfaste poteter. Sorter for langtidslagring (eks Mandel og Asterix) har behov for rundt 120 dager i jorda for å oppnå full modning og topp skallkvalitet. I Troms har vi 80-90 dager til rådighet.

Det er viktig med fokus på å utvikle nye potetsorter tilpasset nordnorske driftsforhold. Dette gjøres i dag blant annet gjennom prosjektet Utvikling av nye potetsorter for Arktisk landbruk på gården Grundnes i Målselv. Prosjekteier er Evy og Olav Grundnes, og prosjektet støttes av Graminor, Fylkesmannen, 'Arktiske midler', Bama, Gartnerhallen, Tromspotet og Produsentorganisasjonen OTTAR. Å finne nye sorter er et langt lærer å bleke, men arbeidet foregår midt i det nordnorske matfatet og metoden virker så langt lovende.

Tidligpotet

Produksjonen av nordnorsk tidligpotet har gått fra omtrent null fram til 2010, til ei omsetning på over 300 tonn i 2013. Utfordringa er tidlig (helst sist i juli) og stabil leveranse. Prisene på tidligpotet raser i månedsskiftet juli/august. Matvarekjedene legger planer og gjør avtaler flere måneder før tidligpoteten er klar til omsetning.

For å få tilgang til mer av tidligpotetmarkedet i Troms, må potetprodusentene inn på en mer arbeidsintensiv produksjon med lysgroing og bruk av plast og duk. Da vil en langt på veg kunne sikre en tidlig nok leveranse hvert år. De klimatiske variasjonene svinger mer i nord enn noen andre steder i landet. Likevel skulle det være mulig å komme tidligere i gang med opptaket på tidligpotet enn i dag.

Få dyrkere

Potetprodusentmiljøet i Troms er lite og sårbart. Noen få dyrkere har over 100 daa potet. Med større adgang til hjemmemarkedet vil det være plass til flere produsenter. Med flere produsenter vil risikoen spres på flere dyrkere, og leveransene til pakkeriene sikres i større grad. Ikke minst vil leveringsdyktighet på tidligpotet dra

fordel av mange produsenter. Tidlig oppstart av opptak av små mengder potet pr daa – kanskje helt ned mot 600 kg pr daa vil kunne få varehandelen på banen for omsetting av nordnorsk potet kanskje allerede midt i juli.

Flomutsatt dyrkingsjord

En god del av de gode potet- og grønnsaksarealene i fylket er flomutsatt. Det bør tilrettelegges og inspireres til nydyrking av egne arealer, sikret mot flom.

Sykdomspress og strukturskader

Potetproduksjonen krever gode omløp. Dyrking av potet på et jordstykke i mer enn 2 år på rad er ikke anbefalt. I omløpet bør det være 2-3 år uten potet for å redusere smittepresset i jorda, og bygge opp jordstrukturen.

Tilgangen på jord egne for potetproduksjon (helst steinfri selvdrenerende jord med god arrondering) er en av de mest begrensende faktorene for vekst i potetproduksjonen i Troms pr i dag.

Mål 12: Potetbonden i Troms – leveringsdyktig på mengde og kvalitet hele året

Målet oppnås ved å

- utvikle nye potetsorter tilpasset en arktisk vekstsesong
- legge til rette for produksjon av modne poteter på 80-90 dager
- øke lagerkapasitet
- styrke faglig og sosialt potetmiljø
- øke tilgang på arealer for dyrking av potet

Grønnsaker

Det har vært stor tilbakegang i både antall aktive dyrkere og areal som benyttes til grønnsakproduksjon i Troms de siste tiårene. Samtidig øker mengden grønnsaker vi spiser og folk etterspør i stadig større grad lokalproduserte varer. Potensialet for salg av grønnsaker i Troms er derfor stort både gjennom butikk og markedssalg.

Det er mange utfordringer knyttet til produksjon og salg av grønnsaker under arktiske forhold. Samtidig gir lysforholdene, langsom vekst og lav temperatur unike produkter med mindre bitterhet, mer sødme og mer smak (se faktaboks 1 om *Arktisk kvalitet*).

Arbeidet knyttet til grønnsaksproduksjonen i Troms er konsentrert i noen korte sommermåneder. Sammenlignet med potetproduksjon er grønnsaksproduksjonen mindre automatisert og krever mer manuelt arbeid. Utfordringer med skadedyr, ugress og marginale forhold gjør produksjonen svært kunnskapskrevende. Det er viktig med godt tilbud om opplæring til de som ønsker å produsere grønnsaker og et veiledningsapparat som kan følge dem opp. I dag er det begrenset tilbud om opplæring til grønnsaksprodusenter i fylket.

Rådgivingsapparatet har også begrenset kompetanse på området da det har vært lite etterspurt de senere år.

Det er i dag begrenset med mottak- og distribusjonsapparat for grønnsaker i Troms. I tillegg til dyrking må bonden derfor ofte selv også stå for pakking og salg av varene.

Mangel på volum og leveringsevne over tid (kort og usikker sesong) gir utfordringer i forhold til butikkleveranser. Mange som har prøvd å selge gjennom butikk opplever at man "drukner" i øvrig vareutvalg, får dårlig plassering

og dårlig oppfølging av varene.

For sorter som krever oppal i drivhus før utplanting mangler Troms i dag gartnerier/produsenter som kan produsere store mengder planter for utplanting. Dette er en utfordring i forhold til en rekke sorter som kålrot, knutekål, hodekål, brokkoli, purre osv. På den positive siden er grønnsaksproduksjon lite kapitalkrevende, og kan drives på jorder som er mindre interessante for grasproduksjon pga størrelsen. For bruk med lite areal gir derfor grønnsaksproduksjon gode muligheter.

Lokalmarkedet blir i stadig større grad klar over egenskapene med arktiske grønnsaker og etterspør disse. Trenden rundt lokalmat og mat som opplevelse gir også muligheter for grønnsaksdyrking som del av alternative driftsformer. Det kan være reiselivskonsepter, småskala matproduksjon, andelsgårder, Inn på tunet osv.

I forhold til volumproduksjon er det vekstene kålrot, nepe, knutekål og gulrot som har potensial for dyrking i større volum. Spesialiteten "Målselvnepe" viser at det er potensial for større grønnsaksproduksjon i Troms. Her finnes det et eksisterende mottaksapparat gjennom Tromspotet som i dag distribuerer "Målselvnepe" også til andre deler av Norge.

Mål 13: Økt grønnsaksproduksjon i Troms for å utnytte potensialet og etterspørsel i markedet

Målet oppnås ved å

- øke kompetansen i alle ledd
- jobbe for effektive mottaks- og distribusjonssystemer
- øke produksjonsvolum

4.1.2 Økologisk produksjon av mat

I økologisk produksjon er det en målsetting å drive på en mest mulig bærekraftig måte samt å ha en driftsform som i størst mulig grad ivaretar husdyrenes behov for utfoldelse og naturlig adferd. Erfaringer fra det økologiske jordbruket gir samtidig en økologisering av det konvensjonelle landbruket med blant annet alternative metoder for plantevern, jordbearbeiding og ugrasrensing, fokus på vekstskifte og dyrevelferd. I tillegg er ekstensiv drift med mye beitebruk med på å hindre gjengroing av kulturlandskapet.

Det er en nasjonal målsetning at 15 % av norsk produksjon og forbruk av mat skal være økologisk innen 2020.

Landbruket i Troms har fordeler i økologisk produksjon på grunn av at klimaet gir et relativt lavt smittepress av sykdommer og skadedyr på plantene, samt mindre problem med ugress enn lengre sør i landet. Klimaet gir imidlertid også en større utfordring for produksjon av eget økologisk fôr.

Økologisk landbruk er minst like avhengig av god jordkultur og drenering som bruk som driver konvensjonelt (se kap 4.1.1 om god agronomi). Det må gis ekstra stimulans til tiltak som kan forbedre jordtilstanden på økologiske bruk.

Økoløft-prosjektet i Nordreisa og Kåfjord som ble avsluttet i 2010 og det pågående Økomeikprosjektet i regi av Tine, har vist at det er interesse for å legge om til økologisk drift i fylket. Det er imidlertid noen rammevilkår som gjør at flere ikke ser seg mulighet til å legge om.

Økologisk melk og storfekjøtt

Fra 2010 besluttet Tine å ikke gå inn på nye avtaler om tillegg for økomelk. Dette gjør at potensielt nye produsenter ikke ser at det blir økonomi i å legge om. Gjennom *Økomelk-prosjektet* har TINE åpnet for å gi avtale om øko- tillegg til nye produsenter i Nordland og Troms sør for Lyngen kommune. I Nord-Troms er det imidlertid per nå ikke mulig for nye produsenter å få tillegg for økomelka.

Rammevilkårene for melkeproduksjon har betydning også for produksjon av økologisk storfekjøtt da det gjennom melkeproduksjon også ales opp ungdyr til slakt.

Geit er en betydelig produksjon i Troms, men økologisk geitmelk oppnår ikke merpris hos TINE. Det må arbeides for å få til dette gjennom foredling av økologisk geitmelk enten gjennom å stimulere til ysting på gårdsnivå eller at TINE utvikler økologiske produkter basert på geitmelk.

Økologisk småfehold

Når det gjelder økologisk sauehold, så ligger forholdene veldig godt til rette for slik produksjon i Troms. I dag er det lite økologisk småfehold i Troms. Interessen er til stede, men omlegging begrenses av tilgang på gjødsel og areal. Behov for store grovfôrarealer gjør at det er vanskelig å få det til å strekke til med egen gjødsel og transportkostnadene blir for store ved transport av økologisk gjødsel sørfra. Dette hinderet er av så stor betydning at det er få som ser seg anledning til å legge om. En satsing på gris i Troms vil kunne bidra til bedre tilgang på gjødsel til disse brukene.

Økologisk potet- og grøntproduksjon

Troms har et aktivt potetmiljø og dette gir mulighet for økologisk produksjon. I og med at omfanget av produksjon både på potet og grøntsektoren er så liten også i resten av landsdelen, bør det inngås et samarbeid mellom miljøene i nord om en bred satsing på disse produksjonene.

Kompetanse-rådgiving/veiledning

Kunnskap om økonomiske muligheter på omlagte bruk er viktig for å sikre realistiske lønnsomhetsvurderinger for de som er på planleggingsstadiet for mulig omlegging. Gårdbrukere som har lyktes i sin økologiske produksjon er de beste ambassadørene og kunnskapsbasene for å få flere bønder til å legge om. Det bør satses på mentorordninger der etablerte økologiske gårdbrukere veileder og følger opp nye produsenter.

Det har vist seg at det er svært viktig med tett oppfølging fra veiledningsapparatet for å gjøre gårdbrukerne trygg på at det lar seg gjøre å legge om til økologisk uten for mye arbeid og økonomisk tap. Det er behov for økt fokus på økologisk i veiledningsapparatet.

Nettverk og samhandling

I Troms er det små miljø innenfor økologisk produksjon. Det er viktig med møteplasser samt samordning av oppgavene innenfor feltet. Man må derfor videreutvikle nettverk og samhandling mellom produsenter, bedrifter,

FoU-miljø, næringsorganisasjoner og virkemiddelapparat på regionalt og lokalt nivå. Det bør også legges til rette for god samhandling og samarbeid over fylkesgrensene.

Forskning og utvikling

Forskning og utvikling samt kompetanseheving er viktig for å løse viktige problemstillinger og få opp kunnskap og interesse for økologisk landbruk i nord. Økt kunnskap om økologisk dyrking i vår landsdel er viktig for en positiv utvikling.

Kunnskapen som finnes om økologisk produksjon i nord må ut i næringen.

Kompetanseheving

både for gårdbrukerne, veiledningsapparatet, forvaltningen, organisasjonene og omsetningsleddet er nødvendig.

Helhetlig satsing

I Troms må en i planperioden få opp en mer helhetlig satsing på økologisk landbruk. Det er bygd opp en sterk basiskunnskap om økologisk landbruk i fylket. Nå må en utvide satsingen til å se hele satsingen og alle aktørene samlet og få en helkjedesatsing fra produsent - distribusjon/foredler – salg – forbruker.

Den helhetlige satsingen gjelder også ut mot forbruker. Økologi innbefatter mange felt i samfunnslivet og en må få inn en bevissthet om dette også i helsesektor og undervisning m.m.

Mål 14: Øke økologisk produksjon og forbruk i Troms i tråd med nasjonale målsetninger

Målet oppnås ved å

- satse på hele kjeden fra produsent til forbruker
- øke kompetansen i rådgivnings- og veiledningsapparatet
- øke produksjon og forbruk av økologisk melk
- legge til rette for økologisk småfehold
- jobbe for økt økologisk forbruk

4.1.3 Lokal mat og matspesialiteter

Nasjonalt og internasjonalt ser vi en sterk økning i interessen for kortreist mat – mat basert på lokale råvarer og som bearbeides lokalt. I en verden der grenser bygges ned er maten og tradisjoner fra egen region identitetsbyggende. Turistene ønsker genuine opplevelser fra det området de besøker, der maten og matkulturen er viktige ingredienser. I tillegg er økt fokus på miljø og troen på at lokal mat er mer helsemessig sikker, grunner til den økte interessen. En stor andel av råvarene fra Troms-jordbruket bearbeides og selges i Nord-Norge.

Vårt naturgitte mangfold er unikt for Troms. Vi bor midt i matfatet! Råvarene fra fylket kommer fra ulike landbruksproduksjoner, reindrift, fiske, oppdrett, fangst og sanking. Det brede mangfoldet av type produkter er avgjørende for at serveringsbedrifter skal kunne lage spennende helhetlige menyer med mat fra regionen og gi gjestene en stor matopplevelse.

Samiske mattradisjoner der både lammekjøtt og rein inngår, kan gi et nytt innhold innenfor matspesialiteter i fylket. Sammen med samisk mat, historier og informasjon om samisk kultur, vil det kunne gi et mye bredere produkt både innenfor lokalmarkedet og reiselivsmarkedet.

Trendene er med produsentene. Forbrukerne sier at de ønsker å kjøpe mer lokal mat. Lokal mat har generelt et godt omdømme og målinger viser at forbrukerne kjøper mer av dette.

For å lykkes med en lokalmat-satsing er det viktig at en tenker lønnsomhet og ser satsingen fra kundens ståsted.

Kunden kan være forbruker, butikk, serveringssted eller andre, og alle disse har til felles at mat fra alle bransjer, hav og land vurderes samlet. Matsatsingen i fylket må følgelig også sees på som en felles blågrønn satsing.

I arbeidet med *Matstrategi Troms 2013-2016* melder bedriftene i Troms om behov for kompetanseheving og rekruttering til næringene. Tilgangen til kvalifisert arbeidskraft er vanskelig for både matprodusentene og serveringsstedene. Samarbeid er det viktigste verktøyet for å styrke bedriftene. En mener også at tiden er inne for å arbeide for en felles nordnorsk arktisk matregion samt at samarbeidet mellom reiselivsbransjen og matprodusentene bør styrkes.

Hovedutfordringen til lokalmatprodusentene er tid og ressurser. Tid til å drive utviklingsarbeid i egen bedrift og ressurser i form av investeringstilskudd eller annet for å kunne vokse. For enkelte produksjoner er også stabile råvareleveranser en utfordring. Distribusjon og salg er spesielt utfordrende i Nord-Norge hvor det er lange avstander og få alternative markeder til kjedene. Kompetansebehovet er også stort på flere områder. Det er mye ny kompetanse som kreves for å gå fra å være råvareleverandør til å selge foredlede varer. Serveringssteder med fokus på lokal mat melder om at deres hovedutfordring er å kjenne til produsentene og få stabile leveranser av god kvalitet.

Mål 15: Øke produksjonen og mangfoldet av lokal mat og matspesialiteter basert på råvarer fra Troms

Målet oppnås ved å

- styrke matprodusentene
- se mat og reiseliv i sammenheng
- jobbe for en arktisk matregion

4.2 Skogbruk og klimatiltak i skogen

Hovedutfordringa for skogbruket i Troms er best mulig utnytting av dagens skogressurs, og å bygge opp en framtidig skogressurs med større kubikkmasse og tilvekst og med mer etterspurte og lønnsomme sortiment. Den årlige tilveksten i skogen kan fordobles. Skogbruk er langsiktig. Et bestand har ei omløpstad fra 70 år og oppover. Investeringer i skogkultur er investeringer for framtida og kommende generasjoner. En høy innsats i skogkultur i dag vil også gjøre at en kan ta ut større virkesmengder både på kort og lang sikt.

Kartlegging av miljøverdier er positivt, men det hender ofte at de brukes ukritisk. Kunnskapsgrunnlaget er ofte dårlig, kriteriene er diffuse og hjemmelsgrunnlaget for ordningene er mangelfullt. Det må finnes fram til ordninger som avklarer miljø- og skoginteressene slik at næringsinteressene kan ivaretas og unødvendig byråkrati unngås.

Mange av de utfordringer som skogbruket har, er behandla i flere utredninger og stortingsmeldinger, og i embetsoppdraget til Fylkesmannens landbruksavdeling.

Utfordringene er nedenfor omtalt i 5 delutfordringer: hogst, ressursoppbygging, karbonbinding, mer bruk av tre og treprodukt og kompetanse og veiledning.

4.2.1 Hogst

Viktige rammer for hogsten er salgspris og mulighet for avsetning. Det er rom for å øke hogsten av lauvskog, men da må infrastruktur som veger og kaier bygges ut. Uten veger kan ikke vedmarkedet og industrien sikres ei jamn forsyning med tilstrekkelig virke. Det er stor mangel på skogsveger i Troms. Det er svært kostbart å kjøre fram tømmer med lassbærere i terrenget sammenlignet med lastebiltransport på skogsveger. Forskjellen kommer fort opp i over 100 kroner pr. kubikkmeter tømmer og kilometer terrengtransport. Dagens tømmerbiler setter store krav til vegstandarden. Flere av de eksisterende vegene er bygd ut i ei tid med andre krav til bæreevne og linjeføring. Det er derfor behov både for nybygging, ombygging og opprusting av skogsvegene.

En del av det offentlige vegnettet har heller ikke den standarden som kreves i dag. I tillegg til skogsveger, er høvelig driftsutstyr og dyktige fagpersoner avgjørende for avvirking og framdrift av tømmer. Entreprenører og planleggere må kunne få nødvendig opplæring.

En del tømmer, både inn og ut av fylket, fraktes med båt. Enkelte steder mangler høvelige kaier. I en Sintef rapport fra 2011 er behov og plassering av tømmerkaier behandlet. LMD har de siste par åra gitt særskilte midler til tømmerkaier.

Eiendomsstrukturen er ei utfordring. Mange små eiendommer med lite tømmervolum pr. daa, gjør det nødvendig med samarbeid over eiendomsgrensene. Tilrettelegging for dette samarbeidet krever både informasjon- og planleggingskapasitet.

4.2.2 Ressursoppbygging - skogkultur

Det ligger godt til rette for å øke produksjonen av bartretømmer. Fylket har flere hundre tusen daa som egner seg godt for barskog. Over hundre års erfaring med planting av barskog viser at vi kan bli sjølforsynt med tømmer av god kvalitet. Målet er langsiktig, og det kreves målretta innsats.

En produksjon på 100 000 m³ skurlast, som er forbruket i dag, vil i tillegg gi et bruttovolum på omlag 450 000 m³ masse- og energivirke i form av kvister, massevirkeandel (50 % av stammen), bark, bakhon og sagflis. Økt

skogplanting vil på den måten gi både skurlast og energivirke til framtidig biobrensel og biodrivstoff.

Skogkulturtiltak må også settes inn for å bedre virkeskvaliteten og den økonomiske avkastningen i de naturlige furuskogene og i egne lauvskogareal. Furumoene er utsatt for stort press for omdisponering til andre formål. Det må bli sterkere vern av furumoene mot avskoging og nedbygging.

En betydelig større skogkulturinnsats må planlegges og gjøres slik at det biologiske mangfold blir ivaretatt.

Skogplanteproduksjonen må opprettholdes. Det vil bidra til økt leveringssikkerhet og at produksjonen tilpasses lokale forhold. Samtidig vil kompetansen ivaretas og bygges opp. Plantematerialet må være av riktig proveniens, det vil si at plantene må være av nordlig herkomst og tilpassa våre lys og klimaforhold. Markedet for slike planter er begrensa, og ei sikker planteforsyning må legges opp til å møte ulike klima- og avsetningsforhold. Det er utfordrende å holde oppe skogplanteproduksjonen i vanskelige driftsår.

4.2.3 Karbonbinding

Binding av CO₂ i skog er en sikker, rask og kostnadseffektiv metode. I Troms kan det bindes langt mer CO₂ enn det gjøres i dag. Vi har store områder der skogvolumet, og derved binding og lagring av CO₂, kan mangedobles ved å skifte ut glissen lauvskog med barskog. Utfordringa er hvordan vi best mulig kan øke CO₂-fangsten ytterligere uten at det skaper unødvendig store konflikter mot andre interesser.

Rapporten «Planting av skog på nye arealer som klimatiltak» ble lagt fram 29. august 2013. Den er utarbeidet av Miljøverndepartementet og Landbruks- og matdepartementet. De nye arealene som er vurdert er åpne areal og gjengroingsareal med under optimal skogproduksjon. Rapporten tilrår planting av 1 mill. daa slikt areal i løpet av 20 år. Det vil si 50 000 daa i året. Troms er et av fylkene som har store areal av slike marktyper. Rapporten gir ei omforent, faglig anbefaling av hvilke areal i landet som egner seg til planting etter ei avveining mellom hensynet til klima, naturmangfold, andre miljøverdier og næring.

4.2.4 Mer bruk av tre og treprodukter

I verdikjeden fra stubbe til marked kommer den største verdiskapinga ved videreforedling av virket. Skal bruken av tre øke, forutsetter det at markedet utvikles slik at det er avsetning for de virkeskvaliteter som kan produseres. Det lokale markedet er viktig.

Skogen tar opp og lagrer karbon. Ved å bruke tømmer og materialer av tre, vil karbonet lagres videre. Trelast kan i stor grad erstatte andre bygningsmaterialer som har et mye dårligere karbonregneskap. «Tre er et fornybart bygningsmateriale, og det eneste materialet man kan øke bruken av uten å øke byggesektorens miljøbelastning. Fremstilling av treprodukter er, sammenlignet med alternative produkter, lite energikrevende og gir lite prosessutslipp. Både treprodukter og avfallsprodukter fra skog og treproduktkjeden kan brukes som bioenergi og erstatter fossilt brensel. Karbon lagres i tre gjennom hele livsløpet, og tiltak for å øke levetiden til treprodukter vil derfor bidra til å forlenge lagringen av karbon. Mulighetene for å øke bruken av tre avhenger av rammebetingelser på flere områder» (Meld. St. 9 *Velkommen til bords*, 2011-2012). Stortingsmeldingen om norsk klimapolitikk sier omtrent det samme.

Dette er et godt grunnlag for å øke verdiskapinga i skogbruket. Innovasjon Norge forvalter to verdiskapingsprogram for økt bruk av tre: Bioenergiprogrammet og Trebasert innovasjonsprogram.

Innenfor trebasert inovasjonsprogram er det etablert et nettverk av tredrivere. En tredriver arbeider i ett område, eller fylke, og har som oppgave å arbeide for økt bruk av tre ved å hente, skape og spre kunnskap mellom næringsdrivende. Innovasjon Norge gir støtte til å etablere tredrivere.

Et godt produsentmiljø for videreforedling av tømmer vil gjøre det lettere å ta i bruk den stigende virkesmengden vi vil få fra barskogen. Kompetanseheving og utviklingsprosjekt er nyttige tiltak for å sikre, og å utvide, framtidig verdiskaping.

4.2.5 Kompetanse og veiledning

4.2.6 Kompetanse og veiledning

Skogeiere, skogsentreprenører, transportører, vedprodusenter, sagbrukseiere og småprodusenter må ha mulighet for kurs og opplæring i skogbruk innenfor sine arbeidsfelt. Et godt utbygd og effektivt veiledningsapparat har vist seg å være avgjørende for å legge til rette for økt aktivitet i skogen i fylket. Dette veiledningsapparatet bør oppgraderes. Skogeeiersamvirket kan bidra til å skape engasjement og forståelse for større satsing på kompetanse og samhandling i næringen lokalt og regionalt

4.2.7 utfordringer

De utfordringer skogbruket står ovenfor, løses best med å bygge opp en større skogressurs med god kvalitet og å øke verdiskapinga i skognæringen. Hensyn til miljø, kulturlandskap og friluftsliv skal ivaretas.

Øke hogsten på kort og lang sikt

Etterspørselen etter flis og tømmer er stigende. Skogsveger og et godt tilpassa driftsapparat er avgjørende for å møte denne utfordringa. For å trygge en større og jevnere tilførsel av virke til bioenergianlegg og trebearbeidende bedrifter, må infrastrukturen med veger og velteplasser bygges ut. Bygging av skogsveger er kostnadskrevende, og medfører store utgifter for skogeierne. Skal vi få bygd tilstrekkelig med skogsveger, bør statstilskottet økes, og fylkeskommunale bidrag må vurderes. Flaskehalser for tømmertransport på offentlige veger må utbedres.

Det må legges til rette for samarbeid over eiendomsgrenser for mer rasjonell hogst. Driftsplaner med miljøregistreringer (MIS) er her et nyttig hjelpemiddel, og slike bør utarbeides. Skogeiere og entreprenører må ha tilgang til, og gis mulighet for, nødvendig opplæring som en del av eiendomsforvaltningen og for å få effektive og trygge arbeidsplasser. Et faglig og godt veiledningsapparat må være på plass.

Bygge opp skogressursen

Statlige tilskudd har vært en avgjørende forutsetning for en aktiv skogkultur. Slike investeringer er langsiktige, ofte med et hundreårsperspektiv. Med de utfordringer vi har i dag med trang økonomi, er det viktig at tilskuddsordningene til investeringer i skogkultur blir opprettholdt og helst utvidet.

Etter hogst må det aktivt legges til rette for ny skog. I framtidige lauvskog- og furubestand må naturlig forynging følges opp med tiltak som sikrer kvantum og kvalitet. På noe furumark må det plantes, og på god produktiv mark må det plantes anna barskog, hovedsakelig gran, men andre verdifulle og godt egne treslag må også vurderes.

Mye av gjengroingsmarka bør plantes for å gi større verdiskaping enn det ei sakte tilgroing med lauvkratt vil gi. Tilgang på godt plantemateriale av egnede treslag og riktig proveniens, må sikres. Det offentlige må støtte planteproduksjonen i fylket i vanskelig klima- og driftsår.

Øke opptak og binding av karbon i skogen

Vi må systematisk bygge opp en skogressurs som vil være et viktig bidrag for å ta opp og binde karbon. Tilplanting med barskog på gjengroingsareal og i lauvskog med liten bestokning må økes ut over det som vanligvis blir tilgjengelig ved vanlig skogsdrift. Slike areal kan få en egen status og høyere offentlige tilskudd.

For binding av CO₂ må areal som er hogd, raskt settes i produksjon. Lang ventetid på forynging må unngås. Treslag med stor kapasitet for karbonbinding og lagring må brukes. Kartlegge gjengroingsareal etter kriterier i rapporten Planting av skog på nye arealer som klimatiltak, og aktuelle områder for tilplanting plukkes ut.

Det må satses på planteforedling som gir større tømmer volum av god kvalitet. Skjøtselstiltak med ungsogpleie og gjødsling må gjennomføres. Forbudet mot hogst av ungsog bør gjeninnføres.

Mer bruk av tre og treprodukt

Skal skogen være en del av verdiskapinga og sysselsettinga rundt om i fylket, må det være mulig å få avsatt tømmer og treprodukt i nærområdet. Etablering av småskala treindustri der skogressurser og nærmarked er sammenfallende, må utvikles og støttes.

Tilrettelegging for bruk av bioenergi i større offentlige og private bygg vil være med på å skaffe mulighet for god, lokal avsetning av flisvirke. For å unngå lange og dyre transporter av flisvirke er det en fordel å ha flere flisfyringsanlegg rundt i fylket. Det er viktig å arbeide for en optimal logistikk slik at krysstransport av virke unngås.

Kommuner som har prioritert bioenergi som energibærer i sine klima- og energiplaner, må få tilskudd for å prioritere denne satsinga. Dette vil være et viktig bidrag for øke bruk av trevirke.

For å kunne ha sikker levering av lauvtrevirke til industri (ikke ved og flisfyring), må skogeierne i fylket få tilbake samme tilskuddsordning som tidligere var for drift av sponplatevirke. Tilskuddet skal kompensere for drifts- vansker som følge av liten bestokning og småfallent virke. Dette er også en del av arbeidet med å få opp en mer verdifull skogressurs.

Selv om vi må se ut over fylkesgrensene for å skaffe nok trelast, er det ønskelig at det bygges mest mulig i tre også i vårt fylke. Ved offentlige og større private nybygg bør det legges til rette for at det også kan brukes trelast produsert i lokalmiljøet. Dette kan være spesielle produkter, eller delleveranser. Til vanlig husbygging, vedlikehold og reparasjoner kan lokalt trevirke nyttes i større utstrekning enn i dag. Tre kan også brukes mer når det bygges nye driftsbygninger i landbruket. Det bør etableres ei stilling som tredriver i Troms.

Kompetanse og veiledning

Skogeiere, skogsentreprenører, transportører, vedprodusenter, sagbrukseiere og småprodusenter må ha mulighet for kurs og opplæring i skogbruk innenfor sine arbeidsfelt. Et godt utbygd og effektivt veiledningsapparat har vist seg å være avgjørende for å legge til rette for økt aktivitet i skogen i fylket. Dette

veiledningsapparatet bør oppgraderes. Skogeiersamvirket kan bidra til å skape engasjement og forståelse for større satsing på kompetanse og samhandling i næringen lokalt og regionalt.

Mål 16: Øke hogsten i Tromsskogen

Målet oppnås ved å

- forbedre infrastrukturen
- satse på hogstfremmende tiltak
- fokusere på driftsplaner som hjelpemiddel for rasjonell hogst

Mål 17: Bygge opp skogressursene og bedre kvaliteten på framtidsskogen

Målet oppnås ved å

- øke skogplantingen
- sikre god kvalitet på framtidsskogen

Mål 18: Øke opptak og binding av karbon i skogen

Målet oppnås ved å

- øke stående kubikkmasse og tilvekst pr. arealenhet

Mål 19: Øke bruk av trevirke

Målet oppnås ved å

- bruke mer bioenergi
- bruke tre som bygningsmateriale
- øke leveranser av lauvtrevirke til industri

4.3 Bygdenæringer

Troms er et småbruksfylke. Det viser seg vanskelig å skaffe nok inntekter til at ett til to årsverk kan finansieres av gårdens utkomme innenfor tradisjonelt landbruk. Mange gårdbrukerpar har derfor arbeid utenfor gården, men ønsker gjerne å kunne leve av gården. Ved å satse på bygdenæringer i tillegg til den tradisjonelle gårdsdrifta kan det åpne seg mulighet for at flere kan ha sitt virke på gården og leve av gårdens ressurser. For å få til dette er det viktig å legge til rette for informasjon om muligheter, og tilrettelegging for kompetanseoppbygging på ulike områder.

4.3.1 Inn på tunet

Inn på tunet er tilrettelagte og kvalitetssikrede velferdstjenester på gårdsbruk. Tjenestene skal gi mestring, utvikling og trivsel. Potensialet for videre utbygging av Inn på tunet er stort. Store utfordringer i helse- og omsorgssektoren og behov for alternative opplæringsarenaer og arbeidstreningsarenaer gjør at landbruket kan

være en viktig ressurs for disse. Stortingsmelding 29 (2012-13) *Morgendagens omsorg, Oppfølgingsplan for arbeid og psykisk helse* og *Samhandlingsreformen* peker alle på behovet for nytenkning i tjenestebildet der lokale ressurser bør kunne spille en større rolle.

I februar 2012 la Regjeringen fram *Inn på tunet - Nasjonal strategi*. Viktige stikkord i strategien er: Kompetanse, videreutvikling, kvalitet og kvalitetssystemer, langsiktighet og prioritering av utvalgte tjenestesektorer. Høsten 2013 presenterte Regjeringen *Handlingsplan for Inn på tunet 2013-2017*. De viktigste tiltakene som er skissert i handlingsplanen er:

Konseptutvikling, kommunikasjon og informasjon, koordinering og samarbeid, kompetanse, utdanning og forskning, og godkjenningsordning og kvalitetssikring.

Inn på tunet står i en særstilling blant bygdenæringene fordi den i tillegg til sysselsetting og verdiskaping i landbruket bidrar til vekst og utvikling blant sårbare grupper i samfunnet. Dermed spares storsamfunnet for store beløp i sosialutgifter, institusjonsopphold mv. *Inn på tunet* bør også være uavhengig av svingninger i konjunktorene.

Det er flere eksempler innen psykiatrien der pasienter er forespeilet et liv med piller og institusjon, men som gjennom *Inn på tunet* har fått bygget opp selvbildet og kommet over i utdanning og arbeid. Barn og unge som har vist mange tegn på å falle utenfor, har gjennom individuell tilrettelegging i *Inn på tunet*, kommet over i en positiv utvikling. *Inn på tunet*-tilbud til personer med alders demens i en tidlig fase, kan spare institusjonsinnleggelse med ½ - 2 år.

De viktigste utfordringene i forbindelse med utvikling av

Inn på tunet i Troms er:

- En aktiv holdning i kommunene, NAV mv for å se hvilke muligheter *Inn på tunet* kan gi i tjenesteproduksjonen. *Inn på tunet* er i sin natur tverrfaglig og fordrer ofte samhandling på tvers av etablerte strukturer.
- Langsiktighet. Det er viktig for alle involverte parter at det er forutsigbarhet i avtaler mv.
- Kvalitet er helt avgjørende for omdømme og status i bransjen. Den etablerte godkjenningsordningen er et viktig bidrag for å sikre kvalitet og må kontinuerlig følges opp. Godkjente *Inn på tunet*-bedrifter bidrar også til trygghet blant kjøperne.
- Kompetanse er den viktigste enkeltfaktoren for å kunne utvikle gode *Inn på tunet*-tilbud. Det handler om kompetanse hos kjøper, tilbyder og i noen grad hos brukerne. Kompetanse hører nært sammen med kvalitet.
- Forankring. En planmessig utvikling av *Inn på tunet* krever at det er forankret i aktuelt planverk, administrativt og politisk.

Mål 20: Verdiskaping i landbruket gjennom tilrettelagte og kvalitetssikrede velferdstilbud

Målet oppnås ved å

- kvalitetssikre tilbudene

- utvikle kompetanse blant tilbydere
- styrke dialogen mellom kjøper og selger og nærmere samarbeid om utvikling av tilbudene
- tilrettelegge for nettverksbygging
- dokumentere kvalitet i, og effekter av, *Inn på tunet*
- forankre *Inn på tunet* i samfunnsplanleggingen

4.3.2 Grønt reiseliv

Mulighetene for gårder og bygder som vil satse på reiseliv er gode. Mange gårder har gode ressurser, som uten de store investeringer, kan tilrettelegge for overnatting og opplevelser.

I utviklingen av grønt reiseliv i Troms, møter vi på de samme utfordringer som gjelder for reiselivet i fylket ellers. Dette gjelder samferdselsløsninger, markedsføring og turistinformasjon. Dette er tema det må jobbes med for reiselivet i fylket generelt og som fremgår av Troms fylkeskommunes reiselivsstrategi for Troms 2013-2017. Når det gjelder de tiltak som kan gjøres for grønt reiseliv spesielt, er det utfordringer knyttet til produktpakking (produktutvikling), samarbeid og nettverk, kunnskap og kompetanse, portal for informasjon og booking.

Produktutvikling og produktpakking

Den økonomiske utviklingen med økt velstand og høyere utdanningsnivå, fører til økt etterspørsel og vilje til å bruke ressurser på kultur, opplevelse og reiser. Reiselivsnæringen må derfor dreies fra enkeltstående tradisjonelle reiselivsprodukter, til et samarbeid om helhetlige opplevelsesprodukter som inkluderer kultur, mat, historie, natur og aktiviteter, i tillegg til transport og overnatting.

En viktig basis som produktutvikling/produktpakking må støtte seg til, er infrastruktur som samferdsel, parkeringsmuligheter, merkede løyper og stier, naturguideutdanning/kurs, kart (både digitale og ordinære), turistinformasjon, gode hjemmesider og booking.

Vi ser også at produktpakking i form av å tilrettelegge rundreiser for grupper av turister kan komme sterkere som nisjeprodukt.

Samarbeid og nettverk

Ofte utvikles de beste opplevelsesproduktene i samarbeid med andre etablerere, gårdbrukere, organisasjoner eller andre, og dette kan gjelde for hele kjeden som turisten «må ha» - transport, overnatting, mat og aktiviteter/ opplevelser. Vi ser at bygder som har gått sammen (også i samarbeid med kommunen) om å utvikle tilbud, har fått betydelig utvikling og lønnsomhet innen reiseliv.

Tromsø har de siste årene opplevd en svært sterk økning av nordlysturismen, og de største byene i fylket trekker naturlig nok turister fordi de har enklere tilgjengelighet og overnattingstilbud som er lett å finne. Bygdene kan utvikle og by på mange opplevelser som byene ikke kan. Det er nødvendig med godt samarbeid mellom byer og distriktene på reiseliv.

Kunnskap og kompetanse

For gårds- og bygdeturismen er kunnskap og kompetanse hos vertskap og eiere om reiselivsnæringen avgjørende for om reiselivstilbudene skal lykkes. Den som skal etablere reiselivstilbud må skaffe seg kunnskaper innen vertskap, markedsføring, økonomi, vår egen historie/kultur/tradisjoner, offentlige krav til servering/mat mv. Denne kunnskapen og kompetansen tilbys i vårt utdanningssystem på ulike nivåer, og også som temakurs i regi av offentlige og private aktører.

Vi ser imidlertid at det kan være behov for å utvikle kurspakker, også som nettbasert læring, på temaer innen reiseliv spesielt beregnet på gårds-/bygdeturisme.

Vi har utfordringer knyttet til å sikre at gårds- og bygdeturisme holder god kvalitetsstandard. En mulig vei å gå er å innføre offentlige kvalitetskrav til produkter og tjenester. Dette kan gjøres både gjennom sertifiseringsordninger og gjennom opplæring.

Vi har også mulighet til å kunne lage en felles nettportal for utdanninger og kurs tilrettelagt for reiseliv. I dag finnes det mange, både offentlige og private tilbydere av kurs og opplæring. Denne jungelen av tilbydere kan bli oversiktlig i en felles nettportal.

Informasjon og markedsføring

Vi har en utfordring i Nord-Norge når det gjelder å gjøre informasjon tilgjengelig og etablere og drive dedikerte nettsted for markedsføring av bygdeturisme og småskala reiseliv. Vi ser et behov for blant annet:

- Pool av naturguider, gjerne med ulike spesialiseringer.
- Oppdaterte kart, både digitale og papirbaserte som også viser turløyper, overnatting og opplevelser for hele fylket.

I dag finnes slike kart over enkelte kommuner og steder.

- Merking av løyper er viktig og også nødvendig i et langsiktig naturhensyn perspektiv.
- Sikkerhet. Etablere flere og bruke Vegvesenets elektroniske tavler til å varsle skred- og flomfarer, samt opprette et nettsted spesielt for dette formålet.
- Nye måter å gi turistinfo. Det kan vurderes om serveringssteder, distriktshoteller og kiosker skal kunne distribuere og formidle turistinfo i en større grad og utvidet grad i forhold til i dag.
- Felles portal for alle gårds- og bygdeturismetilbydere for markedsføring og booking.
- Skilting av gårder og bedrifter langs veiene.

Ved fokus på dette vil en oppnå betydelig oppgradering av synlighet og tilgjengelighet samt ivaretagelse av sikkerhet.

Felles nettportal

På Island har organisasjonen Icelandic Farm Holiday (eid av gårdbrukerne selv) samlet alle 180 gårds-/bygdeturismetilbydere i en portal på nettet. Organisasjonen markedsfører, kvalitetssikrer tilbudene og driver hjemmesiden inkludert bookingssystemet. De legger også til rette for grupper og rundturer. Mye tyder på at dette er grunnlaget for en sterk vekst i bygdeturismen på Island.

I Nord-Norge er det i dag visit- og destinasjonsselskaper som markedsfører og har bookingløsninger. De små tilbyderne innen gårds- og bygdeturismen opplever at de ikke er så fornøyd med oppfølging, råd og hjelp. Det bør vurderes en fellesløsning for Nord-Norge for booking og nettmarkedsføring for alle innen småskala reiseliv. I tillegg vil og skal hver enkelt tilbyder markedsføre seg i inn- og utland etter eget ønske og behov.

Mål 21: Lønnsomme reiselivstilbud på gårdene og bygdene i Troms

Målet oppnås ved å

- satse på pakking av produkter
- legge til rette for samarbeid og nettverk blant tilbyderne
- mobilisere til nyetablering
- sikre kompetanse blant tilbyderne
- satse på informasjon og markedsføring

4.3.3 Bygdeservice

Ideen bak *bygdeservice* bygger på å utnytte bønders ledige arbeids- og maskinkraft i stillere deler av året.

Bygdeservice råder over et stort spekter av utstyr. De har relativt lave driftskostnader fordi en bruker utstyr en har fra før, utnytter ledig kapasitet samt at oppdragene tas innimellom ordinært gårdsarbeid. Derfor kan de holde konkurransedyktige priser og kan stille på kort varsel for utføring av oppdrag på en kvalitetsmessig god måte.

Potensialet for bygdeservice er stort både i bynære og mer rurale strøk. Utnytting av dette potensialet vil bidra til å styrke inntektsgrunnlaget og det psykososiale miljøet for deltakerne og i bygdene.

Mål 22: Verdiskaping i landbruket ved å tilby tjenester til lokalsamfunnet

Målet oppnås ved å

- legge til rette for bygdeservicelag i Troms

4.4 Eiendoms-, areal- og boligpolitikk

4.4.1 Eiendomsstruktur og jordleie

En av hovedutfordringene for Tromslandbruket er eiendomsstruktur og mye jordleie. Det vanlige er at hver gårdbruker leier av mange utleiere, ofte på kortsiktige vilkår og med ulik avstand fra eget tun. Kortsiktige avtaler medfører svakt vedlikehold av arealene, det oppnås små avlinger og bøndene må høste langt større arealer enn nødvendig. Lang transport av fôr og gjødsel medfører økte kostnader i produksjonen.

Finansiering av utbyggingsprosjekt på gårdsbruk er en langsiktig investering. Andelen leiejord utgjør som regel en stor del av arealgrunnlaget for en utbygging. Nå kreves normalt leiekontrakter på inntil 10 år. Kortsiktige leieavtaler skaper usikkerhet både for utbygger og långivere. Nedbetalingstiden på lån til slike prosjekter er normalt 20 til 25 år. Langsiktige lån er bare delvis nedbetalt når leieavtalene går ut. Leietiden burde være tilnærmet like lang som nedbetalingstiden på lånene til prosjektet. Det vil være lettere å få langsiktige lån til finansiering av prosjekter med mer langsiktige leieavtaler. En praksis med leieavtaler opp mot 15 til 25 år vil kreve en holdningsendring både hos utleiere, leiere og forvaltere.

Å legge til rette for mer langsiktige leieavtaler, samt større muligheter for å kjøpe arealer som ikke brukes av eier, er nødvendig for å utvikle Tromslandbruket til ei framtidsretta næring med finansieringsordninger som er tilpasset

nedskrivningstiden på investeringene.

Jordloven er endret slik at muligheten for å få tilgang på tilleggsjord er enklere. Disse endringene er ikke gjort kjent på en tilfredsstillende måte. Det bør gjennomføres informasjonsmøter eller bygdemøter for å gjøre de nye mulighetene kjent. Erfaringen viser at på slike møter vil bygda ofte presse på for å få gjennomført de beste løsninger for alle parter. Skriftlig orientering når ikke fram. Det er viktig å få folk i tale og få analysert hva den enkelte kan greie seg med, hva en kan greie seg uten, men som kan være viktig for den som har yrket sitt i landbruket.

Ved omsetting av landbrukseiendom hvor eier ikke skal drive jorda bør kommunen vurdere å sette vilkår om videresalg av innmarka som tilleggsjord til nabobruk i drift. Kjøper kan beholde hus og utmark. Ofte er det huset og rettighetene i utmark til jakt og fiske som er det viktigste for kjøper som ikke skal drive jorda. I dag er kostnadene ved å dyrke opp et dekar dyrkbar jord om lag det dobbelte av hva som betales for fulldyrka jord ved kjøp som tilleggsjord.

4.4.2 Jordvern

Kun 1 % av landarealet i Troms er jordbruksareal for matproduksjon. Disse arealene er under press. I et langsiktig perspektiv er det viktig for fylket å kunne produsere mat på de arealene som er best egnet. Jordbruksarealene er grunnlaget for å kunne utvikle lokale matprodukter.

Omdisponeringsforbudet i jordloven legger opp til et strengt jordvern. Regjeringen har de siste årene flere ganger innskjerpet kommunenes ansvar for å ta vare på jordressursene i sin forvaltning etter plan- og bygningsloven og etter jordloven. Selv om forbudet mot nedbygging av dyrka og dyrkbar jord er klar, er utviklingen når det gjelder nedbygging urovekkende.

Plan og bygningsloven er et nyttig redskap når landbrukets produksjonsarealer skal skjermes mot utbygging. Den gir kommunen mulighet til å kartfeste «*hensynssoner*».

Bruken av hensynssoner tar utgangspunkt i at kommunen selv vektlegger en sektorinteresse, definerer omfang og lokalisering av hensynet og utformer kartet. Hensynssoner utformes da etter kommunens vurderinger, behov og forutsetninger. Kommunen kan gi retningslinjer som vil ivareta hensynet til landbruksnæringen og som er tilpas- set utfordringene for den aktuelle kommunen. Regionale myndigheter kan gi råd om arbeidet basert på nasjonale forventninger tilpasset forholdene i Troms fylke.

Landbrukets kjerneområder

Et viktig virkemiddel for å nå målene om redusert nedbygging av dyrket og dyrkbar mark er at kommunene peker ut landbrukets viktigste ressursområder, eller kjerneområder, og tegner disse inn på et kart som vedtas politisk. Disse bør omfatte større sammenhengende arealer dyrka jord, og tilsvarende arealer dyrkbar jord som i praksis lett lar seg dyrke.

Et slikt kart gir signal om å unngå omdisponering av jordressursene og er et bidrag til god og langsiktig forvaltning av jordbrukslandskapet. Ved å følge opp klare og langsiktige prioriteringer i planleggingen, kan arealenes kvaliteter for matproduksjon og opplevelser sikres.

Utgangspunktet er regjeringens jordvernpolitikk for vern av dyrket og dyrkbar mark. Det er viktig at jordvern vektlegges i arealplaner som behandles i kommunene.

Arbeidet vil gi en vekting av arealenes betydning for landbrukssektoren. En effekt av prosessen er at arealer av mindre betydning for landbruksnæringen også kartlegges. Håndhevingen av et restriktivt jordvern vil ikke være like viktig i slike områder og de kan enklere brukes til andre formål.

Kjerneområde landbruk kan også inngå som en del av en landbruksplan eller annen tilsvarende temaplan. Kartet er også nyttig ved forvaltning av kommunale midler til miljøtiltak i landbruket og ved utforming av regionale miljøprogrammer.

Regional planretningslinje

Regional planmyndighet fastsetter følgende planretningslinje:

Landbrukets kjerneområder skal innarbeides i kommunens samfunns- og arealplan. Kjerneområdene innarbeides i kommunens arealdel som **hensynssone landbruk** når det skal utarbeides ny arealdel til kommuneplanen.

Regionale planretningslinjer utarbeides for å ivareta nasjonale og regionale hensyn og interesser. Regional planretningslinje skal legges til grunn for kommunal samfunns- og arealplanlegging. Regional retningslinje for arealbruk er et egnet virkemiddel for sikring av jordressursene. En regional plan med retningslinjer for arealbruk vil ha den virkning at den skal legges til grunn for kommunal planlegging og gi grunnlag for innsigelse til kommunale arealplaner.

Med kjerneområder for landbruket menes de arealene i kommunen som er viktige for to av landbrukets sentrale samfunnsoppgaver - matproduksjon og opprettholdelse av jordbrukets kulturlandskap. Hensikten er å prioritere arealene i et langsiktig perspektiv og unngå nedbygging og oppstykking av jorda, eller forringelse av kulturlandskapet.

Det anbefales at kjerneområdene har en viss størrelse og sammenheng. Hvilke arealer som skal inngå som kjerneområder for landbruk, må bygge på en konkret faglig vurdering i hvert enkelt tilfelle, og ut fra lokale forhold og prioriteringer. Aktuelle kriterier kan være:

- Arealkvalitet av dyrket mark, basert på jordsmonn og produksjonsevne
- Terrengets hellingsgrad og egnethet for moderne driftsformer
- Arealets størrelse og arrondering
- Dyrkingsreserver i skogsmark

En helhetlig registrering og prioritering av viktige områder for jordbruk og kulturlandskap, i form av "kjerneområde landbruk", danner grunnlag for utviklingen av en langsiktig landbruks-/næringsplan knyttet til kommuneplanens samfunnsdel.

Mål 23: Landbrukets ressursgrunnlag skal sikres for å utvikle et lønnsomt og bærekraftig jord- og skogbruk i fylket

Målet oppnås ved å

- øke bruken av langsiktige leiekontrakter
- sikre landbrukets ressursgrunnlag gjennom kommunale planprosesser

4.4.3 Eiendoms- og boligpolitikk

Kommunene i Troms har ulike utfordringer knyttet til eiendoms- og boligpolitikk. Noen er preget av stor vekst og etterspørsel etter boliger, mens andre er preget av fraflytting.

Tema bosetting i denne planen avgrenses til å gjelde bosetting relatert til landbrukseiendommer. Det er stort potensiale i å få flere til å bosette seg på landbrukseiendommer. Slike eiendommer representerer verdifulle ressurser og har potensial for bosetting og verdiskaping gjennom selvstendig drift. Det går fram av Stortingsmelding nr. 25, (2008 – 2009) *Lokal vekstkraft og framtidstru. Om distrikts og regionalpolitikken*, at utfordringen ligger i å synliggjøre potensialene i eiendommene som gode boplasser, og å stimulere til raskere omsetting av slike eiendommer. Her kommer virkemidlene i eiendoms- og bosettingspolitikken inn som sentrale, fordi de kan medvirke til å nå målene om et aktivt landbruk som grunnlag for næringsutvikling, sysselsetting og bosetting i ulike deler av landet.

Kommunene har ansvar for å gjøre lokalsamfunnene til attraktive steder å bo og leve i, med de juridiske virkemidlene som blant annet ligger i konsesjonsloven. Ett av virkemidlene er reglene om boplikt. Reglene om lovbestemt boplikt på landbrukseiendommer ble innført i 1974. I begrunnelsen ble det blant annet vist til at det var mange tilfeller av at personer uten særlig tilknytning til landbruket hadde fortrent eier av landbrukseiendom på en uheldig måte. Ved lovendring i 2001 ble det lagt større vekt på rene bosettingshensyn som begrunnelse for boplikten. Dette hensynet er også tatt inn i formålsparagrafen i konsesjonsloven. Skal boplikten oppfylles, må eier ta eiendommen som sitt reelle bosted.

Utfordringer

Det er ulike utfordringer i de ulike kommunene i Troms. Også innad i den enkelte kommune kan det være stor variasjon. Trenden er økt vekst i enkelte større tettsteder/kommunesenter, mens det utenfor disse områdene i stor grad er fraflytting og tomme bolighus, eventuelt at bolighus i stor grad blir benyttet til fritidsboliger og bare er i bruk i enkelte deler av året.

En hovedutfordring er å få fast bosetting i de mange ledige våningshusene på landbrukseiendommer i Troms. Ofte er det lite aktuelt for eier å selge eiendommen ut av familien, selv om de verken bor der eller driver eiendommen. Eiendommen kan ha vært i familien i generasjoner, men blir i dag bare benyttet i fritidssammenheng mens jorda leies ut. Dette gjør det vanskelig for yngre generasjoner, som ønsker å drive et bruk, å komme inn på markedet. Bruksrasjonalisering, hvor innmark selges som tilleggsjord til nabobruk, mens eier blir sittende igjen med tunet og utmarka, har samme effekt. En utfordring er hvor vidt vi opprettholder en variert bruksstruktur ved denne type bruksrasjonaliseringer. Her vil det være kryssende interesser i det å styrke driftsgrunnlaget på aktive bruk kontra det å holde oppe en variert bruksstruktur, hvor også de mindre bruk er med på å opprettholde bosetningen. Endringene i delingsparagrafen i jordloven 1. juli 2013 legger opp til denne type bruksrasjonalisering. Når innmarka er delt fra og solgt, og bare tunet er igjen, blir ofte eiendommen straks eller i neste generasjon en fritidseiendom. Etter dagens lovverk vil det oftest heller ikke være boplikt på eiendommer hvor innmarka er fradelt og solgt til nabobruk.

I områder hvor boliger og nedlagte og fraflyttede landbrukseiendommer omsettes til fritidsformål i konkurranse med boligkjøpere, bør kommuneplanens samfunnsdel være forumet hvor en strategi for å gjøre noe med dette løftes frem. Dersom kommunen ikke ønsker å gjøre seg bruk av virkemidler som konsesjonsloven for å snu denne utviklingen, kan andre kreative løsninger diskuteres.

I andre deler av landet har enkelte kommuner en boligstrategi som går ut på at det i kommuneplanens arealdel avsettes arealer hvor det skal oppføres små leiligheter til ungdom og studenter, andre arealer hvor det skal føres

opp frittliggende boliger til barnefamilier, og til slutt arealer hvor det skal oppføres sentralt beliggende leiligheter til seniorer som ikke lenger har behov for store hus. Slik får en frigjort hus, og kanskje også landbrukseiendommer, dersom det finnes sentralt beliggende leiligheter tilgjengelig til en pris som ikke overstiger prisen som betales for huset eller landbrukseiendommen. Det er grunn til å tro at pris på landbrukseiendom er lav fordi markedet tror at myndighetene regulerer prisen på denne type eiendom. Dette er en myte som kan rettes opp gjennom den type bygdemøter som er omtalt over i kapittelet om jordleie.

Mål 24: Øke bosetting på landbrukseiendommer uten fast bosetting

Målet oppnås ved å

- stimulere til raskere omsetting av landbrukseiendommer uten aktiv drift
- målrette bruken av eiendomsjuridiske virkemidler

4.5 Rekruttering

Rekruttering handler om videreføring av drift, utvikling av drifta og rekruttering til nye næringer også utenom generasjonsskifte. Med det store antallet som slutter i landbruket og relativt mange av dagens gårdbrukere som pensjoneres om få år, er potensialet for rekruttering inn i yrket stort.

4.5.1 Generasjonsskifte/eierskifte

Odelstven og tradisjonene rundt odelsretten innebærer at de aller fleste landbrukseiendommer blir omsatt innen familien. Likevel kan det være vanskelig å få noen i familien til å overta drifta når bonden når pensjonsalder. Neste generasjon vil da ofte være vel etablert, med familie og annen karriere. Konsekvensene av dette er ofte at gårdsbruk tas ut av produksjon fordi ingen er villig til å ta over og videreføre drifta.

Rekruttering til yrket og overtakelse av gård ved generasjonsskifte henger tett sammen. Generasjonsskifte innen landbruket er en krevende prosess. Det handler om å komme tidlig i gang, om menneskelige og familiære faktorer, økonomi, skatt, avgifter mv. Salgsverdi for gården er ofte for lav til innkjøp av ny bolig slik at de som legger ned drifta velger å bo videre på gården. Samtidig må ofte kjøper gjennomføre store investeringer for å videreføre driften.

Generasjonsskifte er et ømtålig tema i mange familier. Det kan være til hinder for gode prosesser. Det er viktig å snakke om framtida lenge før eierskifte er aktuelt. Helst bør det være et tema fra barna er små. Kommunene bør jevnlig bringe dette tema på banen blant gårdbrukerne.

Å tilrettelegge for generasjonsskifte også utenfor familie, er viktig for framtidig rekruttering til landbruket. De som vil satse på landbruket, særlig de unge, må få muligheter til å skaffe seg tilstrekkelige arealer, rekrutteringskvoter, kompetanse og kapital til fornying av driftsapparatet. Gårdsbruk som har vært lagt ut for salg har så langt ikke vært vanskelig å få omsatt i Troms. Endringen i odelsloven gjeldende fra 1.1.13 har gjort det enklere med salg av gårdsbruk og rekruttering utenom familien.

Det er et stort behov for kapital og pantestikkerhet ved oppstart og overtagelse av gårdsbruk. Ofte er pantegrunnlaget på bruk i Troms dårlig da disse brukene tradisjonelt sett er små med lite egen jord og lite

verdifull skog og bygningsmasse. Når man i tillegg havner utenfor ordninger som etablererstipend og oppstartsstøtte som andre næringer kan få fra Innovasjon Norge, bidrar det ytterligere til å vanskeliggjøre oppstart.

Det er behov for gode garantiordninger fra landbrukssamvirket overfor private banker, til kjøp av livdyr, melkekvote og lignende. Generasjonsskiftetilskudd og lån burde også kunne gis ved generasjonsskifte utenom familie. For eksempel ved at en ung bonde vil overta en gård i drift fra en nabo eller lignende.

4.5.2 Omdømme

Omdømme handler om hvordan næringen presenterer seg utad og innad gjennom hver enkelt bondes, og organisasjonenes, handlinger og holdninger.

Bondeyrket blir ikke alltid oppfattet som attraktivt, og det blir blant annet pekt på dårlig lønnsomhet, lav status og lite fritid. For å bidra til å bedre omdømmet, er det behov for en holdningsendring. Her må næringen og forvaltningen stå sammen for å synliggjøre at bondeyrket er attraktivt og meningsfylt, bl. a. gjennom styrking av lønnsomhet, tilgang på avløsere og utvikling av sosiale og kulturelle tilbud i bygde-Norge.

Det må være fokus på at bondeyrket er et spennende arbeid, hvor det er utfordringer på alle plan fra plantekultur, til mekanikk, maskinkjøring, dyrehold, bedriftsledelse og gründervirksomhet. Det finnes ikke to like dager, og man opplever en variasjon i oppgaver som er helt unik. Hverdager kan spenne fra fullt kjøør i høyonn og industriell produksjon, til roligere dager hvor bonden har tid til en pust i bakken. Det faktum at en selv er herre over egen skjebne, kan fort veie opp for litt lavere inntekt. Dette må kommuniseres ut av bønder som er stolt av sitt yrke og sin livsstil!

Mål 25: Opprettholde drift på gårdene i Troms

Målet oppnås ved å

- opprettholde og videreutvikle drift på eksisterende gårdsbruk
- bidra til nyetableringer
- informere om de økonomiske virkemidlene som finnes
- vurdere nye virkemidler

Mål 26: Smidige og kunnskapsbaserte eierskifter i landbruket

Målet oppnås ved å

- sørge for informasjon og motivasjon til gårdbrukerfamilier
- sikre god rådgivning om tema eierskifte

Mål 27: Gi landbruket et godt og fortjent omdømme

Målet oppnås ved å

- fokusere på det positive innenfor landbruket

- bedre gårdbrukernes yrkesstolhet
- synliggjøre landbruket

4.6 Kompetanse

All utvikling bygger på kompetanse. Landbruket består av svært kompetanseintensive næringer der den enkelte utøver bør beherske mange disipliner som økonomi og driftsledelse, føring og stell, jord- og plantekultur, mekanikk, skogbruk, miljø, energi, kvalitetskrav, helse, miljø og sikkerhet, bygdenæringer mm. Kapitalkrav, strukturrasjonalisering med større enheter, endrede driftsforutsetninger og dermed et mer og mer profesjonalisert landbruk, stiller store krav til den enkelte utøver for å kunne oppnå tilfredsstillende økonomi. Den enkeltes driftsmåte og kompetanse påvirker også i stor grad det økonomiske utbyttet som oppnås. Klimaendringer, produktivitetsvekst, ny kunnskap mv forutsetter at den enkelte yrkesutøver holder seg godt faglig oppdatert. Det er viktig at de som skal inn i næringen tilbys utdanning for å kunne møte alle disse kravene.

Arktisk landbruk vil i liten grad kunne konkurrere på kvantitet og må derfor være best på kvalitet. En forutsetning for å kunne utnytte de kvalitetsfortrinn som arktisk landbruk har, er høy kompetanse i alle ledd i verdikjeden. Ei næring med høy kompetanse er også viktig for å få til utvikling, stolhet og rekruttering.

4.6.1 Naturbruksutdanning i videregående skole

En viktig brikke for kompetanseoppbygging og rekruttering til det arktiske landbruket er naturbruksskolene. Flere av naturbruksskolene sliter i dag med lav søkning og begrensede ressurser. Her er det nødvendig at det tas tak slik at ikke utdanningstilbudet forvitres. Det er viktig at skoleelever får god informasjon om landbruksutdanninga og de utdanningsløp som tilbys i fylket og andre steder. Rådgivere i grunnskolen må være oppdatert og ha kunnskap om de valgmulighetene som finnes, samt ha evne til å skissere hvilke karrieremuligheter grønn utdanning kan gi. Det bør vurderes hvorvidt ressursene kan utnyttes bedre på tvers av fylkesgrensene.

I tillegg til videregående opplæring, er naturbruksskolene også en viktig arena for etterutdanning (se faktaboks 5). Eksempel på dette er nettbasert agronomutdanning, potetskole, grovførskole og geitskole.

Det er på nasjonalt plan satt i gang et arbeid med evaluering av landbruks- og gartnerutdanninga og kartlegging av behovet for fagskoler. Dette arbeidet må følges opp med innspill fra landbruket i Troms.

For å heve kunnskapsnivået blant gårdbrukerne, bør den eksisterende yrkesutdanninga stimuleres og utvikles, og i tillegg bør det utvikles tilbud på fagskolenivå. Det finnes i dag ingen fagskole innen landbruksfag i Troms. På landsbasis er det tilbud inne storfe og driftsledelse, planteproduksjon og driftsledelse, arborist og anleggsgartner og blomsterdekoratørfaget. Det bør settes i gang utredning av en fagskole for arktisk landbruk med hovedvekt på arktisk landbruk, driftsledelse og bær/grønt/potetproduksjon som et nordnorsk tiltak.

4.6.2 Agronomutdanning for voksne

I Troms er det vanlig at de som går inn i landbruksyrket gjør det i godt voksen alder, ofte etter at de har skaffet seg annen utdanning og annen yrkeserfaring. Disse har helt andre behov for tilrettelagt landbruksutdanning enn de som går ordinær videregående skole. Agronomkurs for voksne bør videreføres som et tilbud til denne gruppa.

Faktaboks 5

Troms landbruksfaglige senter som ble opprettet i 1999 som del av Senja videregående skole, er etablert for å drive kurs-, etterutdanning og annen kompetansevirksomhet overfor landbruksbefolkningen i Troms fylke. Antall deltakere på kurs, fagdager o.l i regi av fagsenteret har vært 400 – 500 pr år, og det har vært gjennomført 30 – 40 aktiviteter pr. år.

Fagsenteret har hatt sterkt fokus på initiering og gjennomføring landbruksrelaterte utviklingsprosjekt. Her kan nevnes beiteprosjekt i Troms (www.beitebruk.no), kompetansesenter geit, geitskole, geithøgskole (stp), potetskole (stp), agronomutdanning for voksne. For tiden er fagsenteret sterkt involvert i utvikling av arktisk kjøttproduksjon.

4.6.3 Etter- og videreutdanning

Det er flere aktører som tilbyr etter- og videreutdanningskurs til landbruksnæringa i Troms innen ulike tema, blant annet gjennom rådgivingstjenestene til Tine og Nortura samt Troms Landbruksfaglig senter og Norsk landbruksrådgiving. Man har god erfaring med at kortere brukerstyrte kurs er gode, faglige arenaer. Korte kurs er velegnet i forbindelse med fokus på utvalgte tema i hele fylket eller større deler av det.

Troms mangler tilbud om utdanning innen skogbruk. De som ønsker å utdanne seg innen dette området må reise til andre fylker. Næringsutøvere i skogbruket må ha mulighet for kurs og faglig oppdatering innenfor sine arbeidsområder.

I Troms har vi ingen utdanninger som retter seg direkte mot enkelte bygdenæringer, men det er mulig å ta studier innen reiseliv og lignende ved andre høyskoler mv. Innovasjon Norge tilbyr en rekke kurs og rådgiving i forbindelse med etablering, utvikling og drift. Kompetansenettverket for lokalmat i Nord-Norge ved Bioforsk tilbyr en rekke kurs, besøksordning og veiledning innen lokal mat.

Eksisterende tilbud om høyere utdanning innen landbruksfag på nasjonalt nivå må opprettholdes og videreutvikles slik at de dekker framtidens behov for kandidater med høy kompetanse. Landbruket i Troms må gi innspill på hva næringen trenger av kompetanse.

4.6.4 Kompetanse i veiledningsapparatet

Det er viktig at gårdbrukere og skogeiere kan inn- hente informasjon og kunnskap fortløpende fra et velfungerende veilednings- og rådgivingsapparat. Kommunal landbruksforvaltning, Norsk landbruksrådgiving og samvirkeorganisasjonenes rådgivingstjeneste er viktige støttespillere for næringen. Det er viktig at disse funksjonene fungerer godt og har ressurser og kompetanse til å kunne bistå med kunnskap.

Landbruksrådgivninga i fylket er allsidig, men blir ofte oppfatta som fragmentert og innen skogbruk mangelfull. Norsk landbruksrådgiving har 10 enheter i landsdelen, av disse er 3 i Troms. Bedre samordning av rådgivingstjenesten er trukket frem ved flere anledninger og arbeidet bør nå settes i gang. Utfordringene for den faglige rådgivninga er først og fremst nedgang i antall bruk og redusert produksjon.

Etter at kommunene overtok ansvaret for landbruksforvaltninga, er bemanninga mer enn halvert. Det er få kommuner som har kapasitet og kompetanse til å drive landbruksbasert næringsutvikling, til tross for en klar sammenheng mellom kommunal innsats og faktisk næringsutvikling. Dette vil i stor grad påvirke næringens muligheter for å drive et framtidsrettet landbruk med god økonomi og lønnsomhet i framtida.

Mål 28: Sikre grunn- og videreutdanning i landbruket med tilstrekkelig antall elever/studenter

Målet oppnås ved å

- gjøre utdanningstilbudet innen naturbruk bedre kjent og mer attraktivt for ungdom
- gi ungdom bedre mulighet for relevant arbeidspraksis i landbruket

Mål 29: Gårdbrukere og veiledningstjeneste med god kompetanse om landbruksdrift under arktiske forhold

Målet oppnås ved å

- skape forståelse og entusiasme for kompetanseheving
- gi tilbud om allsidig kompetanseutvikling som dekker alle sider ved landbruksdriften
- sikre god kompetanse og kapasitet i veiledningsapparatet

4.6.5 Forskning og innovasjon (Foi)

Landbruket står også ovenfor utfordringer og muligheter i forhold til rammebetingelser som klimaendringer, globalisering, matvaresikkerhet og endret marked. Dette krever kunnskap gjennom forskning utover vanlig kompetanseheving.

Særlig viktige forskningstema for Tromslandbruket er agronomi, sortsutvikling og klimatilpasning. Disse er nærmere omtalt under punkt 4.1.1.

En stor utfordring for landbruksforskningen i Nord, er at det er vanskelig å finansiere prosjekter rettet mot primærproduksjonens (kjøtt og melk) utfordringer under nordlige forhold. Det er vanskelig å nå opp med regionale problemstillinger i nasjonale finansieringsinstitusjoner når disse ikke er i samsvar med utfordringene lenger sør.

I nasjonale og internasjonale prosjekter er det også lett for at regionspesifikke problemstillinger faller bort eller vannes ut når prosjektledelsen ikke er plassert i landsdelen. Det er derfor viktig å jobbe for å sikre regional tilstedeværelse av forskningsinstitusjoner som jobber med landbruksrelaterte problemstillinger.

Det er viktig å samordne kompetansemiljøene for å bli mer relevante for næringsutviklingen i landsdelen. Nordnorsk landbruksråd (NNLR, se faktaboks 3) er en paraplyorganisasjon for landbruksorganisasjonene og samvirke i Nord-Norge. I 2005 etablerte NNLR et FoU- program for Arktisk landbruk og naturbruk. Der er formålet å utvikle FoU-tiltak som er nyttig for landbruksnæringen i nord. Det er viktig å støtte opp om arbeidet til NNLR for å sikre en helhetlig satsing på forskning og utvikling knyttet til nordnorsk landbruk.

Oversikt over forskningsaktører som jobber med land- bruksrelaterte problemstillinger fremgår av vedlegg 2.

Mål 30. Sikre målrettet forskning og utvikling tilpasset Tromslandbrukets behov og potensiale

Målet oppnås ved å

- sikre regional tilstedeværelse av landbruksforskning
- bedre finansieringsordninger for regionsspesifikk landbruksforskning
- samordne kompetansemiljøene

4.7 Rovvilt

Tap av dyr på beite er sammensatt. Det sentrale målet for beitenæringen er å redusere tap av dyr på beite, både til rovvilt og av andre årsaker. Tap av dyr på beite til rovvilt er omtalt i dette kapittelet. Tap av dyr på beite grunnet andre årsaker enn rovvilt er nærmere omtalt i kap. 4.1.1 om beitebruk. Viktigheten av god dyrehelse for å unngå tap på beite er omtalt i kap 4.10.4.

Nasjonal rovviltpolitikk

Norsk forvaltning av fredet rovvilt (jerv, gaupe, bjørn, ulv og kongeørn) er fundamentert på stortingsmelding nr 15 (2003-2004), «Rovvilt i norsk natur» og Stortingets behandling av denne gjennom innstilling til Stortinget nr. 174. Føringerne i disse to dokumentene er fulgt opp i rovviltforskriften («Forskrift om forvaltning av rovvilt»). I 2011 inngikk Stortinget et nytt rovviltforlik basert på representantforslag 163 S (2010-2011). Dette bekrefter hovedlinjene i forliket av 2004, men med visse justeringer. Blant annet er det nasjonale bestandsmålet for bjørn redusert, og det er lagt sterkere føring for forvaltningens bidrag til regulering av bestandene mer presist på bestandsmål.

Rovviltforliket i Stortinget innebærer et todelt mål. Norge skal ha en forvaltning som opprettholder bestandene av fredet rovvilt på fastsatt bestandsmål samtidig som næringsinteresser og andre samfunnsinteresser ivaretas på best mulig måte. Dette skal skje gjennom følgende hovedstrategier:

- Areal differensiering – skille rovvilt og beitedyr i tid og rom (områder avsatt henholdsvis til rovvilt og beitedyr)
- Bestandsregulering gjennom alminnelig jakt
- Forebyggende tiltak i konfliktområder
- Skadefelling av skadegjørere

Regional forvaltning

Norge er inndelt i 8 rovviltregioner hvor Troms og Finnmark er en region. I hver region er det nasjonalt fastsatte bestandsmål for hver rovviltart. Regionale rovviltnemnder er ansvarlige for å utarbeide en forvaltningsplan som viser hvordan nasjonal rovviltpolitikk skal gjennomføres i egen region. Disse inneholder en beskrivelse av status, utfordringer, mål, strategier og virkemiddelbruk for den enkelte region. En av de viktigste strategiene er prinsippet om arealdifferensiering. I Troms skal forvaltningen av rovvilt i hovedsak skje i indre strøk, dvs øst for E6 (i Nord-Troms enda lenger øst). Områdene vest for E6 er prioritert til beitedyr. Tross dette er det årlig betydelige tap av beitedyr også vest for E6.

Utfordringer

For saueholdet representerer jerv og gaupe de største tapene, for reindrifta er gaupa og kongeørna de største skadevolderne.

I 2012 ble det for Troms utbetalt til sammen 13,5 millioner kroner i erstatning for beitedyr (sau + rein) tatt av rovvilt. Av dette utgjør erstatning for sau vel 3,5 millioner kroner. I tillegg kommer indirekte tap (f.eks søyer som

har mistet lam og må sendes til slakt pga jurbetennelse). Konflikten representerer store utfordringer med hensyn til næringsvirksomhet og dyrevelferd i store deler av fylket. I konfliktområder må en påregne at tap til rovvilt er en betydelig faktor for bortfall av sauebruk.

Rovviltnemnda i Troms og Finnmark har i sin forvaltningsplan for fredet rovvilt, gjort rede for mål, strategier og ikke minst utfordringene som må løses for å lykkes med målsettingen om å ha både beitedyr og rovvilt i regionen (kapittel 10). Dette støttes fullt ut. Beitenæringene er særdeles viktig for Troms. Av den grunn er det viktig å sikre løsninger som regionen kan leve med fremover. Det er derfor ønskelig å utdype og forsterke det som står i nevnte forvaltningsplan om utfordringer, mål og strategier.

Det er en opplevelse av at intensjonen med nevnte rovviltforlik ikke er oppfylt. Dette gjelder spesielt bestandsregulering og uttak av rovvilt som gjør skade i akutte situasjoner. Dette er svært viktige virkemidler da de fleste andre forebyggende tiltak ikke har virkning. I den grad de har virkning, har de store negative konsekvenser for praktisk drift, arbeidsomfang og driftsresultat for næringene.

Det er generell oppslutning om at hovedvirkemiddelet for bestandsregulering skal være alminnelig jakt (kvote- og lisensjakt). Imidlertid må virkemiddelet utformes slik at det blir hensiktsmessig. Dagens regelverk og praktisering av dette, oppfattes som stivbeint og byråkratisk og er pr i dag den største begrensningen for å oppnå tilfredsstillende resultat. Det er flere eksempler på dette. I Troms har en hatt langt mer jerv enn bestandsmålet over flere år. Det har derfor blitt brukt mye ressurser lokalt og regionalt på kursing og opplæring i åtejakt på jerv, deriblant bruk av fangstbå. Dagens regelverk fordrer at båsen har fysisk tilsyn to ganger i døgnet. Dette vanskeliggjør sjansen for å lykkes av flere grunner. Slik fangst bør skje med god avstand fra veier, bebyggelse, ferdsel osv. Tilsynet samt tilførsel av åte blir da utfordrende vinterstid pga av snøforhold, mørke, kulde osv. Bruk av snøscooter ville i stor grad løse dette problemet, men hindres ofte av motorferdselloven. Tilsynet kan med enkelhet løses gjennom viltkamera med MMS-funksjon, men dette aksepteres ikke av overordnet miljøforvaltning, uten at det gis noen forklaring på hvorfor. Resultatet i Troms er at satsingen på båsfangst er smuldret bort.

Et annet eksempel er dagens jakttidsbestemmelser for gaupe. På grunn av lys- og klimaforholdene i Nord-Norge ville en måneds ekstra jakt (april) være gunstig for jaktuttaket, spesielt i år med stor bestand. En slik endring ville ikke komme i konflikt med yngelperioden eller andre dyrevelferdsmessige forhold.

Et tredje, mer overgripende eksempel, er innføringen av grunneiers tillatelse for jakt på rovvilt ved stortingsforliket i 2004. Tidligere var lisensjakt på jerv holdt utenom grunneiers tillatelse. På grunn av manglende grunneierorganisering i Troms og uoversiktlige forhold med hensyn til grunneiers tillatelse er flere aktuelle områder i Troms i praksis ikke tilgjengelige for jegere flest.

Det kan nevnes flere slike eksempler. Felles for dem er at de bunner i regelverk som i liten grad er tilpasset praktiske og/eller geografiske/regionale forhold. Dette burde det kunne justeres for uten at det gikk på bekostning av miljømessige interesser som bestandsmål, jaktetikk eller dyrevelferd.

Som nevnt ovenfor, har en i flere år, på tross av økende aktivitet gjennom alminnelig jakt, hatt langt større bestand av jerv i Troms enn fastsatt bestandsmål. Ekstraordinære uttak er et virkemiddel overordnet miljøforvaltning har tilgjengelig for å regulere bestanden i slike situasjoner, men en har ikke hatt vilje til eller vært i stand til å regulere bestanden ned til fastsatt nivå på tross av anmodninger og råd om hvordan dette kunne gjøres fra regional rovviltnemnd. Selv etter at en i rovviltforliket av 2011 presiserte miljøforvaltningens ansvar for uttak av resterende lisensfellingskvote (jerv og bjørn) gjennom ekstraordinære uttak, oppleves det fortsatt som

om den fraskriver seg dette ansvaret. Beitenæringene opplever at overordnet miljøforvaltning er veldig nøye med at bestandene ikke kommer under fastsatte bestandsmål, men langt fra like opptatt av å redusere bestandene når disse ligger over bestandsmålene.

Løsningen kan være å overføre ansvaret for ekstraordinære uttak til rovviltmyndene. Pr i dag har Miljødirektoratet myndigheten, og bruker da Statens Naturoppsyn (SNO) til å gjennomføre uttakene etter egen instruks (som ikke begrenses av alminnelige retningslinjer for skadefelling og jakt). Ved overføring av denne myndigheten til regionalt nivå inkludert muligheten til å benytte SNO til effektivering av oppdragene, ville regional Rovviltmynd og Fylkesmannen få de virkemidlene en trengte for å få til en helhetlig og regionalt tilpasset forvaltning. Dette ville også gi et reelt innhold i rovviltforlikets presisering av at det er et mål at regional myndighet i rovviltforvaltningen styrkes.

Som nevnt er det i Troms årlig store tap til freda rovvilt også i områder prioritert til beitedyr. I tillegg til alminnelig jakt er skadefelling ved akutt rovviltskade et viktig virkemiddel i slike områder. Rovviltforliket av 2011 sier at i slike områder skal det ikke være rovvilt som utgjør et skadepotensial. Gjeldende praksis er at det må ha skjedd dokumentert skade før skadefelling iverksettes. Beitenæringene mener at tilstedeværelse av rovvilt i slike områder utgjør allerede et skadepotensial og at terskelen for iverksetting av skadefelling må senkes.

Som nevnt er kongeørnbestanden på bestandsmålet eller over. Fra beitenæringenes side oppleves tap til kongeørn som et økende problem. Det kan gis skadefelling for kongeørn. Dette er imidlertid mest aktuelt i hekketiden hvor risikoen for å avlive hekkende fugl med unger på reir er stor. Som kjent er det ikke kvotejakt eller andre regulerende virkemidler for kongeørn. I praksis betyr dette at en pr i dag ikke har noen aktiv forvaltning av kongeørn.

Ordningen med kommunale og interkommunale skadefellingslag synes heller ikke å fungere godt nok. Alt for mange skadefellingsoppdrag mislykkes og bidrar således ikke til å avklare tapssituasjonen. Det er flere grunner til dette. Etablering av skadefellingslag er frivillig, og det blir således tilfeldig om slike etableres. De største utfordringene med å få en slik frivillig ordning til å fungere er ugunstige lønns- og arbeidsvilkår, tidsklemme hos personell som oftest har annet og bedre betalt arbeid, manglende økonomisk kompensasjon til kommunene for dekning av administrative kostnader samt et regelverk (motorferdselloven, jaktforskrifter osv) som setter kraftige og ofte uforståelige begrensninger for gjennomføringen av skadefelling. En løsning kunne være å overføre ansvaret for effektivering av skadefellinger til SNO som er statens feltapparat. Dette ville løse alle utfordringene nevnt ovenfor i tillegg til at en kunne sikre lokal medvirkning gjennom å hyre inn de beste jegerne lokalt som hjelpemannskaper.

Mål 31: Redusere konfliktnivået mellom beitedyr og rovvilt gjennom effektiv bestandsregulering av fredet rovvilt

Målet oppnås ved å

- jobbe for effektivt uttak av rovvilt gjennom alminnelig jakt (kvotejakt og lisensfelling)
- sikre mer presis bestandsregulering gjennom ekstraordinære uttak
- jobbe for mer effektivt uttak av rovvilt ved akutt skade (skadefelling)

4.8 Viltforvaltning/viltskade

Det overordnede målet i norsk viltforvaltning er å sikre viltet og viltets leveområder slik at naturens produktivitet og artsrikdom blir tatt vare på. Viltloven inneholder et generelt fredningsprinsipp hvor alt vilt i utgangspunktet er fredet. Miljødirektoratet fastsetter jakttider for de artene det kan jaktes på.

Kommunene er den lokale viltmyndighet og utgjør en svært viktig del av forvaltningen, spesielt innen forvaltningen av elg og viltskader fra hjortevilt, og småvilt som hare, rype, skogsfugl og ender. Fylkeskommunens oppgaver er knyttet til å sikre de høstbare, ikke truede viltartene, og går i hovedsak ut på å veilede kommuner og rettighetshavere.

Viltforvaltning inngår som tema i *Regional plan for friluftsliv, vilt og innlandsfisk 2014-2025*. Jakt regulerer viltbestandene og begrenser skade på beitemark og beitedyr. Jakt har tradisjonelt vært et viktig supplement til tradisjonelt landbruk og fiske i Troms. Det har gitt et svært viktig bidrag i naturalhusholdninga. Jakt har historisk sett vært en viktig del av landbruket. I dag er jakt forbundet med rekreasjon og friluftsliv, og er for de fleste ikke nødvendig for matauk eller økonomisk utbytte.

4.8.1 Elg

Veksten i elgbestanden i Troms er stor, og medfører flere former for belastning på landbruket og samfunnet for øvrig.

Vinterbeiting på furu av elg har økonomiske konsekvenser for skogeierne. Det foreligger omfattende tallfesting av det økonomiske skadeomfanget fra Sør-Norge. I Troms er det ikke gjennomført noen slik systematisk kartlegging og kostnadsvurdering av skadene.

Osp er, sammen med rogn og selje, blant de viktigste beiteplantene for elg, hjort og rådyr. Økende beitetrykk fra hjortevilt kan føre til nedgang i bestandene av osp. Osp er det lauvtreslaget i Troms som er best egnet for skur. Det er også omfattende elgbeite på rogn og vier, men dette er av liten økonomisk betydning for skogbruket i fylket. Elgen sitt beitepress og skadeomfang kan dokumenteres ved elgbeiteundersøkelser. Det er i svært liten grad blitt gjort i Troms.

Omfanget av beiteskader av elg på rundballer er økende, spesielt i områder med stor tetthet i vinterhalvåret. De store skadene i Målselv og Bardu oppstår ved at elg trekker inn til vinterbeitene fra nabokommunene på kysten. Det er derfor svært viktig med regionalt samarbeid om elgforvaltningen. Elgstammen må forvaltes slik at skadetrykket den medfører for landbruket og andre samfunnsverdier er på et akseptabelt nivå.

4.8.2 Gås

Grågås utgjør i økende grad ulemper og økonomisk belastning for jordbruket i Troms. Det gjelder fortrinnsvis hekkende grågås som benytter eng som oppholdssted og beiteområde. Det fører til tap av plantemasse og nedtrækking av plantemateriale. I tillegg kommer langtidsskader som følge av intensivt beite vår og høst. Det påfører gårdbrukere utgifter til innkjøp av tilleggsfôr samt utgifter ved oftere å måtte fornye enga.

I Troms er det ikke tradisjon for særlig omfattende jakt på gås. Fylkesmannen kan tillate fremskyndet start på grågåsjakta med inntil 15 dager i områder der det er utarbeidet forvaltningsplan. Det er lite skade knyttet til andre arter av gjess i Troms.

Erfaringen viser at i områder hvor grunneier tillater jakt på gås, og hvor slik jakt blir utøvd, så begrenses problemet ganske effektivt. I forhold til tidligskadene på eng, bør det tillates og utøves vårjakt. Økt jakt på gås bør i størst mulig grad skje innenfor ordinær jakttid. Dette kan best skje ved at grunneier tillater jakt på gås, og at det selges jaktkort. Det bør utarbeides forvaltningsplaner for grågås der det er omfattende problemer med grågås i landbruket.

Mål 32: Redusere skader forårsaket av vilt på skog og gressavling

Målet oppnås ved å

- sikre en bærekraftig elgbestand
- redusere beiteskader av grågås

4.9 Landskapsressurser og produksjon av fellesgoder

4.9.1 Kulturlandskap og kulturminner

Kulturlandskapet i Troms er preget av lengere tids bosetting og omfattende beitebruk. Et variert og mangfoldig kulturlandskap er rammen for et trivelig miljø som gir mulighet for opplevelse og rekreasjon både for fastboende og turister. Opprettholdelse av jordbrukets kulturlandskap er viktig både kulturhistorisk og for biologisk mangfold, samt at det kan ha et økonomisk aspekt knyttet til næringsutvikling og reiseliv. For å opprettholde verdien i landbrukets kulturlandskap, er det nødvendig med fortsatt bruk, skjøtsel og vedlikehold.

Kulturminner er spor vi mennesker har satt etter oss. Bygninger, gravhauger, hustufter og andre elementer kan fortelle oss om menneskers liv og virke gjennom tidene. Hvert år forsvinner rundt en prosent av kulturminnene her til lands. Det nasjonale målet er at tapet av kulturminner ikke skal være mer enn 0,5 % pr år. For hvert kulturminne som går tapt, mister vi viktig kunnskap om vår kultur og historie. Mange kulturminner ligger i landbrukets kulturlandskap og landbruket spiller dermed en viktig rolle for ivaretagelse av disse.

Økende grad av store irreversible naturinngrep gjør det utfordrende å forvalte natur- og kulturverdiene i landskapet. For at også fremtidige generasjoner skal leve i og av landskapet, må vi forvalte landskapet som en ressurs i samfunnsutviklingen på en slik måte at vi bevarer og videreutvikler dets kvaliteter i et langsiktig perspektiv.

Landskapskonvensjonen understreker at landskapet er en felles ressurs og et felles ansvar. I landskapet møtes mange ulike slags verdier og ressurser - kulturelle, økologiske, sosiale og økonomiske. Det er ofte ulike interesser knyttet til hvordan landskapsressursene skal benyttes. Et tett samarbeid mellom offentlig forvaltning, organisasjoner og private er en forutsetning for å håndtere landskapets mangfold av verdier på en bærekraftig måte.

Moderne drift gjør at kulturminnene på innmark er særlig utsatt for skade og ødeleggelse. Kommunene må i større grad ta i bruk kulturminnedatabasen Askeladden for å sikre at tiltak i landbruket ikke kommer i konflikt med fredete kulturminner. Alle saker som gjelder grøfting/drenering, nydyrking, samt maskinell hogst og skogplanting må vurderes iht. kulturminneverdier. Regional kulturminneforvaltning skal gis mulighet til å uttale seg i slike saker, jfr rundskriv M-19/97 om nydyrking og forskrift av 25.06.2013 om tilskudd til drenering av jordbruksjord.

Kulturminneforvaltningen har i for liten grad oversikt over kulturminner i utmark. Dette skyldes i hovedsak at områdene ikke ble innlemmet i den omfattende registreringen for økonomisk kartverk som ble gjennomført til utpå 1980-tallet. Det er behov for mer registrering av kulturminner i utmark.

Å holde kulturlandskapet åpent er en stor utfordring i Troms som ellers i landet. Når landskapet gror igjen, endres landskapsbildet og enkeltelementer som kulturminner blir ikke lenger synlig. Videreføring av tilskuddsordninger som SMIL (Spesielle tiltak i landbruket) og RMP (Regionalt miljøprogram) er viktige bidrag til skjøtsel av kulturminner og kulturlandskap i landbruket.

Landbruk er en næring med lange tradisjoner og dype røtter i norsk kultur. Bygninger og tun er viktige elementer i kulturlandskapet og er med på å gi Troms sitt unike kulturlandskap hvor folk i generasjoner har utnyttet ressurser både i sjøen og på land. Bygninger som ikke lenger er i bruk på gårdene står ofte uten vedlikehold og gjerne til nedfalls. Dette gir et inntrykk av forfall og lite aktivitet. Det er behov for å sette i stand og vedlikeholde bygningene på gårdstunene som ledd i å bevare kulturlandskapet. Bygninger som i dag ikke er i bruk må vurderes som ressurs knyttet til for eksempel ulike tilleggsnæringer. Gjennom å tilpasse og gi bygninger ny bruk heller enn å rive og bygge nytt, ivaretar en viktige elementer på gårdstunet, samtidig som kulturlandskapet bevares. Dette er verdiskaping i ledige landbruksbygg. I tillegg til ny bruk av eldre bygninger er det behov for å bevare for ettertiden et representativt utvalg bygninger som er eller har vært knyttet til landbruket.

Å få landbruket til å delta i å bevare og skjøtte landbrukets kulturminner er positivt og kan gi gården en ekstra dimensjon. Kunnskap om gårdens historie er motiverende for videre bevaring. Det er behov for kunnskap og kompetanse om kulturminneverdiene på gården.

Også immaterielle kulturminner knyttet til landbruket er viktige verdier. Tradisjonskunnskap og gamle handverksteknikker er interessant og gir både økt kunnskap og opplevelse.

I samarbeid med regional kulturminneforvaltning kan det legges til rette for etablering av kulturstier som kan benyttes som aktivitetstilbud for gården og bygda. Dette er også viktig i et folkehelseperspektiv.

Mål 33: Ta vare på verdiene i kulturlandskapet, og gjøre kulturlandskapet og kulturminnene til en ressurs for næringsutvikling i bygdene

Målet oppnås ved å

- bedre oversikten over de viktigste kulturlandskapsverdiene i landbruket og bruke disse i planlegging
- ivareta bygningsmiljøene på gårdene som del av kulturlandskapet i bygda
- sikre skjøtsel av kulturminner/kulturlandskap
- bruke kulturlandskapet som en ressurs for landbruket og bygdenæringene

4.9.2 Bruk av utmarka til friluftsmål og folkehelse

I tillegg til tradisjonell landbruksdrift ved beite og skogsdrift, er det også en rekke andre muligheter knyttet til utmarka. De store utmarksressursene i Troms er av stor betydning som turområde for folk flest. Det å legge til rette for flerbruk av utmarka gir også muligheter for økt verdiskaping i landbruket, som for eksempel gjennom tilbud innen *Inn på tunet*, jaktturisme og reiseliv.

Tilrettelegging for flerbruk av utmarka

Bruk av utmarka kan være grunnlag til konflikt mellom ulike interesser. Det er viktig å legge til rette for flerbruk av utmark, men med tilrettelegging følger også økt bruk. Manglende respekt for beitende dyr, lukking av grunder og båndtvang kan i en del områder bli ei belastning for næringen. Hunder som av forskjellige grunner er løse i beiteområder, kan for eksempel forårsake store skader på dyr. Ved tilrettelegging for bruk av utmark i beiteområder er det derfor viktig å informere om at det drives næringsvirksomhet og husdyrhold i området. Kommunale skilt som opplyser om parkering på eget ansvar innenfor beitegjerd, båndtvang, hvilke dyr som beiter i området og hvordan man forholder seg i møte med dyra, må på plass. Turgåere som kommer over skadde/døde dyr må oppfordres til å rapportere tilbake til produsenten. Jo flere som bruker utmarka, desto større sjanse for at flere skadde/døde dyr kan oppdages. Opplysning om og telefonnummer til den som har beitedyr i området må stå på infoskiltet. I tillegg må infoen legges ut på sosiale medier, på nett og i aviser.

Ved etablering av turstier o.l. må det lages hensiktsmessige porter i utmarksgjerdene.

«Sluseporter» vil muliggjøre fri ferdsel, samtidig som beitedyr ikke finner åpne porter å gå igjennom. Ved etablering av store og små hyttefelt i beiteområder, må det tas hensyn til beitedyra. Oppsett av gjerde og porter til turstier må avklares med de som benytter området til beitedyr.

Mål 34: Redusert konfliktnivå mellom landbruksnæring og allmenheten i utmark

Målet oppnås ved å

- tilrettelegge for flerbruk av utmarka

Økt verdiskaping fra høsting av vilt, urter og bær

Jakttrettighetene tilhører grunneier. For å øke verdiskapningen fra småviltjakt og innlandsfiske er det nødvendig med et godt samarbeid mellom, og organisering av, grunneierne i utmarkslag. Det er utfordrende å drive med småviltjakt i et område med en mengde små eiendommer hvor det ikke er organisert med salg av jaktkort. Grunneierne er ofte ikke så veldig sterkt motivert da de økonomiske verdiene for den enkelte, lille eiendom, er beskjedne. Det er derfor behov for å fremme organiseringa av utmarkslag i Troms.

Det er gode muligheter for kommersiell bruk av utmarksressurser i Troms som høsting av urter, bær og sopp for salg og til videreforedling. Utvikling av nye produkter av naturressursene, samt sanking for bruk i videreforedling av småskala mat er svært aktuelt som en del av satsingen på lokalprodusert og tradisjonsbasert mat. Innholdsstoffer i viltvoksende bær og urter er svært aktuelle for bruk i naturmedisin og kosmetikk. Dette er store vekstnæringer og nordnorske ressurser kan utnyttes bedre.

Mål 35: Økt verdiskaping fra småviltjakt

Målet oppnås ved å

- samordne grunneiere for bedre utnyttelse av verdiskaping for småviltjakt

Bruk av verna områder

Det har i de siste årene blitt satt fokus på at nasjonalparker og andre verneområder skal gi grunnlag for opplevelsesturisme og dermed økt verdiskaping i lokalsamfunnene. Nasjonalparkene er dratt inn i nasjonal politikk både med hensyn til reiseliv og bærekraftig lokalsamfunnsutvikling. Som ledd i dette er det etablert ordninger for henholdsvis nasjonalparkkommuner og nasjonalparklandsbyer. Det er flere kommuner i Troms som er nasjonalparkkommuner, og Nordreisa er i tillegg utpekt til nasjonalparklandsby.

Bygde-, aktivitets- og opplevelsesturisme er en del av landbruket. Aktivitets- og opplevelsesturismen i Troms utgjør utvilsomt ei vekstnæring og en stor mulighet for landbruket. Verneområdene innebærer betydelige opplevelsesverdier. Stemplet som nasjonalpark eller verneområde forsterker dette. Landbruket må delta i den kommersielle utnyttinga av verna områder.

Mål 36: Landbruket må medvirke til økt kommersiell utnytting av verna områder

Målet oppnås ved å

- øke samarbeid mellom landbruket og vernemyndighetene om kommersiell bruk av verna områder

4.10 Samfunnssikkerhet og beredskap i landbruket

Utfordringene i landbruket med hensyn til samfunnssikkerhet og beredskap er flersidig og må løses på flere nivå. Statlige, regionale og lokale aktører må legge til rette for at gårdbrukerne får tilfredsstillende og klare retningslinjer knyttet til dette.

4.10.1 Matsikkerhet

Å produsere nok, trygg og variert mat av god kvalitet er den viktigste oppgaven landbruket løser for samfunnet. Tilgang til nok og trygg mat er også en viktig del av vår nasjonale beredskap.

Matsikkerhet tas ofte for gitt i Norge, til tross for økt uforutsigbarhet i global matproduksjon. Statistikk og trender viser at landbruksnæringen i Troms er nedadgående og ivaretagelsen av «kritisk masse» i forhold til lokal industri blir en utfordring for fremtiden. Dette vil kunne få konsekvenser for fylkets bidrag til den nasjonale matsikkerheten. En kartfesting av landbrukets kjerneområder vil i et slikt perspektiv være et nyttig verktøy for å sikre fremtidig matproduksjon i fylket, jfr. kap. 4.4.2 Jordvern.

4.10.2 Mattrygghet

Med mattrygghet menes at det er god kontroll med produksjonen av næringsmidler slik at menneskene ikke blir syke av å spise maten. Det faglige ansvaret for mattrygghet i Norge ligger til Mattilsynet.

Produksjon av trygg mat er en forutsetning for en livskraftig landbruks- og matsektor i Norge. Kontinuerlig produksjon av trygg mat skaper tillit og sikrer avsetning av varer og legitimitet for et levende landbruk. I en situasjon med økt konkurranse fra omverdenen på det norske markedet, vil produksjon av trygg mat av høy kvalitet, god plante- og dyrehelse og god dyrevelferd være en viktig konkurransefaktor for den norske verdikjeden for mat.

Norge har en gunstig situasjon sammenlignet med andre land når det gjelder uønskede fremmedstoffer og smittestoffer i mat. Det er viktig å sikre gode rutiner og god hygiene i hele matproduksjonskjeden, og legge vekt på gode forbyggende tiltak og beredskap slik at den gunstige situasjonen opprettholdes. Det skal være sporbarhet gjennom hele verdikjeden.

For landbruket er de private, mindre vannanleggene, inklusive gårdsbrønner, en spesiell utfordring for mattryggheten. Mange gårdsanlegg har i dag ikke renseutstyr og nødvendige barrierer som sikrer tilstrekkelig

god og stabil vannkvalitet. Samtidig kan slike vannkilder være utsatt for tilsig av urent vann. Det bør rettes fokus på informasjon og veiledning for å sikre trygg vannforsyning på gårdsbruk.

Kvalitetssystem i landbruket (KSL) dekker alle typer matproduksjon på norske gårdsbruk, og stiller krav til hvordan produksjonen skal gjennomføres og hva som skal dokumenteres. Kvalitetssystemet bygger på kravene lover og forskrifter stiller til matproduksjon, dyrevelferd og miljøhensyn, men stiller også enkelte tilleggskrav som landbruksnæringen har definert selv. KSL omfatter også krav til arbeidsmiljø, herunder HMS, som omtales nærmere under. Ordningen administreres av Matmerk.

4.10.3 Helse, miljø og sikkerhet på gården

Et godt arbeidsmiljø er en god investering både for hver enkelt bedrift og næringsaktør, og det er god samfunnsøkonomi. For landbruket innebærer det at et systematisk HMS-arbeid må prioriteres både i næringen som helhet, og at det reflekteres i HMS-arbeidet på den enkelte gård. KSL stiller krav til blant annet arbeidsmiljø, herunder HMS, og bygger på de kravene som arbeidsmiljøloven stiller.

Brannsikkerhet

Feil på el-anlegg og feil bruk av el-utstyr, er årsak til de fleste landbruksbranner. For å begrense skade forårsaket av brann, er det viktig med godt vedlikehold av elektriske anlegg i driftsbygninger samt god kunnskap om brann i landbruket. Ved bygging av nye driftsbygninger er det viktig at kommunen bidrar til sikkerhet for dyr og mennesker gjennom en forsvarlig forvaltning av både plandel og teknisk del av plan og bygningslov.

Sikkerhet og bondehelse

Landbruket er en risikoutsatt arbeidsgruppe i forhold til ulykker og yrkeslidelser.

Arbeidstagerne i landbruket representerer 3 % av de sysselsatte i Norge, men står for rundt 20 % av dødsulykkene. Landbruket er spesielt med at det ikke bare er arbeidsgiver og arbeidstaker som er utsatt for ulykker. Gården er ofte en boplass for flere, og sikkerheten til kårfolk, barn, ektefelle og besøkende skal også ivaretas. Typiske ulykker kan være fallulykker, ulykker ved håndtering av maskiner og redskaper og ulykker ved håndtering av storfe og hest.

Belastningslidelser og psykiske lidelser er også viktige områder knyttet til bondens helse. Landbrukets HMS-tjeneste har kunnskap og kompetanse om forebygging av ulykker i landbruket og har fokus på bondehelse. Sikkerhet og bondehelse er også en viktig del av KSL-systemet på den enkelte gård.

4.10.4 Dyrevelferd

God dyrevelferd er et mål i seg selv, og er et gode for samfunnet og konkurransefortrinn for norsk landbruk.

Dyrevelferden vurderes samlet sett som god i Norge. I internasjonal sammenheng er norsk regelverk for dyrevelferd på et høyt nivå. Til tross for dette er det fremdeles noen utfordringer knyttet til dyrevelferd i landbruksproduksjon. Det er bl.a. rapportert stigende tapstall for både sau og rein på beite, og det er en rekke utfordringer knyttet til driftsformer og infrastruktur i norsk husdyrproduksjon. Det er viktig med god oppfølging av dette fra Mattilsynet for å sikre at dyrevelferden ivaretas.

Dyrevelferden er næringens og dyreholders ansvar. Det er viktig at dyreholdere legger vekt på gode forhold for dyrene. Kunnskap er en forutsetning for god behandling av dyr. Det er nødvendig å sikre et godt kompetansetilbud om hold av produksjonsdyr.

Mattilsyn og dyrevernsnemnder gjennomfører jevnlige kontroller på alle bruk med husdyrhold for å sikre god dyrehelse. Bruk som har behov for oppfølging for å ivareta dyrehelse, sikres videre bistand.

4.10.5 Beredskap

Lov av 23. juni 2000 om helsemessig og sosial beredskap, har som formål å verne befolkningens liv og helse og bidra til at nødvendig helsehjelp og sosiale tjenester kan tilbys befolkningen under krig og ved kriser og katastrofer i fredstid. En rekke andre lover og forskrifter bygger opp om dette. Forskrift om krav til beredskapsplanlegging og beredskapsarbeid (2001) krever at kommunene skal utarbeide beredskapsplan og utføre beredskapsplanlegging.

Det er viktig å sikre at landbruket blir hensyntatt i lokale og regionale beredskapsplaner.

Troms fylke byr på store utfordringer tilknyttet hendelser som flom, ras, havnivåstigning mv. Storflommen i Indre Troms i 2012 medførte store ødeleggelser på dyrkamark, elveforebygginger, skogareal, veier og bruer. Skred, flom og vinterstengte veier kan skape problemer for levering av melk og besøk av veterinær eller i form av slukkeberedskap ved brann. Slike hendelser kan også medføre begrensninger i tilgang på strøm, vann og telefon og det kan oppstå problemer knyttet til forurensing fra gjødsel og diesellagre. Dette kan få konsekvenser for matsikkerhet, mattrygghet, sikkerhet på gården og dyrehelse. Det er viktig at hensynet til denne typen hendelser innarbeides i gårdens beredskapsplan.

Senere års erfaring med flom i Troms og prognoser om klimaendring som vil medføre økt vannføring i elvene, viser at det er behov for sikring av jordbruksjord. Per i dag er ikke sikring av jordbruksjord prioritert av NVE. Det bør jobbes for en endring av dette.

Mål 37: God matsikkerhet, mattrygghet, sikkerhet på gårdsbruk og dyrevelferd i Tromslandbruket

Målet oppnås ved å

- sikre tydelig informasjon fra forvaltningsapparatet
- sikre mattrygghet fra mat produsert i fylket
- ha fokus på helse, miljø og sikkerhet i landbruket
- ha fokus på god dyrehelse
- sørge for god beredskap på gårdsbruk og se landbruket som en bidragsyter i beredskapssammenheng

5 Organisering og opplegg for medvirkning

Styringsgruppe

Styringsgruppa har hatt det overordna ansvaret for arbeidet med regional plan for landbruk i perioden 2012 - 2014.

Styringsgruppa består av politisk ledelse i fylkeskommunen, Fylkesmannen i Troms og representanter fra næringen:

- Kari-Anne Opsal, fylkesråd for plan og næring/Willy Ørnebakk, fylkesråd for næring (fra 19.mars 2013)/ Line Miriam Sandberg, fylkesråd for næring, kultur og helse (fra 08.01.14)
- Svein Ludvigsen, Fylkesmannen i Troms/Bård M. Pedersen, assisterende fylkesmann
- Asgeir Slåttnes, Troms Bondelag
- Margrethe Wikran, Troms Bonde- og småbrukarlag
- Bitten Hanstad, Allskog BA

Prosjektledelse

Prosjektledelsen har hatt ansvar for å drøfte fremdrift og forslag fra sekretariatet og å komme med anbefalinger til styringsgruppa. Prosjektledelsen består av Fylkesmannens landbruksdirektør og avdelingsdirektør plan, samt avdelingsleder for planavdelingen i Troms fylkeskommune:

- Marianne Vileid Uleberg, konstituert landbruks- direktør (til 1. des 2012)/Berit Nergård Nyre, landbruksdirektør, Fylkesmannen i Troms
- Per Elvestad, avdelingsdirektør plan, Fylkesmannen i Troms
- Stine Larsen Loso, plansjef, Troms fylkeskommune/ Synnøve Lode, plansjef (vikariat for Stine Larsen Loso i perioden 26. mars 2013-25. mars 2014).

Sekretariat

Sekretariatet har fulgt opp hele prosessen med regional plan for landbruk og utarbeidet grunnlagsmateriale for planarbeidet og forslag til planutkast. I tillegg har sekretariatet hatt ansvar for å forberede saker og innkalle til møter i sekretariat- og prosjektledelsesgruppene og til møter i styringsgruppa. Sekretariatet er satt sammen av ansatte hos Fylkesmannen i Troms og Troms fylkeskommune. Representantene fra Fylkesmannen er Arve Kleiven, Marianne Vileid Uleberg og Lill-Hege Nergård, og fra fylkeskommunen er det Kjetil Helstad og Synnøve Lode.

Referansegruppe

Det er opprettet en referansegruppe som består av representanter fra det regionale partnerskapet for landbruksrelatert næringsutvikling, NHO, LO og Økoprof Nord. Referansegruppa er holdt orientert om prosessen og har vært et rådgivende organ til prosjektledelse og styringsgruppa i planarbeidet.

Temagrupper

Det er opprettet temagrupper som har komme med innspill til de ulike temaområdene som skal omtales i planarbeidet. Gruppene er satt sammen av personer som representerer ulike nivå i forvaltningen, landbruksnæringen, andre relevante næringer og fagpersoner med spisskompetanse på ulike fagområder.

Medvirkning

Arbeidet med regional plan for landbruk har gått over to faser. Første fase var utarbeidelse av planprogram, som ble vedtatt av Fylkesrådet 17. juni 2013. Andre fase har vært utarbeidelse av selve den regionale planen for land- bruk med handlingsprogram.

Felles for prosessene har vært fokus på medvirkning. Planarbeidet har fulgt plan- og bygningslovens krav for regional medvirkning. Det er lagt vekt på bred medvirkning og involvering fra et tidlig tidspunkt i planarbeidet. Ved sammensetning av styringsgruppe, prosjektledelse, sekretariat, referansegruppe og temagrupper er det lagt vekt på å dekke et bredt spekter av interessenter.

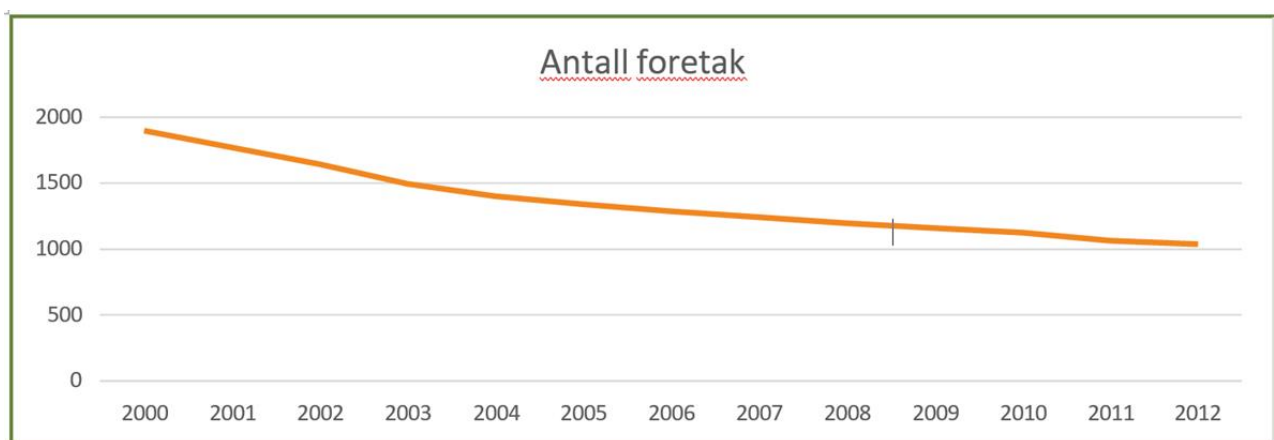
Det er gjennomført informasjons- og dialogmøter med referansegruppe, kommuner og regionråd.

6 Vedlegg 1 Status og utviklingstrekk

Dette vedlegget viser status for utviklinga for landbruket i Troms siste 10 års periode (ca 2002-2012).

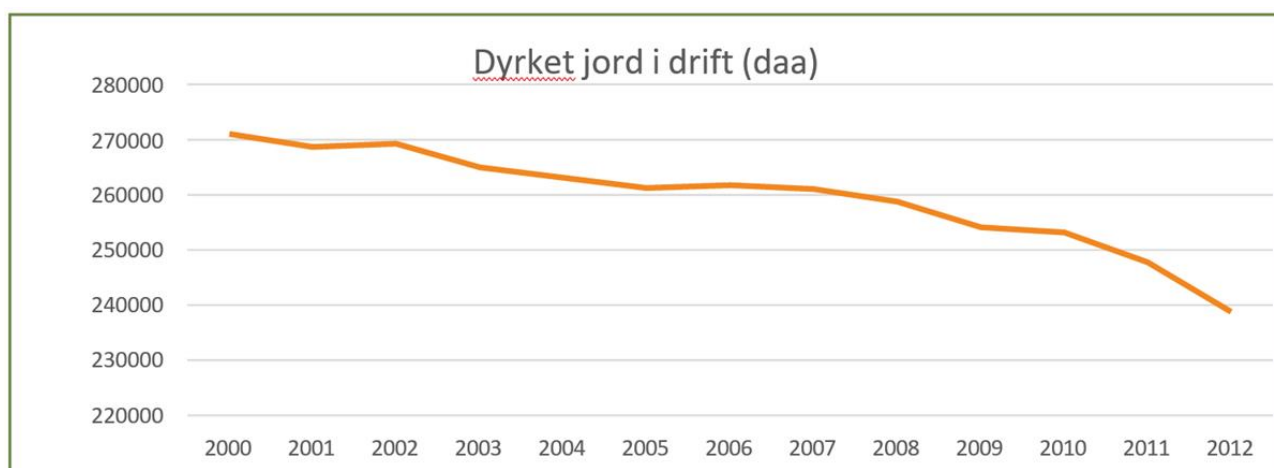
6.1 Jordbruk

Landbruket har gjennomgått ei omfattende strukturrasjonalisering etter siste verdenskrig. Som ellers i landet har antallet bruk i drift i Troms gått ned over lang tid. Siden 2002 har antall gårdsbruk i drift i fylket gått ned med 37 % fra 1643 til 1040 i 2012 (fig. 1). For landet som helhet har nedgangen vært på 25 %. På samme tid er mye av produksjonen opprettholdt, men også der er nedgangen å merke.

Figur 1. Antall aktive jordbruksforetak i Troms i perioden 2000-2012.

Selv om det meste av dyrkajorda på de nedlagte brukene er tatt i bruk som leiejord av de brukene som er igjen, har 11 % av jordbruksarealet i fylket gått ut av drift siden 2002 (fig. 2).

Figur 2. Antall daa dyrket jord i drift i Troms i perioden 2000-2012.

Verdiskaping og sysselsetting

De samlede produksjonsinntektene fra jordbruket i Troms var i 2009 på ca kr. 700 millioner og den samlede verdiskapingen for jordbruket i Troms økte fra kr. 285 millioner i 2004 til kr. 300 millioner i 2013 (NILF-notat 2010-5, NILF 2013). Av dette var den største økningen i saueholdet selv om antall dyr gikk ned fra vel 59 000 til omtrent 52 000 dyr. Verdiskapingen i melkeproduksjonen gikk noe ned i samme periode.

Sysselsettingen i jordbruket i Troms gikk i perioden 2004 til 2013 ned fra 1783 årsverk til 1169 årsverk.

I tillegg til at jordbruket direkte skaper verdier og sysselsetting regionalt, bidrar jordbruksnæringa også indirekte til verdiskaping og sysselsetting i andre næringer. Dette skyldes at jordbruket etterspør varer og tjenester fra andre næringer og ved at jordbruket er en stor leverandør av varer til næringsmiddelindustrien.

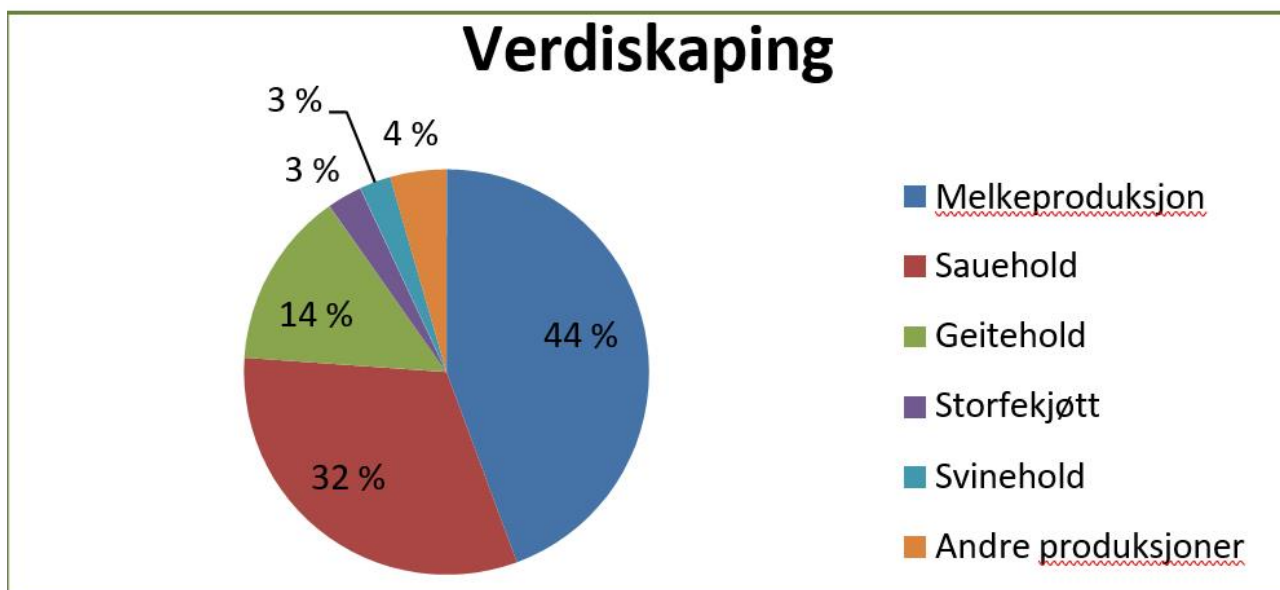
Næringsmiddelindustrien tilknyttet landbruket hadde i Nord-Norge og landet for øvrig totalt sett en negativ utvikling i perioden 2004 – 2009 hva gjelder antall sysselsatte, mens utviklingen i Troms var positiv og økte fra 891 til 915 sysselsatte.

I følge NILF (notat 2005-8) kan en regne en sysselsettingsmultiplikator på 1,4 hensyntatt konsumvirkningene i Troms. Dette vil si at en sysselsetting på 1169 personer i jordbruket i 2013, gir 468 sysselsatte i andre næringer, og totalt 1637 sysselsatte i Troms, både direkte i jordbruket og indirekte i andre næringer tilknyttet jordbruket. Når det gjelder de indirekte produksjonsverdiene til andre næringer, er denne multiplikatoren i Troms om lag 1,8. Dette betyr at den samlede verdiskapingen i fylket, direkte og indirekte, fra jordbruket var på om lag kr. 540 mill. i 2013.

Tabell 1. Verdiskaping og sysselsetting i landbruket i Troms (direkte og indirekte) i 2004, 2009 og 2013.

Faktor	2004	2009	2013
Produksjonsinntekt jordbruket Troms (mill kr)		700	
Verdiskaping (mill kr)	285	306	300
Sysselsetting	1783	1411	1169
Sysselsatte i næringsmiddelindustri tilknyttet jordbruket	891	915	
sysselsetting (direkte + indirekte)	2496	1975	1637
Verdiskaping (direkte+indirekte) (mill kr)	513	551	540

Verdiskapingen i jordbruket i Troms i 2013 var på kr 296 230 497. Beitebasert husdyrproduksjon basert på sau, storfe og geit er produksjonene som dominerer (fig. 3). I 2013 utgjorde kumelkproduksjon 44 % av verdiskapinga i troms jordbruket etterfulgt av sauehold med 32 % og geithold med 14 %.

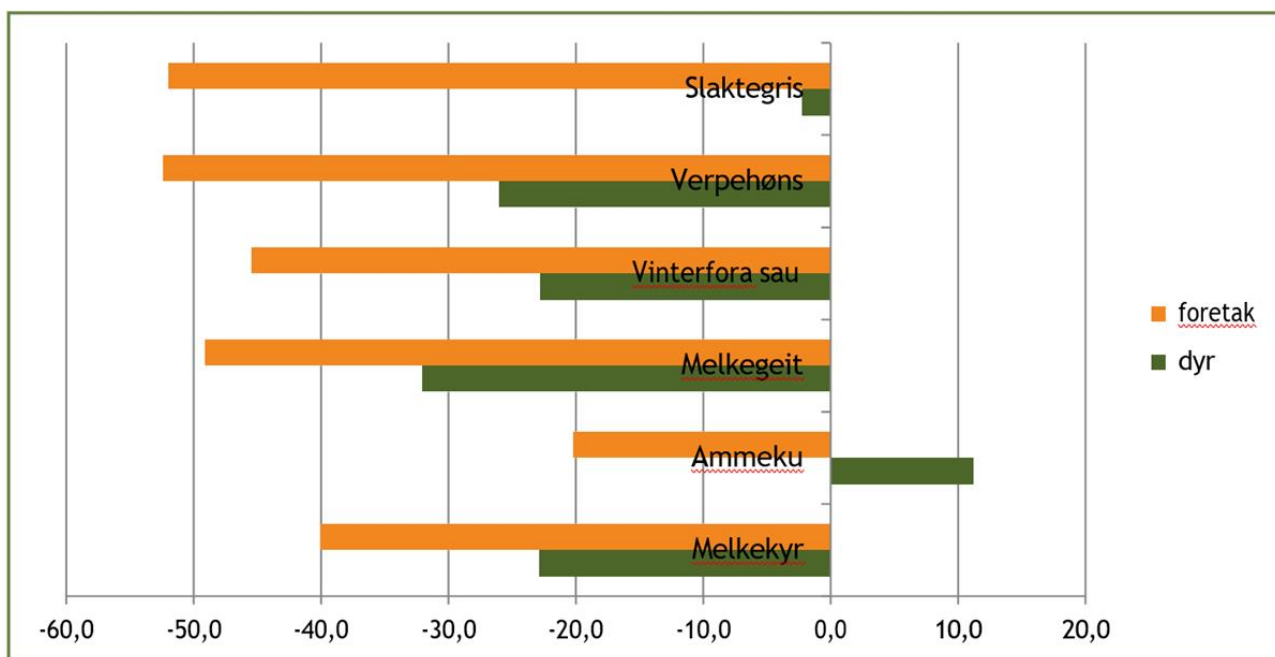

Figur 3. Verdiskaping i jordbruket i Troms i 2013 fordelt på produksjoner.

Matproduksjon

Husdyrproduksjon

Større nedgang i antall bruk enn antall dyr (fig. 4) viser at det stadig blir flere dyr per bruksenhet på de brukene som blir igjen i alle produksjoner.

Figur 4. Prosentvis endring i antall dyr og antall foretak fra ulike produksjoner i Troms fra 2002 til 2012.

Kumelk

I Troms fylke har det de siste årene vært en nedadgående trend både når det gjelder antall kumelkprodusenter og produsert melkemengde. Rapporten «Melk i Troms» viser at innmålingstallene for melk har ligget relativt stabilt rundt 34 mill. liter i perioden fram til år 2007. Fra 2008 vises det markert fall i melkevolumet og i 2011 var innmålt melkevolum falt til 30,25 mill. liter. Dette tilsvarer et fall på 11,7 % i forhold til 2007-nivået, som er et naturlig sammenligningsgrunnlag. I Finnmark har levert melkevolum ligget rundt 18-19 mill. liter melk helt siden 2003. I Nordland har levert melkevolum holdt seg stabilt mellom 101 og 103 mill. liter kumelk, i perioden 2003 til 2010.

Geitmelkproduksjon

Fortsatt er Troms landets klart største geitfylke, med 87 geitmelkbruk og 9031 melkegeiter, hvor Sogn og Fjordane følger med 56 geitmelkbruk som nummer to og Møre og Romsdal som nummer tre med 30 geitmelkbruk (SLF, 31.07.2012). Totalt antall geiter var pr. 31.07.2012 i Troms 12 388, mens tilsvarende tall i Sogn og Fjordane var 8 798 og i Møre og Romsdal 7 212.

Troms er definert som et nasjonalt satsingsområde for geitmelkproduksjon med muligheter for industriell foredling. I 2010 ble det etablert et kompetansesenter for geit i Troms hvor hovedmålet var å øke kompetansen i geitnæringa, samt å være et koordinerende og kunnskapsformidlende senter som grunnlag for forskning, næringsutvikling og rekruttering (se faktaboks 4 i planen).

Det har vært en halvering av antall geitbruk både i Troms og i landet for øvrig de siste 10 årene (se fig 4). Produksjonen av geitmelk er også redusert i løpet av de siste 10 årene.

Prosjektet "Friskere geiter" har som målsetting at alle buskaper i landet skal ha sanert eller meldt seg på for sanering for infeksjonssykdommer innen utgangen av 2011. I perioden 2012 – 2014 vil det foregå et omfattende arbeid med sanering av de siste besetningene.

Kjøttproduksjon på storfe

Nedgang i antall melkekyr har også ført til en reduksjon av den totale kjøttproduksjonen på melkebruk. I Troms viser spesialisert kjøttproduksjon en økning i antall dyr de siste 10 årene, mens antall bruk er noe redusert (fig. 4). I 2002 var det 103 bruk med 761 dyr, og i 2012 var det 79 bruk med 901 dyr.

Sau

Antall sau i Troms er redusert med 23 % siste 10 års periode (fig 4). Det er en betydelig større nedgang enn i landet for øvrig som har hatt en nedgang på 13 %. Antall sauebruk i Troms er nær halvert i samme periode. Det er også grunn til å nevne at i en del områder, spesielt i indre deler av Troms, har bortfallet av bruk vært nært eller direkte knyttet opp mot store og vedvarende tap av sau til rovvilt.

Gris

Innenfor svineholdet har det vært en nedgang på vel 50 % i antall bruk fra 50 til 24 bruk siste 10 års periode. Størrelsesutviklingen i antall purker per bruk i Troms har ikke fulgt samme utviklingen som på landsbasis. På landsbasis er gjennomsnittsstørrelsen 42 purker/bruk, mens det i Troms ligger på 22 purker/bruk. Produksjonen har imidlertid holdt seg ganske stabil på rundt 4100 slaktegris. Det har sammenheng med at flere er rene slaktegrisprodusenter.

Egg

Når det gjelder kommersiell fjørfenæring i Troms fylke, er det kun eggproduksjon det er snakk om (verpehøns over 20 uker). Også i denne næringen er det nedgang fra 92 foretak med 43 013 dyr i 2002 til 49 foretak med 31 774 høns i 2012. Hovedtyngden av eggproduksjon skjer på fem bruk, hvorav fire produserer opp mot konsesjonsfri grense (7500) og en med noen færre, men med alt salg lokalt. I 2013 etableres en ny produsent med 7500 høns (fig. 4).

Høsten 2011 ble det vedtatt at eggpakkeriet på Silsand skulle nedlegges, og at egg fra Troms skulle fraktes til Trondheim for der å pakkes, og så sendes tilbake i butikk.

Pelsdyr

I Troms er det gode forutsetninger for pelsdyrhold. Klimaet passer godt for denne produksjonen og vi har nærhet til fôrressursene. Produksjon av pelsdyrskinn i Troms er nesten avviklet. Pr 01.01.2011 var det ett bruk som søkte om produksjonstilskudd. Tallet for 2002 var 14 bruk. Nedlegging av førkjøkkenet på Myre i Vesterålen, samt en del motstand mot pelsdyrnæringen generelt, er nok sterkt medvirkende til denne utviklingen.

Planteproduksjon

Tabell 2. Planteproduksjon i jordbruket i Troms i 2012 (produksjon og antall foretak), og prosentvis endring 2002-2012 for Troms og for landet.

Planteproduksjon	Troms 2012	Troms % av landet 2012	% endring 2002-12 Norge	% endring 2002-12 Troms
Potet (daa)	2895	2,3	144,5	-10,3
Produsenter potet	195	8,5	-68,6	-71,5
Grønnsaker (daa)	88	0,1	-59,2	-46,7
Produsenter				
grønnsaker	24	2,9	-49,5	-42,9
Bær (daa)	148	0,3	84,5	-33,9

Planteproduksjon	Troms 2012	Troms % av landet 2012	% endring 2002-12 Norge	% endring 2002-12 Troms
Produsenter bær	37	4	-48	-58,9
Veksthus (m2)	7659	0,8	-13,8	-52,9
Produsenter veksthus	18	3,6	-50,2	-53,8

Potet

I perioden 2002 til 2012 har arealet til potetdyrking i Troms variert mye fra i underkant av 3000 daa til nær 4000 daa (tabell 2). Samtidig har det vært en stor nedgang i antall søkere om produksjonstilskudd for denne produksjonen (72 %).

Bioforsk Nord Holt og Landbruk Nord (Norsk landbruksrådgiving) har fokus på forskning og rådgiving innenfor potetdyrking. De siste 10 årene har det vært vilje til satsing på kunnskapsbygging fra ulike miljøer – og det har gitt solid utvikling på området. Fylkesmannen har blant annet gjennom 'Handlingsplan for potetdyrking i Troms 2005-2008' hatt særskilt fokus på utviklinga av potetproduksjonen gjennom flere år. Også Innovasjon Norge har hatt potet som ett av sine satsningsområder. Tromspotet AS og Art Nor AS har hatt kontinuerlig fokus på sortsutprøvinger og produktutvikling. Spesialitetsmerkevaren 'Gulløye fra Nord-Norge' er et godt eksempel på denne satsinga (KSL Matmerk beskyttet opprinnelsesmerking). Potetskolen (30 stp) ble utviklet i samarbeid mellom Troms Landbruksfaglige senter og Landbruk Nord, og ble gjennomført i Troms i 2006-2008. Senere er opplegget adoptert også andre steder i Norge.

Produsentmiljøene i fylket er gode. Dyrkerne er innovative og har mye pågangsmot. Det er forholdsvis mye aktivitet knyttet til de ulike lagene -produsentorganisasjonen OTTAR, Sør- Troms potet og grønt og Tromsøysund produsentlag.

Grønnsaker, bær og veksthus

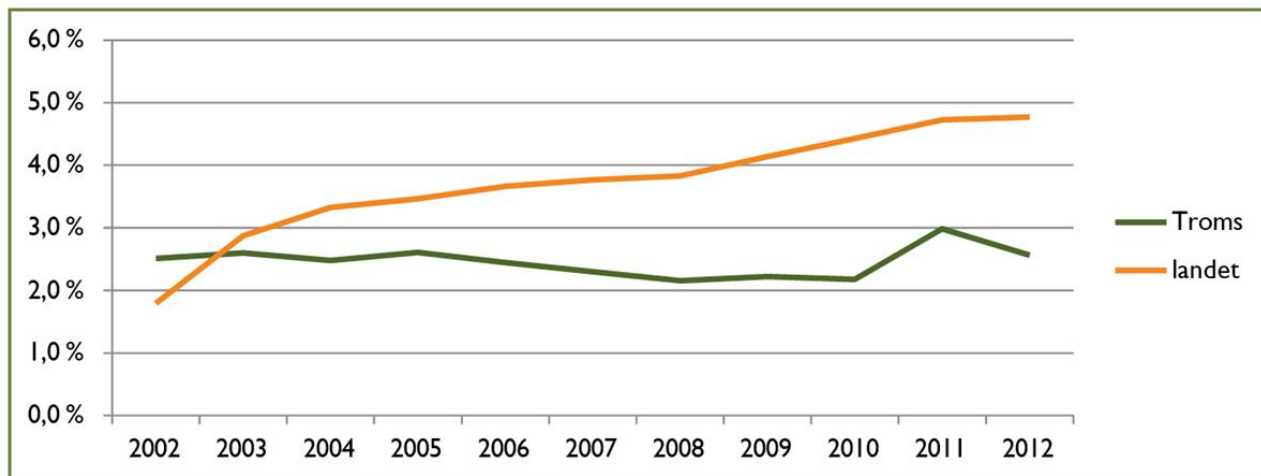
Som for potet varierer også produksjonsarealet for grønnsaker betydelig fra år til år. Antall produsenter er nesten halvert siste 10-års periode (tabell 2). Når det gjelder bær og veksthusproduksjoner, har det i løpet av de siste 10 år vært en halvering av både søkere og areal i drift.

Det er ønskelig med økning i produksjonen av både potet, grønnsaker, bær og pryddplanter i Troms. Ved produksjon på egnede arealer vil produsentene ha gode muligheter for å øke inntjeningen per arealenhet. Produsenter som lykkes med disse produksjonene vil også være viktige ambassadører for å få andre med.

Økologisk produksjon av mat

Økologisk landbruk er i vekst, men utviklinga går sakte. Det er en nasjonal politisk målsetting at det skal være 15 % økologisk produksjon og forbruk innen 2020. Dette er et ambisiøst mål som krever en storstilt satsing samt en omstilling til å tenke økologisk i alle deler av verdikjeden.

Pr 2012 var det 46 økologiske driftsenheter i Troms og 6112 daa av jordbruksarealet var omlagt til økologisk. Dette utgjorde 2,6 % av jordbruksareal i drift. Økologisk areal i drift har holdt seg stabilt rundt 6000 daa i Troms siste 10 års periode (fig. 5). Det er betydelig dårligere utvikling enn i landet som helhet der økologisk areal i drift har gått fra 1,8 til 4,8 % av totalt areal i drift i samme periode.

Figur 5. Andel økologisk jord i drift av totalt jordbruksareal i drift i Troms og for landet som helhet

Mesteparten av økologisk produksjon i Troms er knyttet til grovfôrproduksjon og grovfôrbasert husdyrhold. Det var i 2012 82 økologiske melkekyr i fylket (tabell 3). Det er en nedgang på 20 dyr fra 2002. Den største veksten har vært på økologiske ammekyr som har gått fra 4 til 27 fra 2002 til 2012.

Tabell 3. Økologisk husdyrproduksjon i Troms, nasjonalt og i Troms i % av hele landet i 2012.

Sted	Ammekyr*	Melkekyr*	Andre storfe	Sauer og lam	Geiter
Troms	27	82	87	818	10
Hele landet	3628	9049	16720	48328	1295
% av landet	0,5	0,9	0,5	1,7	0,8

Debio 2012, *SLF

Det er forventninger til prosjektet «Økt produksjon og forbruk av økologisk melk i Nord- Norge» som startet opp i 2010. Prosjektet er et samarbeid mellom Fylkesmennene og fylkeskommunene i Troms og Nordland, Tine Nord og landbruksrådgivninga. Det antas at satsninga på tapping av økologisk melk ved anleggene i Harstad og Sandnessjøen vil gi resultater i form av økt produksjon og omsetning av økologisk melk i Troms. Dette vil også

kunne gi resultater for produksjon av økologisk storfekjøtt da det gjennom melkeproduksjon også ales opp ungdyr til slakt.

Økologisk planteproduksjon spesielt på potet og bær, utgjør en betydelig andel av landets totale produksjon.

Tabell 4. Økologisk planteproduksjon i Troms, nasjonalt og i Troms i % av hele landet i 2012.

Sted	Potet	Grønnsaker	Urter	Bær
Troms	43	13	2	38
Hele landet	1163	3703	99	678
% av landet	3,7	0,4	2,0	5,6

Debio 2012

Økologisk kjøtt blir omsatt i de Debio-godkjente slakteriene til Nortura, og til Tømmernes slakteri i Nordreisa. En del av storfekjøttet samt kjøtt av lam selges som økologisk, resten går inn i den ordinære varestrømmen. Ved Tine Meieriet Nord i Harstad tappes det økologisk lettmelk. Tilgangen er ikke stor nok til å dekke etterspørselen i markedet.

Lokal mat og matspesialiteter

Lokalmat er i vekst! I 2012 økte salget av norske matspesialiteter med 6,7 % (AC Nielsen), og totalomsetningen er beregnet til 2,8 milliarder kroner på landsbasis. Det finnes ikke tilsvarende tall for Nord-Norge, men det er all grunn til å tro at trenden er den samme i nord. Markedet innen reiselivet og serveringsbransjen øker også fordi denne bransjen er i økende grad opptatt av å gi gjestene en lokalmat-opplevelse.

Satsingen på lokal mat gjennom nasjonale utviklingsprogrammer, har ført til en økning av både produsenter og produkter samt kvaliteten på disse de siste 10 årene. Troms har et mangfold av unike råvarer, og har en rekke dyktige produsenter både på kjøtt siden og på sjømat- siden. Gulløye fra Tromspotet ble kåret til «Årets frukt og grønt» i Det norske måltid 2011 og «Årets ost 2011» kom fra Vildenvang gårdssystem i Nordreisa. En regner med at det med stort og smått er ca 150 produsenter av lokalmat i fylket. I tillegg er det en rekke spisesteder som satser spesielt på lokalmat på menyen.

Troms har en egen matstrategi, "Matstrategi Troms 2013-2016". Strategien er et samarbeid mellom Troms fylkeskommune, Norges Råfisklag, Norges Sjømatråd, Innovasjon Norge, Bioforsk og Fylkesmannen i Troms. Målet til strategien er å bidra til å styrke matbedriftene i Troms. Den er unik i sitt slag ved at den samordner ei satsing fra både blå og grønn sektor. Som oppfølging av strategien gjennomføres årlige tiltaksplaner der årlige matverksted og egen stand på Matstreif i Oslo er sentrale elementer. Troms har også deltatt på mat- og reiselivsmessa Grüne Woche i Berlin sammen med Nordland og Finnmark i 2012- 2014.

6.2 Skogbruk og klimatiltak i skogen

Skogressursene

Troms er et lauvskogfylke og skogen dekker ca 1/3 av landarealet. Av et totalt skogareal på 8,08 mill daa, utgjør lauvskogen 90 %. Produktivt skogareal er på 4,15 mill daa (Landsskogtakseringa 2011). Om lag 2,5 millioner daa er økonomisk drivbart, forutsatt tilstrekkelig utbygging av skogsbilvegnettet.

Troms er et frodig fylke med gode vekstforhold for skog. I den eldre og gamle lauvskogen er det liten stående virkesmengde pr. daa. Kvaliteten på dette virket er slik at det stort sett egner seg til massevirke. Barskogen domineres av ungskog og yngre produksjonsskog. Dette er skogreisningsskog av gran og furuskog der en betydelig del er kommet opp etter store hogster i krigsåra. Denne skogen er i god vekst og har god kvalitet.

På den frodige marka i Troms har grana vist seg å oppnå en stor og verdifull produksjon. Gran og grandominert skog utgjør 4,5 % av det produktive skogareal og over 18 % av total tilvekst på samme areal. Tilveksten av gran er økende. Dette vil forsterke seg i årene framover etter hvert som arealene med planta granskog gjør seg mer gjeldende.

Fylket har lite barskog, og det importeres hvert år rundt 100 000 m³ skurlast til en verdi av 150-200 mill. kroner.

Tabell 5. Areal, volum og tilvekst for ulike skogtyper i Troms (produktiv skog) (Landsskogtakseringa 2011).

treslag	areal (da)	Stående volum med bark (m ³)	tilvekst (m ³)
Gran og grandominert skog	185 000	2	38
Furu og furudominert skog	263 000	99	678
Lauvskog og lauvdominert skog	3 702 000	2,0	5,6
Sum	4 150 000		

Skogeiendommer

I Troms er det over 9 000 eiendommer med mer enn 25 daa produktiv skog, av disse har ca. 3 000 over 250 daa. Staten er en stor grunneier i Troms. Av gårdsbruk i drift har 540 mer enn 250 daa skog.

Hogst

Årlig avvirkes det om lag 195 000 m³ virke i Troms, hvorav ca 65 000 m³ er for salg (tabell 6).

Tabell 6. Avvirking i Tromsskogen 2011.

Ved til brensel	165 000 m3, hvorav 35 000 m3 for salg
Fyringsflis	25 000 m3
Bartrevirke	5 000 m3
Sum	195 000 m3

Om lag 40 000 m3 av volumet hogges maskinelt av profesjonelle skogsentreprenører. Over 90 % av hogstkvantumet er bjørk. Det er gode muligheter for å øke hogsten fra dagens nivå.

Avvirkinga til ved omfatter både hjemmeforbruk og salg. Dagens ved- og flisforbruk utgjør om lag 350 GWh. Med en strømpris på kr 0,60 /kWh har det en verdi på ca. kr. 210 mill. Bartrevirke er gran- og furutømmer til sagbruk og flis.

Nesten alt av salgsvirke av tømmer og flis hogges av skogsentreprenører. Mange skogeiere hogger ved i egen skog.

Skogsveg

Troms er et av fylkene med lavest skogsvegettetthet. Et godt utbygd skogsbilvegnett er helt nødvendig for å kunne drive skogarealene effektivt og miljøvennlig og for å kunne øke avvirkinga. I dag har vi ca. 900 km skogsbilveg og 1 600 km traktorveg. Hovedplan for nye skogsveger som nylig er utarbeidet, viser et behov for 530 km skogsbilveg og 1 300 km traktorveg.

Avsetningsmuligheter – bioenergi, produksjonsflis

Ved har alltid vært viktigste bruksområde. Etter at sponplatefabrikken i Sørreisa sluttet å kjøpe virke i 2009, har et stigende kvantum gått til flisfyringsanlegg.

Det er 5 større flisfyringsanlegg i Troms. Anleggene hadde følgende produksjon av varme basert på fyringsflis i 2011: Nordreisa (2 GWh), Tromsø (32 GWh), Dyrøy (3 GWh), Bardu (10 GWh), Harstad (10 GWh). Anlegget i Harstad startet opp i 2012 og har kapasitet på 50-60 GWh. Det er også flere mindre biobrenselanlegg i drift og under utredning. Finnfjord smelteverk begynte i 2012 å bruke flis i sin produksjonsprosess. Det har de siste årene vært arbeidet med å bruke flis til produksjon av bioetanol.

Etterspørselen etter flis er stor, og den vil stige etter hvert som igangsatte anlegg trapper opp og nye anlegg kommer i drift. Uttak av flisvirke kan økes betraktelig.

Det er lite hogstmoden barskog i Troms, men hogsten kan økes allerede i dag. I framtida vil betydelige areal med barskog bli hogstmoden. Dette vil åpne nye muligheter for næringsutvikling og økt lønnsomhet i skogbruket.

I fylket er det rundt 270 vedprodusenter som produserer et noe større kvantum for salg. Noen få har det som eneste inntektskilde, mens det store flertallet av vedprodusenter har vedproduksjon som biinntekt. Vedprodusentene driver med en enkel og viktig bearbeidingsprosess. Vedfyring er kortreist fornybar energi og er en miljøvennlig energiproduksjon i klimasammenheng.

Videreforedling

Det er ca 120 gårdssagbruk i fylket. Det er få sagbruk som driver næringsmessig produksjon av trelast. Noen få sagbruk kan tilby enkel videreforedling av trelast, slik som høvling. I fylket er det et fåtall sagbruk som selv har utstyr for å tørke trelast kunstig.

I fylket er det rundt 75 ulike bedrifter/aktører som driver med foredling av trevirke. Bedriftene omfatter alt fra småskala produksjonsbedrifter innen f.eks. dreining og trearbeid til større bedrifter innen f. eks. trappe-, kjøkken- og ferdighusproduksjon. Forbruket av trevirke innen bygg er økende i fylket. Nesten all trelast som brukes i produksjonen importeres til fylket.

Skogkultur

Skogkultur omfatter foryngelse og pleie av ungskog, dvs. arbeid som utføres i en skogbestand fram til det kan tas ut nyttbart virke fra skogen. Investeringene i skogkultur er langsiktige, og påvirker utviklinga i skogen 60-120 år framover. Intensiteten i skogkulturarbeid i dag gir nivået for avkastning i framtida.

Planteaktiviteten i Troms er sterkt redusert etter 2003 da statstilskuddet til planting ble fjernet. Selv om tilskuddet kom på plass igjen i 2006, har ikke investeringene tatt seg opp til et tilfredsstillende nivå. Før 2003 ble det plantet rundt 7 000 daa pr år, i 2005 23 daa og i 2012 1 500 daa. Finansieringsordningene har for små rammer til å kunne øke aktiviteten til det tidligere nivået på over 7 000 daa i året eller høyere. Den kraftig reduserte planteaktiviteten vil føre til et mindre avvirkningsvolum av bartre i framtida. En stor del av hogstfeltene forynges naturlig med lauvskog i form av stubbeskudd og noe frøforynging.

For å sørge for best mulig kvalitet på framtidsskogen, er det nødvendig med kvalitetsfremmende tiltak som supplering, rydding, avstandsregulering, skjermhogst og stammekvisting. Fylket har et stort etterslep i stell av ungskog. De siste fem årene er det utført ungskogpleie på bare 1600 daa årlig. Behovet er langt større.

Skogplanter til fylket produseres på Bardufoss planteskole.

Skogplanting som klimatiltak

Skog i vekst både lagrer og tar opp CO₂ fra atmosfæren. Nettotilveksten i skogen (total tilvekst fratrukket hogst og naturlig avgang) binder hvert år rundt 400 000 – 500 000 tonn CO₂ i Troms. Dette er over 40 % av årlig CO₂-utslipp i fylket.

Skogbruk – miljø, friluftsliv, kulturminnevern

Det er et overordnet mål å finne løsninger som kombinerer næringsvirksomhet i skogbruket med hensyn til natur, friluftsliv og kulturminnevern. Skogbruket har et selvstendig ansvar for å sikre at hensynet til miljøverdier blir

ivaretatt når skogbrukstiltak gjennomføres. Miljøhensyn er innarbeidet i alle tilskuddsordningene i skogbruket. Skogeiersamvirket har sitt eget sertifiseringssystem til- knytta PEFC (Pan European Forest Certification).

Det er gjennomført en rekke naturfaglige kartlegginger av skogarealene i Troms. Av registreringer som kan være utfordrende og aktivitetshemmende for landbruket, nevnes INON (Inngrepfrie NaturOmråder i Norge), kartlegging av naturtyper, hensynssoner og artsobservasjoner.

Etterutdanning, korte kurs

Etter forvaltningsreformen i 2010 har fylkeskommunen ansvar for etterutdanning i landbruket.

Skogbrukets kursinstitutt, bygdesagforeninga, Norsk ved, skogeierlag, skogselskap og offentlig skogforvaltning er leverandører av kurs og kompetansehevende tiltak.

Åpent marked

Handelen med tømmer og treprodukt er markedsstyrt med åpen internasjonal konkurranse uten tolldiskriminering. Vi driver verdens nordligste skogbruk, samtidig som vi har et lønnsnivå som overgår de fleste av konkurrentene våre.

Kystskogbruket

Melding om Kystskogbruket, vedtatt av Fylkestinget i Troms 11. juni 2008, har tatt for seg utfordringer og potensialet i skogbruket i kystfylkene fra Rogaland til Finnmark. Utfordringene kan variere mellom fylkene, men det er mange felles utfordringer. I meldinga er utfordringer og tiltak for skogbruket langs kysten listet opp. Disse er:

- Økt bruk av trevirke
- Økt avvirkning på kort og lang sikt
- Ressursoppbygging og kvalitet på framtidsskogen
- Skog og klima

Det er satt i gang flere felles prosjekt og tiltak for å løse disse utfordringene. Et skognæringsnettverk, Skognæringa Troms, er et resultat av dette.

6.3 Bygdenæringer

Basis for næringsutvikling i landbruket er en solid og bærekraftig volumproduksjon av mat i hele landet. Med bakgrunn i de store menneskelige og materielle ressursene og naturressursene som landbruket forvalter, har imidlertid landbruket et godt utgangspunkt for å styrke inntektsgrunnlaget ved å utvikle vare- og tjenesteproduksjon gjennom bygdenæringer.

Ca tre av fire foretak i jordbruket i Troms må hente inntekter utenom gården for å få økonomien til å gå rundt. Ved å ta i bruk alle gårdens ressurser kan flere av disse finne sitt virke på eller i tiknytning til gården. Dette betyr at bygdenæringer er viktig for å opprettholde matproduksjon og spredt bosetting i Troms.

Inn på tunet

Inn på tunet er tilrettelagte og kvalitetssikrede velferdstjenester på gårdsbruk. Tjenestene skal gi mestring, utvikling og trivsel.

I Troms har vi ca 60 *Inn på tunet*-bedrifter. Disse er fordelt på ca 18 kommuner. I disse bedriftene utføres årlig 55-60 årsverk.

For å bidra til best mulig kvalitet, er det utviklet et eget kvalitetssystem for *Inn på tunet*. For å bli godkjent som *Inn på tunet*-bedrift, må dette kvalitetssystemet være på plass innen 1.1.2014.

Inn på tunet bidrar til større mangfold i tjenestetilbudene til kommunene, NAV m fl. Sett i sammenheng med det øvrige tjenestetilbudet, vil ofte *Inn på tunet* bidra til bedre og billigere tilbud på kort og lang sikt.

Inn på tunet inngår i Fylkesmannens satsing rettet mot barn og unge, «Sjumilssteget». *Inn på tunet* bidrar i første rekke med arenaer for mestring, utvikling og trivsel. På den måten bidrar *Inn på tunet* med å leve opp til FNs barnekonvensjon om medbestemmelse, god omsorg, fullverdig liv, god helse og god utdanning.

I Troms er det tilbud til barn og unge som i antall er overlegent størst. Det gjelder ferie-, fritids- og avlastnings-tilbud og skole-/gårdsamarbeid. Det er etterhvert også etablert en del *Inn på tunet*-bedrifter som i samarbeid med NAV/vekstbedrifter tilbyr arbeidstrening. Tilbud til eldre er foreløpig fraværende.

Grønt reiseliv

Reiselivsnæringen har synergier med, og er gjensidig avhengig av landbruk- og fiskerinæringen. Disse tre næringene er bærebjelkene for utvikling, verdiskapning og lønnsomhet i distriktene i Troms.

Det distriktsbaserte samspillet mellom landbruks- og reiselivsnæringen hadde i 2008 en omsetning på 55 - 75 milliarder kr i Norge (Bygdeforskning, rapport 4/08). For Nord-Norge var omsetningen på kr 18,6 milliarder, hvorav overnattings- og serveringsbransjen utgjorde kr 5,4 milliarder.

Grønt reiseliv er gårds- og bygdeturisme knyttet til overnatting, aktiviteter og opplevelse inkludert lokal mat og mattradisjoner.

Prosjekt *Grønt reiseliv – bygdeturisme i Troms 2012-2014*, er et samarbeidsprosjekt mellom Fylkesmannen, fylkes- kommunen og Innovasjon Norge. Prosjektet har som hovedmålsetting *å få flere gårdbrukere og andre med til- knytning til bygdene til å satse på småskala reiseliv som tilleggsnæring*. Dette skal bidra til:

- å utvikle landbruket og etablere nye næringer
- økt lokal aktivitet som gir økt lokal verdiskapning
- å skape nye muligheter for lønnsomhet og sysselset- ting i landbruket og på bygdene
- at gårdene kan styrke sitt inntekstgrunnlag gjennom å utnytte egne og andre lokale ressurser
- bolyst og inspirere unge til å velge å overta gårdene og satse videre.

Prosjektet har vist at interessen for å starte opp med bygdeturisme er betydelig i Troms. Tall for omfang er meget usikre, men en grov kartlegging viser at 94 gårder i Troms har reiseliv som tilleggsnæring.

Det viser seg at gårder som satser på en miks mellom gårdsdrift og reiseliv er de som får mest lønnsomhet ut av reiselivsatsningen. Dette beror på at gårdbrukeren har inntekter fra gårdsdriften i delene av året der turistsesongen er lav. I sum blir altså lønnsomheten for gården totalt sett bedret. Dette står i motsetning til rene serveringsbedrifter eller overnattingsbedrifter som sliter med lønnsomhet i sin helårsdrift.

Bygdeservice

Bygdeservice er samvirkeforetak av bønder etablert for å yte tjenester til kommuner, bedrifter, privatpersoner og andre. Tjenestene kan variere fra snørydding, transport, bygg- og vedlikeholdsarbeid til vaktmestertjenester, vikar- og konsulentoppdrag eller andre funksjoner basert på deltakernes kompetanse.

Etablerte bygdeserviceforetak kan vise til god inntjening. Samtidig har bygdeserviceforetak en fin sosial dimensjon. Troms er et av få fylker hvor det ikke er etablert bygdeserviceforetak.

Faktaboks - effekter i lokalsamfunnet of storsammen av Inn på tunet, et eksempel

Et sauebruk på vel 80 v f sau + litt poteter, grønnsaker mv i et lite lokalsamfunn, tilsvarer ca 0,8 årsverk.

Hun: Hovedansvarlig for *Inn på tunet*-virksomheten med ca 1 årsverk + ca 1,2 årsverk innleid hjelp fra arbeidstakere i lokalsamfunnet

Han: Hovedansvarlig for gårdsdrifta, og selvstendig håndverker (snekker) utenom gården i vel 0,8 årsverk pluss ca 1,0 årsverk innleid hjelp fra lokalsamfunnet.

Gårdsbruket, som i dette tilfellet gir det minste bidraget til den samlede familieinntekten, gir opphav til 4,8 årsverk. I tillegg bidrar aktivitetene på gården til indirekte sysselsetting i form av kjøp av varer og tjenester. En kan regne at gårdsdrifta og håndverksvirksomheten utløser 0,4 årsverk pr utført årsverk i indirekte sysselsetting og Inn på tunet-virksomheten 0,2 årsverk pr utført årsverk. Samlet utgjør den indirekte sysselsettingen ca 1,4 årsverk. Det relativt lille sauebruket gir altså opphav til i alt vel 6 årsverk – i et lite lokalsamfunn.

Uten gårdsbruket ville det ikke vært grunnlag for *Inn på tunet*-virksomheten og sannsynligvis heller ikke for familiens bosetting på stedet.

En ungdom som hadde store psykiske vansker og svært dårlig selvilde var av legene forespeilet et liv i institusjon og med piller. Vedkommende begynte i det små med arbeidstrening på denne gården og ble vist tillit, sett og ble trodd på. Gradvis ble selvildet bygget opp med det resultat at vedkommende har fått seg utdanning og i dag ansatt i full stilling!

Uten *Inn på tunet* ville vedkommende etter all sannsynlighet bodd resten av livet i en institusjon. Med en døgnpris på kr 6 500,- (dette er lavt anslått) vil det gi en årlig kostnad på ca kr 2 370 000. Med 42 år i institusjon (25-67 år) vil det koste samfunnet kr 99 000 000. I løpet de tre årene vedkommende var i *Inn på tunet*-tiltak betalte kommunen i størrelsesorden kr 100 000,- pr år. Med en investering på kr 300 000 i forebygging har kommunen spart samfunnet for en kostnad på kr 99 000 000, en «forebyggende forsikringspremie» på 0,3 %. I tillegg kommer den verdiskaping vedkommende bidrar med i yrkeslivet og ikke minst, en helt annen livskvalitet som ikke er målbar i penger.

6.4 Eiendoms-, areal- og boligpolitikk

Eiendomsstruktur

Eiendomsstrukturen i Troms i dag med små bruk og mye leiejord, har sine historiske årsaker.

Landbrukstellinga i 1949 viste at det var over 14 000 bruk i fylket, i dag har vi i overkant av 1100. Mange eiendommer har flere teiger. Noen steder er derfor eiendommene mye oppsplitta. Mange eiendommer har også flere eiere.

Jordleie

Tall hentet fra Statistisk Sentralbyrå for 2010 viser at totalt areal i drift i Troms er 246 343 daa. Av dette er 58 % leid areal. Bare Aust-Agder har høyere jordleieprosent. I 2010 var det 1151 gårdsbruk som søkte om produksjonstilskudd. Av disse var det bare 172 bruk som ikke hadde leiejord, mens 979 bruk leide jord fra en eller flere utleiere.

Tabell 7. Antall gårdsbruk i Troms med jordleie 2010

total antall bruk	Bruk uten leiejord	Bruk med leiejord	leier hele jordbruksareal et	leier mindre enn 50 %	leier 50 – 90 %
1151	172	979	84	368	527

For alle gårdsbruk i landet med jordleie var det gjennomsnittlig 3,6 leieforhold. Blant fylkene hadde Troms flest, med gjennomsnittlig seks leieforhold. Både Agderfylkene, samt Nordland og Finnmark, hadde i gjennomsnitt vel fem leieforhold (SSB, 2010).

Leiejord uten leiekontrakt eller med kortsiktig leie fører ofte til at leietaker ikke investerer i jorda, agnomien er ikke den beste, noe som fører til avlingsnedgang.

Jordvern

Vern av arealressursene er en forutsetning for å øke matproduksjonen, ta vare på landbruket i hele fylket og sikre matproduksjon basert på norske ressurser. Kulturlandskapet er i tillegg viktig som rekreasjon, reiselivsmål, kulturbærer og som leveområde for planter og dyr.

Avgangen av dyrka jord kommer både av nedlegging av bruk og av nedbygging. Utfordringen for å opprettholde tilstrekkelig matproduksjonspotensiale ligger i å avgrense nedbygging i sentrale strøk og gjengroing i distriktene.

Dette krever nye virkemidler for et forsterket jordvern og ansvarliggjøring av kommunene som skal følge dette opp. Tiltakene må utformes slik at jordbruksareal blir holdt i aktiv bruk.

Arealforvaltningen sikres best gjennom overordnede arealplaner, for eksempel kommuneplanens arealdel, som gir landbruket forutsigbarhet og langsiktighet i bruk og vern av landbrukets arealer. Landbruksinteressene og

landbrukets betydning for verdiskapning og bosetting i kommunen bør også synliggjøres gjennom kommuneplanens samfunnsdel. Kommuneplanene må tilpasses den enkelte kommunens utfordringer og situasjon, men de vil alltid være det beste redskap i forhold til forutsigbarhet.

Kommunene har stor egeninteresse av god planlegging. Det meste av samfunnsplanleggingen i Norge skjer på kommunenivå. Planprosessene i kommunen legger til rette for beslutninger om forvaltning av arealer og naturressurser, i tillegg til konkrete fysiske tiltak.

6.5 Rekruttering og kompetanse

Rekruttering og kompetanse hører nøye sammen. Dette er sentrale tema i landbrukspolitikken og av avgjørende betydning for å nå nasjonale mål. Dette er sterkt poengtert i stortingsmeldinga *Velkommen til bords*.

Alderssammensetninga blant dagens gårdbrukere i Troms viser at det er relativ få unge bønder i fylket. Kun 14 % er under 40 år (tabell 8). Godt over en fjerdedel av dagens bønder er over 60 år. Gjennomsnittsalderen er 52 år.

Tabell 8. Personlige brukere etter alder. Kilde: SSB, 2012

alder	antall	%
Under 40 år	144	14
40 - 49 år	292	29
50 - 59 år	298	29
60 - 69 år	242	24
70 år og eldre	41	4
Sum	1017	100

I likhet med andre primærnæringer og bygg og anleggsbransjen, er det svært lav kvinneandel innen primærlandbruket. Kvinneandelen i primærlandbruket i Troms i 2011 var på 19 %, mens det for hele landet var 14 %. Denne kjønnsfordelingen har holdt seg stabil siste 10-års periode.

Tabell 9. Personlige brukere etter kjønn. Kilde: SSB.

Menn	826	81	
------	-----	----	--

Menn	826	81	
Kvinner	191	19	
Gj.snittsalder alle			52
Gj.snittsalder menn			52
Gj.snittsalder kvinner			48
Sum	1017	100	

Det er ikke mulig å trekke fram en enkeltfaktor, men det er å regne med at både arv, eierskap, utdanning, arbeidsfordeling og tilgang på annet arbeid på gården påvirker grad av involvering og deltakelse i gårdsdrifta.

Kompetanse i landbruksnæringa

Gjennom analysen «Trender i norsk landbruk - Troms» (2012) går det fram at gårdbrukere i Troms generelt har lavere utdanningsnivå enn i landet for øvrig. Mønsteret gjelder også for landbruksspesifikk utdanning, der 42 % av de aktive gårdbrukerne i Troms har fullført noen form for formell landbruksutdanning. På landsbasis er tallet 50 %.

Landbruksutdanning

Troms har gode og allsidige tilbud innen naturbruksutdanning. Senja vgs tilbyr full agronomutdanning og blant annet VG2 Landbruk og gartner og VG2 Hest og hovslager. Rå videregående skole tilbyr et allsidig valg innen naturbruk på VG1 nivå og en spesifikk fagutdanning på VG2 Anleggsgartner og Idrettsanleggsgaget. Rå har dessuten restaurant og matfag som bør ses i sammenheng med tilbudene innen landbruksfag.

Agronomutdanningen for voksne har slått godt an og dekker et reelt behov. Det inngår noen skogbruksfag i agronomutdanninga ved Senja vgs.

I Troms har vi ingen utdanninger som retter seg direkte mot bygdenæringer, men det er mulig å ta studier innen reiseliv og lignende ved andre høyskoler mv. Innovasjon Norge tilbyr en rekke kurs og rådgiving i forbindelse med etablering, utvikling og drift. Kompetansenettverket for lokalmat i Nord-Norge ved Bioforsk tilbyr en rekke kurs, besøksordning og veiledning innen lokal mat.

Troms landbruksfaglige senter er etablert på Senja videregående skole for å drive etter- og videreutdanning innen landbruket. Målet er *”å øke kompetansen i hele landbruksnæringa som grunnlag for næringsutvikling og rekruttering”*. Fagsenteret skal være aktiv mht å utvikle modeller for opplæring, kursserier, mer omfattende kompetansetiltak som formaliserte undervisningsopplegg, ”skoler” tilsvarende Geitskolen innen ulike produksjoner mm.

Rådgiving/veiledning

Den private veiledningstjenesten i Troms består av 3 enheter tilknyttet Norsk Landbruksrådgiving (Landbruk Nord, Troms Landbruksrådgiving og Landbrukstjenesten Midtre Hålogaland), TINE og Nortura. Landbruk Nord og Landbrukstjenesten Midtre Hålogaland er også tilknyttet Norske Landbrukstjenester. Troms landbrukstjeneste er kun tilknyttet Norske Landbrukstjenester. Dessuten driver regnskapslag rådgiving innen skatt, avgift mv. Felleskjøpet og private firmaer driver noe veiledning innen de varegrupper de selger. Landbruksveiledningen oppfattes ofte for lite helhetlig og samordnet.

Forskning og utvikling

Det er en rekke forsknings- og utviklingsmiljøer i fylket og landsdelen som jobber med landbruksrelaterte problemstillinger bl.a. Bioforsk, Skog og landskap, NILF, Nordlandsforskning, Norges arktiske universitet. Disse er nærmere omtalt i vedlegg 2.

Nordnorsk landbruksråd (NNLR) (se faktaboks 3 i planen) etablerte i 2005 et FoU-program for Arktisk landbruk og naturbruk. De har fokus på FoU-arbeid som er nyttig for landbruksnæringa. Det er behov for kunnskapsutvikling i landbruket, og det er viktig å samordne kompetansemiljøene for å bli mer relevante for næringsutviklinga i landsdelen. NNLR arrangerer møter to ganger i året i form av «Tenkeloftet», som er en arena for å komme med innspill til nye prosjekter, i tillegg til å være en møteplass for næringsutøvere, forvaltning, forskning og andre samarbeidspartnere. Programmet har vært en suksess og har gitt FoU-aktiviteten i nord et løft. Det har vakt interesse utenom landsdelen og er brukt som eksempel på hvordan næring og forskning kan og bør samarbeide.

6.6 Rovvilt

Utmarka i Troms huser betydelige bestander av rovvilt og beitedyr. Tabell 10 viser en oversikt over bestandsmålene for Troms samt bestandsutviklingen for jerv og gaupe fra 2008- 2012 målt i antall ynglinger pr år (hver yngling representerer ca 6,4 dyr).

Tabell 10. Bestandsmål og bestandsutvikling for jerv og gaupe i Troms.

Art	2008	2009	2010	2011	2012	Bestandsmål
Jerv	12	13	17	12	18	7
Gaupe	4	4	9	5,5	6	6

For bjørn er bestanden, målt med gjeldende metodikk, under bestandsmålet for Troms som er på 1 ynglende binne pr år. For kongeørn er det kun fastsatt bestandsmål for hele landet, og kartlegginger fra 2008 og fremover viser at dette målet sannsynligvis er nådd.

Troms har særdeles gode utmarksbeiter og utmarka er av den grunn godt egnet for beiting med små- og storfe. I tabell 11 vises omfanget av saueholdet (antall dyr sluppet på utmarksbeite) samt utviklingen i tap på utmarksbeite

fra 2003-2012.

Tabell 11. Antall sau sluppet på utmarksbeite samt utviklingen i tap av sau på utmarksbeite i Troms fra 2003-2012.

Dyr	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Totalt antall sau pr 31. juli (1)	139 526	138 348	136 377	134 442	126 393	123 835	122 461	120 999	111 671	114 605
Antall dyr erstattet (2)	3 396	3 333	4 183	3 886	3 734	2 878	2 229	2 282	1 274	1 646
Antall dyr tapt, OBB (3)	8 721	7 898	9 962	8 987	8 664	7 002	7 415	8 576	6 444	7 842

1. Statens landbruksforvaltning, søknad om produksjonstilskudd (all sau slippes på beite i utmark)
2. Erstatningsordningen for husdyr (dyr erstattet på grunnlag av beregnet tap til rovvilt)
3. Organisert beitebruk – totaltap

6.7 Viltforvaltning og viltskade

Elg

Elgen er det viktigste jaktbare viltet i Troms. Det gjelder i kjøtt- og rekreasjonsverdi. Veksten i elgstammen i Troms har vært betydelig fra 1970-tallet og fram til i dag. Statistikken viser at det i Troms ble felt 179 elg i 1970, 463 i 1988 og 1448 elg i 2012. Elgen forekommer over hele fylket, også på øyene ut mot havet som Vannøya og Arnøya.

Økningen i elgstammen har sammenheng med redusert husdyrbeite, tilhørende gjengroing, et aktivt skogbruk og rettet avskyting innen elgforvaltningen.

Jaktrettighetene tilhører grunneier og er altså ingen allemannsrett. Elgjakt har tradisjonelt sett vært en gårdbruker- og grunneiernæring. Det økonomiske potensial knyttet til utleie av jaktrettighetene er betydelig. Det

har i økende grad kommet inn jegere med perifer tilknytning til landbruket. I Troms har dette hatt lite omfang særlig fordi en del av skogeierne og personer med tilknytning til disse ønsker å beholde elgjakta for rekreasjon.

Konflikten mellom ville gjess og landbruksinteressene har tilspisset seg de siste 10-20 åra. Dette skyldes at gåsebestandene har hatt en kraftig økning, samtidig som bosettings- og driftsmønster i landbruket har endret seg. Gjessene som tidligere i stor grad beitet på øyer og holmer som ble kultivert gjennom slått og husdyrbeite, er pga gjengroing av disse områdene i dag nødt til å finne beite på mer intensivt drevne landbruksarealer.

6.8 Miljø, kulturlandskap og kulturminner

Kulturlandskap og kulturminner

Landbruksarealene i Troms ligger i stor grad i områder hvor det gjennom flere århundrer har vært drevet jordbruk. Dette gjelder i stor grad LNFR områdene i kommunale arealplaner. Den langvarige bruken og bosettingen gir disse områdene mange automatisk fredete kulturminner (dvs kulturminner fra før 1537/samiske kulturminner eldre enn 100 år), spor etter tidligere generasjoners liv og virke. Dette kan være gårdshauger, graver, hustufter, spor etter fortidas landbruk osv.

Utvalgte kulturlandskap i landbruket

Gjennom et tverrfaglig prosjekt mellom landbruks- og miljøforvaltningen i Norge er det valgt ut 22 områder med spesielt verdifulle kulturlandskap i landet. I Troms er den sjøsamiske bygda Skardalen/Skarfvággi i Kåfjord kommune valgt ut.

Prosjektet har fulgt opp de nasjonale målene om at spesielt viktige kulturlandskap skal være dokumentert og fått en særskilt forvaltning. Grunnleggende for valg av områder har vært at områdene i størst mulig grad har både store biologiske verdier og store kulturhistoriske verdier, samt at det er realistisk å få til langsiktig drift, skjøtsel og vedlikehold.

6.9 Økonomisk situasjon

Landbruket preges av omstrukturering. Driftsenhetene blir stadig større med hensyn til areal, dyr, melkekvoter og omsetning. Det er fortsatt en utvikling der økonomien i næringen marginaliseres og kravet til effektivisering og nytenkning øker. Den enkelte bonde har store muligheter til å påvirke egen lønnsomhet gjennom faglig dyktighet, planlegging og tilpassede investeringer.

Bøndernes inntekter fra jordbruket er sammensatt av flere faktorer:

1. Inntekter fra salg av produkter
2. Tilskudd (flere typer tilskudd, se nedenfor)

Rammene for inntektsgrunnlaget legges i jordbruksavtalen. Jordbruksavtalen garanterer ikke et visst inntektsnivå, men legger grunnlaget for inntektsmuligheter.

Målpriser (produktpriser)

I jordbruksavtalen avtales målpriser for de ulike jordbruksvarene. En målpris er den pris som jordbruket reelt sett skal kunne oppnå ved balanse i markedet (produksjon tilpasset etterspørsel), det fastsatte importvernet og de mulighetene for markedsreguleringer som er til disposisjon. Kostnader som påløper i forbindelse med overproduksjon (markedsregulering og lavere produktpris) belastes jordbruket.

Tilskuddsordninger

Tilskuddsordningene i jordbruket oppfattes som kompliserte. Hensikten med tilskuddsordningene er å kompensere for ulike driftsvilkår som geografi, klima, bruksstørrelse og kanalisering av produksjoner.

Tilskuddordningene kan grupperes i:

1. Produksjonsavhengige
2. Produksjonsnøytrale
3. Kostnadsnedskrivende
4. Utviklingstiltak

Skillet mellom disse grupper er ikke alltid like klare. Nedenfor omtales kort de viktigste tilskuddsordningene. En rekke ordninger er ikke omtalt. De finnes omtalt i jordbruksavtalen.

Produksjonsavhengige tilskudd

Dette er i første rekke tilskudd pr dyr og/eller produsert mengde og distriktstilskudd. Tilskudd til husdyr gis pr enhet, men satsene er avtakende med økende besetningsstørrelse.

Distriktstilskuddet på melk gir en merpris på melka i Troms fra kr 0,92 til kr 1,71 pr liter (ulike soner). Distriktstilskuddet på kjøtt utgjør kr knapt kr 12,00 for storfe og geit, ca kr 13,50 for sau og lam og vel kr 5,00 for gris (litt ulike satser i fylket pga sonegrenser). Det er ulike soner for melk og kjøtt.

Produksjonsnøytrale tilskudd

Areal- og kulturlandskapstilskudd. For arealtilskuddet er det for grovfôr en sats for arealer inntil 250 daa og en redusert sats for arealer over 250 daa. Egne satser for potet, grønnsaker og bær. Kulturlandskapstilskuddet har samme sats i hele landet og uavhengig av areal.

Tilskudd til ferie og fritid (en del av velferdsordningene i landbruket). Maksimalt tilskudd er kr 72 000,- pr foretak og beregnes på grunnlag av dyretall.

Driftstilskuddet i melkeproduksjonen er en sum pr foretak, litt høyere i Nord-Norge (unntatt for geit) enn ellers i landet.

Regionalt miljøprogram inneholder flere ordninger som skal ivareta miljøhensyn.

Kostnadsnedskrivende tiltak

Tilskudd i forbindelse med bygging eller ombygging av driftsbygninger. Tilskuddet beregnes i forhold til kostnadsoverslaget og kan i Troms maks utgjøre 1 700 000,-.

Erstatningsordningene i landbruket.

Det er etablert ordninger som i noen grad skal kompensere for klimarelatert skade på planteveksten som bonden ikke, eller i liten grad har muligheter til å hindre. Noen erstatningsordninger er nedfelt i jordbruksavtalen og andre ikke. I tillegg til erstatningsordningene kan en kjøpe forsikringer mot skader/tap. Dette tema er nærmere beskrevet i vedlegg 5 til planen.

Utviklingstiltak

Gjennom Landbrukets utviklingsfond og andre tiltak er det satt av midler til utviklingstiltak. Disse midlene påvirker ikke direkte inntektsgrunnlaget i jordbruket, men skal bidra til utvikling og på den måten styrke landbruket. Eksempler er: Utviklings- og tilretteleggingsmidler, utviklingsprogram for lokalmat og reiseliv, skogbruk, bioenergiprogrammet, forskning, tilskudd til dyreavl, frøavl mv.

Måling av bøndernes inntekter

Som grunnlag for å måle bøndernes inntekter og utvikling i disse er det etablert faginstanser som skal bidra med faktagrunnlag. Budsjettnemnda for jordbruket (BFJ) har som hovedoppgave å legge fram materiale som kan danne grunnlag for vurdering av den økonomiske stilling i jordbruket, først og fremst til bruk under forhandlingene om jordbruksavtalene. BFJ har representanter fra flere departementer, faglagene i jordbruket og statistisk sentralbyrå.

Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF) er sekretariat for BFJ. NILF utarbeider hvert år «Driftsgranskinger i jord- og skogbruk». Driftsgranskingene er en sammenstilling og bearbeiding av 8-900 regnskap fra yrkesmessig drevne bruk, der inntekt fra gården utgjør en vesentlig del av familieinntekta. Brukene velges ut slik at de representerer ulike landsdeler, størrelsesgrupper og driftsformer.

For hele Nord-Norge inngikk 107 bruk i driftsgranskingene. Av disse 107 var 58 ku og storfeslakt, 14 med geit og 21 med sau. Å trekke ut brukene fra Troms vil på grunn av lite antall gi usikker statistikk.

For Nord-Norge viser driftsgranskingene for 2012 følgende, der alle resultatmål er i kroner pr årsverk i jordbruket:

Faktor	Kyr og storfeslakt	Sauehold	Geit
Antall bruk som inngår i beregningene	60	20	14
Driftsomfang	22,6 årskyr	155 v f sau	115 årsgeiter
Arbeidsforbruk	1,95 årsverk	1,13 årsverk	1,83 årsverk
Salgsinntekter av melk, kjøtt mv	536 000	237 078	290 207
+Tilskudd	353 132	388 924	444 825

Faktor	Kyr og storfeslakt	Sauehold	Geit
Sum produksjonsinntekter	889 132	626 002	735 814
- Kostnader	624 538	419 048	543 222
Driftsoverskudd i jordbruket	264 594	206 954	192 493
Andre næringsinntekter, i alt	34 065	40 645	112 241
Familiens lønnsinntekter, i alt	176 723	282 835	238 139

Driftsoverskudd alle inntekter i jordbruket minus alle kostnader i jordbruket.

Resultatmålene i tabellen er gjennomsnittet av de foretak som inngår i materialet. Variasjoner mv er omtalt under de enkelte produksjonene nedenfor.

Et annet lønnsomhetsmål i jordbruket er dekningsbidrag. Dekningsbidrag er inntekter minus variable kostnader, kostnader som varierer med produksjonsomfang. Typiske eksempler på variable kostnader er handelsgjødsel, såvarer, førmidler, konserveringsmidler mv. I dekningsbidragsberegninger holder en de faste kostnadene utenom. Dekningsbidrag sier ingen ting om totaløkonomien på et gårdsbruk, men er godt egnet til å brukes som sammenligningsgrunnlag mellom bruk med samme produksjon, også uavhengig av produksjonsomfang. Dekningsbidrag brukes også mye i plansammenheng.

Kumelkproduksjon

TINE gjennomfører «Effektiviteskontroll» (EK) blant en del melkeleverandører. Gjennom EK analyseres driftsresultater på enkeltbruk. Et sentralt resultatmål som benyttes av EK er oppnådd dekningsbidrag pr årsku med og uten tilskudd. Fra Troms har vi fått data fra 23 kumelkprodusenter. Når en ser bort fra de 3 høyeste og 3 lågeste dekningsbidragene pr årsku uten tilskudd er det likevel en variasjon fra kr 18 372,- til kr 26 451,-.

Rapporten «Analyse - Melk i Troms» er omtalt i kap 5.2.1, mål 4 og 5.

Geitmelk

Tilslutningen til EK for geit er liten, bare 6 produsenter. Ser en bort fra den med høyest og den med lågest dekningsbidrag får en i gjennomsnitt for 3 år en forskjell i dekningsbidrag på ca kr 850,- pr årsgeit mellom beste og dårligste for de gjenværende 4.

Geita særpreges av at den er godt tilpasset våre forhold med små bruk. Den er en god kulturlandskapspleier og et sosialt dyr. Med vår plass som geitfylke nr 1 er geita utpekt som arktisk merkevare. Dette gir kvalitets- og

kompetansemessige utfordringer, samtidig gir det store muligheter for å skape merverdi og dermed bedre inntekter.

Sauehold

Det finnes tall for saueholdet tilsvarende TINEs effektivitetskontroll. En har likevel inntrykk av at variasjonene i dekningsbidrag er minst like store i saueholdet som i melkeproduksjonen.

De viktigste faktorene som påvirker lønnsomheten i saue- holdet er:

- Antall lam pr vinterfôr sau
- Høstvekt
- Slaktekvalitet

Eksempel på dekningsbidrag ved ulike lammetall og høst- vekter med en besetningsstørrelse på 100 vf sau:

Høstvekt i kg	Lam pr vf sau: 1,5	Lam pr vf sau: 1,8	Lam pr vf sau: 2,0
42	235 000	273 000	298 000
45	243 000	283 000	310 000
48	252 000	294 000	322 000
51	260 000	304 000	333 000

Kilde: Nortura

I saueholdet er det om å gjøre å produsere flest mulig kg kjøtt til god kvalitet. Antall lam (avdråtten) er den enkeltfaktoren som har størst betydning for produksjons- inntektene. Inntektene fra ull utgjør i gjennomsnitt 6-7 % av inntektene i saueholdet.

Sauehold er en relativt ekstensiv produksjon. Derfor er det viktig for totaløkonomien at de faste kostnadene til driftsbygning, maskiner/redskaper mv holdes på et nøkternt nivå.

Sauen særpreges av at den bedre enn noe annet dyr gir verdiskaping ved å utnytte utmarksbeiter. Sauen bruker lite importert kraftfôr. Sauen er det husdyret som er best egnet til å kombinere med annet arbeid.

Sau og lam utgjør en vesentlig del av råvarene i foredlings- industrien og en stor andel av lammeslaktene produseres på små enheter. Pr. 1.1.2013 hadde vi denne strukturen i saueholdet i Troms (se tabell):

Antall v f sau pr	Antall foretak	sum v f sau	% av alle v f sau
≤ 50	153	4 437	9

Antall v f sau pr	Antall foretak	sum v f sau	% av alle v f sau
51-100	162	12 164	24
101-200	160	23 403	46
201-300	30	7 068	14
301-400	3	994	2
,> 400	5	2 345	5
Sum	512	50 411	100

Kilde: Statens landbruksforvaltning.

Av tabellen ser vi at 33 % (1/3) av saueholdet skjer på små bruk med inntil 100 v f sau og hele 79 % på enheter med inntil 200 v f sau. De små sauebrukene har altså stor betydning for slaktetilførslene og dermed for økonomien i slakteriene som igjen slår tilbake på produsentene.

Poteter, grønnsaker og bær

Vi har ikke tilsvarende økonomistatistikk for produksjon av poteter, grønnsaker og bær som for husdyrproduksjonene.

For å utjevne klima- og andre driftsulemper gis det et distriktstilskudd på kr 1,30 pr kg matpotet i Nord-Norge. I tillegg et arealtilskudd på kr 930,- pr daa. i hele Nord- Norge (mot kr 80,- i resten av landet).

For grønnsaker gis det et arealtilskudd på kr 1 650,- pr daa i Nord-Norge (mot kr 550,- i resten av landet).

For bær (jordbær og andre bærarter) gis det et distrikts- og kvalitetstilskudd på kr 5,71 pr kg (ved omsetning gjennom godkjent omsetningsledd) og et arealtilskudd på kr 1 450,- pr daa i Nord-Norge og deler av det øvrige Norge mot kr 1 000,- i resten av landet.

Økonomien i disse produksjonene er svært avhengig av den enkeltes produksjons- og driftslederkompetanse. For alle disse produksjonene ligger det et bra økonomisk potensial i å ta ut merpriser i lokalmarkedet selv om det er mer arbeidskrevende.

6.10 Trender i Tromslandbruket

Trender i norsk landbruk (Trendundersøkelsen) er en stor spørreundersøkelse som har blitt gjennomført annet hvert år siden 2002 av Norsk senter for bygdeforskning i Trondheim. Hvert år tilbyr de en tilleggsanalyse for enkelte av fylkene. I 2012 ble det gjort en slik tilleggsanalyse for Troms. Formålet med undersøkelsen er å kartlegge sentrale tema innenfor norsk landbruk. Undersøkelsen har tre innfallsvinkler:

- Sosiokulturelle sider ved landbruket. Blant annet venne- og nabokontakt, yrkesidentitet og hvor tilfreds man er med arbeidsmiljøet.
- Nåtid og framtid – hva tenker bøndene om framtida?
- Subjektiv innfallsvinkel – det er bøndene sine egne meninger og erfaringer som er det sentrale.

Av trendanalysen for 2012 for Troms fremkommer det flere resultat/funn om dagens bønder i fylket:

Heltidsbonden

Undersøkelsen viser at 35 % av dagens bønder ikke har jobb utenom gården. Det skiller seg merkbart ut fra det nasjonale nivået på 29 %. Tromsbonden bruker mye tid på gårdsdrifta. Om lag 50 % opplyser at de jobber mer enn 1700 timer i året på gården, mot 40 % nasjonalt. Det viser at heltidsdrifta/heltidsbonden står sterkt i fylket.

Optimistiske bønder

Undersøkelsen viser en viss optimisme når det gjelder økonomi på gården. 37 % tror økonomien vil endre seg i positiv retning de neste årene i Troms. Nasjonalt er det 25 % som tror økonomien går i positiv retning. Det fremgår også at av de som driver med husdyrhold, er det 47 % av tromsbøndene som svarer i positiv retning.

Tromsbonden ønsker å satse på gården. Større andel av tromsbøndene (14 %) enn i landet som helhet (12 %) anser det som svært sannsynlig at det blir foretatt større investeringer i gårdens driftsbygninger de neste fem årene.

Tromsbonden ser positivt på fremtida. Forventninger til de neste 5 årene:

- 47 % forventer produksjonsøkning (nasjonalt 33 %)
- 24 % forventer økt arbeidsinnsats på bruket (nasjonalt 15 %)
- 15 % arbeider mer utenfor gården (nasjonalt 20 %)
- 19 % forventer utvikling av tilleggsnæring med utgangspunkt i gårdens ressurser (nasjonalt 16 %)

Økonomi

Tromsbonden sliter mer økonomisk enn bøndene i landet for øvrig. Selv om forskjellene ikke er veldig store, så fremgår det at økonomiske bekymringer er størst hos de som jobber aller mest i gårdsdrifta. Blant de som jobber mindre enn en halv stilling i gårdsdrifta, så er det kun 3 % som har økonomiske vansker, mot 10 % blant de som jobber mer enn 150 % stilling ved gårdsbruket.

Utdanning/kompetanse

Når det gjelder høyeste fullførte utdanning, så er det 29 % fra Troms som svarer grunnskole eller tilsvarende, mot 14 % nasjonalt. Det er 42 % som svarer videregående (yrkesfag/landbruksfag) mot 50 % nasjonalt. Det er 10 % som svarer allmennfag, mot 11 % nasjonalt. Når det gjelder høyere utdanning over 4 år, er det 9 % både i Troms og landet som helhet. Det tilsier at det er en utfordring for Tromslandbruket at det er en lavere formell kompetanse blant gårdbrukerne. Det stilles i dag store krav til kompetanse innen økonomi, agronomi og husdyrhold/ stell. Dette sammen med lavere kapasitet i rådgivningsapparatet og veiledningsapparatet i kommunene enn før, fordrer at gårdbrukerne vedlikeholder kompetansen for egen gård og drift.

Sterk tilknytning til landbruket

På spørsmål om brukeren er oppvokst på gården svarer hele 70 % at de har vokst opp på bruket og 72 % sier land- bruksinteressen er av stor betydning. Dersom de kunne ha valgt fritt uten å ta økonomiske hensyn svarer 69 % at de da ville valgt gårdsdrift på heltid. 19 % svarer at de føler det er som en plikt å drive gården videre og 36 % kjenner seg svært lavt verdsatt av storsamfunnet. I underkant av halvparten av gårdbrukerne tror at noen i familien blir å overta gården. Størst andel finner vi på melkebrukene.

50 % vil anbefale barna å overta bruket. Det er 10 % mindre enn resten av landet. Odelsloven og tradisjonene rundt odelsretten innebærer at de fleste landbrukseiendommer blir omsatt innen i familien.

I trendundersøkelsen er de spurte bedt om å tenke hvilke utviklingstrekk de ser for seg som mest sannsynlige de neste fem årene. 47 % mener produksjonen på gården vil øke, mens 19 % ser for seg en produksjonsnedgang. Dette er i motsetning til resten av landet der 33 % mener at det vil være en produksjonsøkning på egen gård. Det er de med melkeproduksjon i Troms som mest ser for seg en produksjonsoppgang.

7 Vedlegg 2

7.1 Fovaltnings- og utviklingsaktører

For å kunne drive et godt og effektivt landbruk, er det viktig at støtteapparatet rundt fungerer. Det blir her gitt en oversikt over forvaltnings- og utviklingsaktørene i Tromslandbruket og det blir gjort rede for deres oppgaver og ansvarsområder knyttet til landbruket.

Landbruks- og matdepartementet

Landbruks- og matdepartementet har hovedansvar for mat- og landbrukspolitikken. Regjeringens mål er å opprettholde et levende landbruk over hele landet.

Matpolitikken skal sikre forbrukerne trygg mat av riktig kvalitet gjennom en sunn matproduksjon, og legge til rette for et ernæringsmessig fullgodt kosthold. Landbruks- og matdepartementet har i samarbeid med Fiskeri- og kystdepartementet og Helse- og omsorgsdepartementet ansvar for utforming av matpolitikken og forvaltning av matvaresystemet fra primærproduksjon fram til forbrukerne.

Landbrukspolitikken omfatter arealforvaltning, jord- og skogbruk, husdyrhold, reindrift og utvikling av nye næringer med utgangspunkt i landbruket. Landbrukspolitikken skal sikre ressursgrunnlaget for landbruksproduksjon, utvikle kunnskapsgrunnlaget og medvirke til verdiskaping og sysselsetting i hele landet med utgangspunkt i landbruket og landbruksbaserte produkter.

Statens landbruksforvaltning

Statens landbruksforvaltning (SLF) er et utøvende forvaltningsorgan for de sentrale landbrukspolitiske virkemidlene og et støtte- og utredningsorgan for Landbruks- og matdepartementet. SLFs hovedoppgaver er knyttet til følgende resultatområder:

- areal, skogbruk, ressursforvaltning og økologisk landbruk
- inntekts- og velferdspolitiske tiltak
- markedstiltak, handel og industri

Fylkesmannen i Troms

Fylkesmannen har både utviklings- og forvaltningsoppgaver i forhold til landbruket. Gjennom regionale tilpasninger skal Fylkesmannen bidra til å opprettholde et levende og mangfoldig landbruk og et bærekraftig skogbruk som gir attraktive arbeidsplasser og sikrer rekruttering over hele fylket.

Gjennom det regionale partnerskapet leder Fylkesmannen arbeidet med utarbeidelse av regionalt næringsprogram som legger føringer for bruken og prioriteringene av bygdeutviklingsmidlene i fylket. Fylkesmannen er et kompetansesenter generelt og for kommunene spesielt. Sentrale områder er videreutvikling og styrking av kommunenes rolle som landbrukspolitisk aktør og som pådriver innen landbruksrelatert klimaarbeid og nærings- og samfunnsutvikling.

Fylkesmannens forvaltningsoppgaver knytter seg til økonomiske og juridiske virkemidler innenfor jordbruk og skogbruk. Fylkesmannen har det regionale ansvaret for at tilskudd på landbruksområdet forvaltes og kontrolleres i samsvar med overordnede forutsetninger og i henhold til gjeldende lover og regler.

Fylkesmannen skal ivareta de nasjonale målene i landbruks- og matpolitikken, og er ansvarlig for regional tilpasning av denne. Regelmessig kontakt med kommuner, fylkeskommuner og Innovasjon Norge skal stimulere til lokal forankring og aksept for viktige landbrukspolitiske målsettinger, som bl.a. bygger på regionale fortrinn.

Fylkesmannen har fra 01.01.2014 fått ansvar for reindriftsforvaltningen og skal med det bidra til å legge til rette for å nå de overordnede målene for forvaltningen av reindrift. Disse er fastlagt i Stortingsmelding nr. 28 (1991-1992) og i de årlige Stortingsproposisjoner i forbindelse med Reindriftsavtalen. Oppgaver Fylkesmannen har innenfor forvaltningen av reindrift er blant annet: arealforvaltning, ressursovervåkning, forvaltning av virkemiddelordninger og forskrifter. Arealvern er også et sentralt arbeidsområde. Videre har Fylkesmannen ansvaret for kontakt med kommuner og andre forvaltningsorgan, samt veiledning og informasjon til reindriftsutøvere. Fylkesmannen har også som oppgave å vedlikeholde grensegjerdet mot Finland. Fylkesmannen har innsigelseskompetanse i saker som angår reindrifta.

Troms fylkeskommune

Fylkeskommunen har i likhet med Fylkesmannen, både utviklings- og forvaltningsoppgaver overfor landbruket. I forhold til regional utvikling og landbrukets betydning har fylkeskommunen en rolle med hensyn til:

- Verdiskaping i landbruket
- Klima, areal og samfunnsplanlegging
- Rekruttering, likestilling og kompetanseheving i land- bruket, både som ansvarlig for tilbud om videregående skole utdanning og i forhold til forvaltning av midler til rekruttering, likestilling og kompetanseheving
- Rammedirektiv for vann
- Kulturvern

Fylkeskommunen har som regionalpolitisk aktør også ansvar for å fremme landbruket i Troms, blant annet da fylkeslandbruksstyret er lagt ned.

Fra 1.1.2010 fikk fylkeskommunene et viktig og utvidet medansvar for gjennomføringen av landbruks- og matpolitikken som regionale utviklingsaktører på landbruks- og matområdet. Fylkeskommunen skal ivareta oppgaver innenfor verdiskaping i landbruket, klima og samfunnsplanlegging, samt rekruttering og kompetanseheving. Viktige hovedmål for fylkeskommunene på landbruks- og matområdet er å:

- styrke regional verdiskaping, ressursforvaltning og miljøinnsats med utgangspunkt i landbruket og landbrukets ressurser
- styrke samhandlingen med andre aktuelle regionale og lokale aktører om gjennomføringen av landbrukspolitikken
- styrke regionale folkevalgtes engasjement i landbrukspolitikken
- sikre god kobling mellom landbruk og annet samfunns- og næringsutviklingsarbeid i fylket, herunder å integrere landbruksområdet i fylkeskommunenes øvrige ansvars- og arbeidsområder

Fylkeskommunenes engasjement innenfor næringsutvikling i landbruket må ses i sammenheng med fylkeskommunenes øvrige næringspolitiske arbeid og eierskapet til Innovasjon Norge. Fylkeskommunen skal legge til rette for lokal vekstkraft og støtte opp under og stimulere regionale forutsetninger og fortrinn for innovasjon og verdiskaping.

Fylkeskommunen skal bidra til at landbruks-, klima- og energipolitiske mål ivaretas i samfunnsplanleggingen, bl.a. gjennom økt bruk av fornybar energi og styrket jordvern. Fylkeskommunene har et ansvar for vern av dyrket og dyrkbar jord gjennom fylkesplanleggingen og i dialog med kommunene i planprosesser, jf. Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging, vedtatt ved kongelig resolusjon 24. juni 2011.

Gjennom arbeid med klima- og energiplaner bør fylkeskommunen sørge for god dialog med landbrukssektoren med sikte på konkrete klima- og energibidrag fra sektoren.

I fylkeskommunens rolle innen videregående utdanning inngår å utvikle naturbruksutdanningen og sikre rekruttering til utdanningen. Det vil være et stort behov framover for utvikling av gode etter- og videreutdanningstilbud for landbruksnæringen.

Fylkeskommunen har et særskilt ansvar for rekruttering, likestilling og kompetanseheving i landbruket, blant annet gjennom en egen tilskuddsordning.

Kommunene

Kommunene er viktige aktører innen samfunns- og næringsutvikling. Kommunene er førstelinjetjeneste overfor bønder og andre som ønsker hjelp til søknader, utviklingstiltak mv. Dette krever både kompetanse og kapasitet. Dette mangler i mange tilfeller med det resultatet at bønder ikke får eller får mangelfull hjelp. I Troms har vi fortsatt mange og små landbrukskontorer i kommunene. Mer interkommunalt samarbeid på landbruksområdet kan bidra til mer slagkraft gjennom mer spesialisering og mindre sårbarhet.

Kommunene forbereder og gir uttalelse i dispensasjonssaker i tilskuddsforvaltningen, samt alle saker som angår støtte til investeringer og utviklingstiltak. Over tid har kommunene fått avgjørelsesmyndighet i de fleste saker etter jordloven og konsesjonsloven. I tillegg har de fått mer og mer avgjørelsesmyndighet i saker som gjelder tilskott til spesielle tiltak i jordbrukets kulturlandskap, nærings- og miljøtiltak i skogbruket mv.

Kommunene har ansvaret for å utvikle en lokal landbrukspolitikk innenfor rammene av den nasjonale og regionale politikken. Kommunene er 1.linjetjeneste for de som ønsker utbygging og annen utvikling av de menneskelige og materielle ressursene. Samtidig har kommunene en pådriverrolle i utviklingsarbeidet. En forutsetning for utvikling er at disse tjenestene fungerer tilfredsstillende. Kommuneplanlegging og bruk av plan- og bygningsloven er et av de viktigste virkemidlene kommunene har til en samordnet politikktutforming og tilrettelegging for landbruksbasert næringsutvikling.

Kommunene har siden 2004 hatt avgjørelsesmyndighet etter jordloven, konsesjonsloven, odelsloven og skogbruksloven, og for noen økonomiske virkemidler. Dette har gitt kommunene handlingsrom til å løse konkrete utfordringer. Kommunen kan, for eksempel, komme til ulike løsninger på et delingsspørsmål avhengig av om eiendommen ligger i et område hvor det å opprettholde bosettingen er viktigere enn jordvernhensynet, eller om eiendommen ligger i et sentralt område hvor problemet er presset på landbruksarealene. Noen av de samme avveininger må gjøres ved søknad om konsesjon.

Innovasjon Norge

Innovasjon Norge er et særlovselskap eid 51 % av Nærings- og handelsdepartementet og 49 % av fylkeskommunene i fellesskap. Innovasjon Norge skal fremme lønnsom næringsutvikling i hele landet, og utløse ulike distrikters og regioners næringsmessige muligheter gjennom innovasjon, internasjonalisering og profilering. Innovasjon Norge har fem tjenestetyper: Rådgiving, nettverk, kompetanse, profilering og finansiering.

Innovasjon Norge er operatør for de bedriftsrettede bygdeutviklingsmidlene på oppdrag fra Fylkesmannen og bedriftsrettede midler til regional utvikling fra fylkeskommunen. Midlene skal medvirke både til utvikling av ny næringsvirksomhet på landbrukseiendommen, og til utvikling og modernisering av det tradisjonelle landbruket.

Innovasjon Norge har flere oppdrag fra Landbruks- og matdepartementet knyttet til gjennomføring av Jordbruksavtalen, Reindriftsavtalen og Verdiskapings- og utviklingstiltak i landbruket. Innovasjon Norge er også långiver til bolig og næringsformål i landbruket.

Sametinget

Sametinget skal legge til rette for næringsutvikling i samiske områder. Årlig fordeler Sametinget mellom 35 og 40 millioner kroner til næringsutvikling. Virkemidlene er avgrenset til et virkeområde der 31 hele eller deler av kommuner er med. Målet med midlene er å skape et sterkt og allsidig næringsliv som bygger på og tar hensyn til samisk kultur, natur og miljø, og danner grunnlaget for livskraftige lokalsamfunn der mennesker ønsker å bo. De har mulighet til å finansiere driftsbygninger i jordbruket med inntil kr 600.000 i 13 kommuner i Troms. Denne finansieringen er med på å gjøre det lettere å investere i driftsbygg. Flere av de større utbyggingsprosjektene er imidlertid avhengige av at Innovasjon Norge også bevilger midler. Før byggearbeid kan starte forutsetter Sametinget at hele byggeprosjektet er fullfinansiert.

Foruten å tildele tilskudd til jordbruksnæringen deltar Sametinget aktivt i å legge til rette for gode rammebetingelser i jordbruksnæringen.

Mattilsynet

Mattilsynet har en sentral rolle i gjennomføring av matpolitikken. Oppgavene omfatter tilsyn, veiledning, kartlegging og overvåking i hele matproduksjonsskjeden, fra og med produksjon av innsatsvarer og primærproduksjon til og med omsetning til forbrukerne. Mattilsynet har også omfattende oppgaver innenfor regelverksutvikling.

Ansaret for å kjenne til og etterleve regelverket hviler på den enkelte virksomhet. Mattilsynet har hovedansaret for å føre tilsyn med at regelverket blir etterlevd. Når det er nødvendig for å nå målene, vil Mattilsynet handheve regelverket ved å benytte de virkemidler lovverket stiller til rådighet.

Aktiv veiledning om regelverket er viktig for Mattilsynet. Det er samtidig viktig at de som kommer i berøring med Mattilsynets virkeområde tidligst mulig kontakter Mattilsynet for å forebygge misforståelser og få nødvendig veiledning.

Debio

Alle økologiske matvarer som produseres i Norge skal ha en godkjenning fra Debio. Denne godkjenningen er en forutsetning for å kunne si at et produkt er økologisk, og for å kunne bruke Ø-merket i markedsføringen. Begrepet økologisk er beskyttet, og alle som produserer økologiske matvarer må forholde seg til det offentlige regelverket som finnes på området (økologiforskriften).

Tilsynet som Debio utfører er basert på en avtale med Mattilsynet, og kontrollen omfatter både gårdsbruk, foredlingsbedrifter, pakkerier, omsetningsledd og importører.

Debio sin kontrollordning følger varene fra jord til bord. Produsenter søker om å bli en del av kontrollordningen, og Debio inspisierer og sjekker at driften tilfredsstiller kravene til økologisk produksjon. Alle som får en godkjenning blir fulgt opp med årlige inspeksjoner og uanmeldte besøk.

Debio har også jevnlig kontakt med produsentene for å veilede om reglene og for å kontrollere at produksjonen foregår som den skal.

7.2 Andre aktører, premissleverandører

Veiledningstjenesten

Norsk Landbruksrådgiving

Norsk Landbruksrådgiving, NLR, er paraplyorganisasjon for 41 rådgivingsenheter med til sammen 25.000 medlemmer og 270 ansatte over hele landet. NLR er bindeledd mellom forskning og landbruket, og innhenter, utvikler og samordner kunnskap som rådgiverne formidler til næringsutøvere i landbruket.

Norske Landbrukstjenester

Norske Landbrukstjenester (NLT) ble starta i 1991. Det er en selvfinansiert medlemsorganisasjon for avløserlagene og landbrukstjenestene i Norge. NLT sin hovedoppgave er å arbeide for at medlemslagene skal kunne tilby bøndene tjenester av høy kvalitet, først og fremst for å dekke behovet for kvalifisert arbeidskraft.

Landbrukets HMS-tjenester

LHMS er en landsdekkende bedriftshelsetjeneste med ca. 10.000 medlemmer. Medlemskapet gir veiledning for bedre arbeidsmiljø gjennom HMS-besøk på gården, helseoppfølging hos bedriftshelsetjenesten og andre gode faglige tilbud. LHMS tilbyr også krisehåndtering og har 50 medarbeidere som står for omfattende kursvirksomhet og medlemsoppfølging.

Landbruk Nord

Landbruk Nord tilbyr bonden et allsidig tilbud om rådgiving innen jord- og planteproduksjon, bygningsplanlegging og avløsertjenester. Landbruk Nord er tilknyttet både Norske Landbrukstjenester og Norsk Landbruksrådgiving.

Landbrukstjenesten Midtre Hålogaland

Landbrukstjenesten Midtre Hålogaland driver faglig utvikling og rådgiving innen landbruk og natur, og tilbyr en rekke tjenester. De leverer rådgivingstjenester og utfører feltarbeid og befaringer i Sør-Troms og nordre Nordland. Landbrukstjenesten Midtre Hålogaland er tilknyttet Norske Landbrukstjenester og Norsk Landbruksrådgiving.

Troms Landbruksrådgiving

Troms Landbruksrådgiving er tilsluttet Norsk Landbruksrådgiving, og driver jord og plantefaglig rådgiving.

Troms Landbruk

Troms Landbruk er tilknyttet Norske Landbrukstjenester og tilbyr avløsertjenester.

TINE

TINE har et bredt rådgivningstilbud knytta til melkeprodusenter på ku og geit. TINE Rådgiving driver en utstrakt kurs- og etterutdanningsvirksomhet i fag som økonomi, ledelse, bedriftsutvikling og produksjonsfagene. TINE Rådgiving har kompetanse på og lager utviklingsplaner også for andre produksjonsretninger enn melkeproduksjon.

NORTURA

NORTURA har et allsidig rådgivningstilbud knytta til kjøttproduksjon på gris, storfe, småfe og fjørfe og produksjon av egg.

ALLSKOG

ALLSKOG er et samvirke som eies og er til for skogeiere i Møre og Romsdal, Trøndelagsfylkene, Nordland og Troms. ALLSKOGs formål er å arbeide for andelseiernes økonomiske interesser tilknyttet eiendommen. De tilbyr skog- og utmarksstjenester, veiledning og kompetanse.

Matmerk

Matmerk er en stiftelse som har som formål å skape preferanse for norskprodusert mat. Det skal skje gjennom arbeid med kvalitetsstyring, kompetanse og synliggjøring av norske konkurransefortrinn og opprinnelse overfor matprodusenter, handel og forbrukere.

Matmerk er en uavhengig, offentlig støttet stiftelse stiftet av Landbruks- og matdepartementet i 2007 og styres av et styre med representanter fra landbruket, matprodusenter, dagligvarekjeder og merkebrukere.

Nordnorsk landbruksråd

Nordnorsk landbruksråd (NNLR) er en ideell organisasjon bestående av medlemsorganisasjonene i Norsk Landbrukssamvirke som stiller seg bak avtalen om regionalt samarbeid med faglagene, Nordland Bondelag, Finnmark Bondelag, Nordland Bonde- og småbrukarlag, Troms Bonde- og småbrukarlag og Finnmark Bonde- og småbrukarlag. Sekretariatet er plassert hos Troms Bondelag.

Nordnorsk Landbruksråd har til formål gjennom koordinering og samarbeid mellom landbrukets organisasjoner i landsdelen, å fremme nordnorsk landbruk sine interesser og arbeide for ei positiv utvikling av landbruket i

landsdelen.

Nordnorsk Landbruksråd har fokus på FoU-arbeid som er nyttig for landbruksnæringa. Det er behov for kunnskapsutvikling i landbruket, og det er viktig å samordne kompetansemiljøene for å bli mer relevante for næringsutviklinga i landsdelen. NNLR arrangerer Tenkeloftet som er en arena for å komme med innspill til nye prosjekter, i tillegg til å være en møteplass for næringsutøvere, forvaltning, forskning og andre samarbeidspartnere.

Arktisk landbruk er et satsingsområde for NNLR, og det er satt i gang en prosess med deltakere fra næringa, kompetansemiljø og aktører i verdikjeden. Nordnorsk landbruksråd ønsker å skape en merkevare som fremmer den unike kvaliteten og særpreget på råvarer som er produsert i Nord-Norge.

Bioforsk

Bioforsk er et forskningsinstitutt med spisskompetanse på et høyt internasjonalt nivå innen landbruk, matproduksjon, plantehelse, miljø og ressursforvaltning. Bioforsk har også fokus på forskningsbasert innovasjon og verdi- skaping. Bærekraftig ressursbruk er et grunnleggende premiss. Bioforsk har sju forskningssentre med omlag 450 ansatte og avdelinger over hele landet.

Kunnskapsutvikling om nordlige vekstvilkår, arktisk kvalitet, ressurser langs kysten og i utmarka er viktige arbeidsfelt for Bioforsk Nord. Senteret blir ledet fra Bioforsk Nord Holt i Tromsø, og har avdelinger i Bodø og på Tjøtta. Fagområdet "Arktisk landbruk og utmarksforskning" er delt i følgende fagseksjoner: Arktisk landbruk og kvalitet (blir ledet fra Holt), Miljø og utmarksressurser (blir ledet fra Tjøtta) og Nordnorsk kompetansesenter (blir ledet fra Holt).

Bioforsk Nord har nasjonalt ansvar for forskning og foredling på ville bær, og på næringsmessig bruk og utvikling av utmark og fiskeressurser i innlandet. Gjennom Nordnorsk kompetansesenter har Bioforsk Nord også ei regional rolle som tilrettelegger for innovasjons- basert utvikling i nordnorsk landbruk og naturbruk.

Kompetansenettverket for lokal mat i nord

Kompetansenettverket for lokal mat bidrar til økt verdiskaping for mat gjennom kompetanseheving. Hovedmålgruppen er lokalmatprodusenter og serveringssteder med fokus på lokal mat med 0-10 årsverk. Kompetansenettverket tilbyr kurs tilpasset målgruppens behov samt skreddersydde kompetansetiltak for enkeltbedrifter. Navet for Kompetansenettverket i nord er lagt til Bioforsk Nord Holt.

Skog og landskap

Norsk institutt for skog og landskap er et nasjonalt institutt for kunnskap om arealressurser. Instituttet formidler kunnskap til myndigheter, næringsliv og allmennhet for å sikre bærekraftig forvaltning og verdiskapning knyttet til arealressursene.

Skog og landskap er organisert under Landbruks- og matdepartementet. Instituttet har hovedkontor på Ås i Akershus, og regionkontorer i Nord-Norge, Midt-Norge og Vest-Norge. Regionkontoret for Nord Norge ligger i Tromsø.

Viktige programmer med nye rapporter for Troms er:

- Arealstatistikk for utmark
- Overvåking av jordbrukets kulturlandskap
- Statistikk over skogforhold og skogressurser i Troms

Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning

Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF) er et frittstående og uavhengig statlig forskningsinstitutt med tilknytning til Landbruks- og matdepartementet.

Avdeling for forskning ivaretar forskning og utredning angående landbrukspolitikk, matvareindustri og marked, foretaksøkonomi, nærings- og bygdeutvikling.

Avdeling for statistikk og analyse står for sekretariatsarbeidet for Budsjettnemnda for jordbruket, internasjonal statistikk og dokumentasjon, driftsøkonomisk veiledning og styring, driftsøkonomiske data og analyser, herunder driftsgranskingene i jord- og skogbruk.

Avdeling for utredning har ansvaret for store deler av NILF sitt utredningsarbeid. Det jobbes blant annet innfor temaene landbruks-, distrikts- og næringsmiddelpolitikk, økonomi og konkurransekraft i næringsmiddelindustri, landbruk og fiskeoppdrett, internasjonale forhold (WTO og EU), reindriftsnæring og pris- og marginstudier.

NILF har hovedkontor i Oslo og tre distriktskontorer: Bergen, Trondheim og Bodø. Distriktskontorene er NILFs kontaktpunkt til landbruksnæringen og myndighetene i sitt distrikt. De er sentrale i arbeidet med driftsgranskingene og når det gjelder å skaffe oppdrag på regional basis.

UiT – Norges arktiske universitet i Tromsø

Landbruksrelatert forskning og utvikling

UiT har stor og mangslungen forskningsaktivitet som i vid forstand er av relevans for forvaltning og utvikling av landbruket. De har /har hatt i de senere år aktivitet knyttet til arktisk kvalitet, bygdeliv og kulturlandskap, produksjonsgrunnlaget i utmarksbeite for småfe og rein og skog. De har vært med i flere forskingsprosjekt som har vært initiert av Nordnorsk Landbruksråd.

En sentral og generell satsning på disse temaene skjer i det terrestre flaggskipsamarbeidet i Framsenteret som UiT leder, spesielt gjennom forvaltnings- og overvåkningssystemet KOAT og forskerskolen AMINOR. Viktig er også UTMARK – et samarbeid med landbruksorienterte institusjoner i Tromsø.

Landbruksrelatert undervisning

UiT Norges arktiske universitet har sammen med UMB et ansvar for å fylle de behov som matindustrien, institutter og læresteder har for akademisk arbeidskraft knyttet til matproduksjon. UiT og UMB er de eneste læresteder i Norge som har helhetlige utdanningsløp knyttet til matproduksjon. Det gis i dag undervisning om mat fra bachelor til mastergrads- og doktorgradsnivå.

Etterutdanningsmuligheter for næringsutøvere i landbruket og ansatte i landbruksforvaltningen, virke- middelapparatet m fl.

"Digital historiefortelling" er eksempel på et kurs som ble arrangert i samarbeid med fylkesmannens landbruksavdeling med deltagelse fra flere matprodusenter. For øvrig kan UiT tilby, avhengig av basis-kompetanse til de som ønsker etterutdanning, deltagelse på enkeltstående kurs eller oppgaver definert i samråd med ansatte ved UiT med valg av varighet fra 2 mnd (10 ECTS) til 2 år (120 ECTS).

Høgskolen i Harstad

Høgskolen i Harstad ble offisielt åpnet i 1983, der vernepleierutdanning og etter hvert sykepleierutdanning, var studietilbudene. Etter hvert har høgskolen blitt utvidet, og har også fått studietilbud innen administrasjon, økonomi og ledelse og en rekke andre universitetsfag. Når det gjelder studietilbud av spesiell betydning for landbruksnæringa og for de med tilleggsnæringer i landbruket som grønt reiseliv eller Inn-på-tunet, er det spesielt studiene «*Travel and tourism management*», «*Psykososialt arbeid med barn og unge*» samt «*Motivasjon, mestring og arbeid*» som er relevante.

Studiesenteret på Finnsnes

Studiesenteret Finnsnes har som formål å drive utdanning i Midt-Tromsregionen i samarbeid med høyere utdanningsinstitusjoner i Nord-Norge. De tilbyr blant annet studiene «*Regionbasert næringsrettet høyere utdanning*» og «*Vertskap og guiding i arktisk reiseliv*» i samarbeid med Høgskolen i Finnmark og «*Travel and tourism management*» i samarbeid med Høgskolen i Harstad.

8 Vedlegg 3 Økonomiske virkemidler til næringsutvikling

Det blir her gitt en oversikt over de økonomiske virkemidler som er tilgjengelig for næringsutvikling i landbruket i Troms. Det vil også bli gitt en oversikt over andre låne- og tilskuddsordninger som kan komme til nytte for næringsutvikling i landbruket. Kommunale næringsfond omtales ikke nærmere her.

8.1 Bygdeutviklingsmidlene (BU-midlene)

Formålet med BU-midlene er å legge til rette for langsiktig og lønnsom verdiskaping, samt desentralisert bosetting med utgangspunkt i landbrukets ressurser generelt og landbrukseiendommen spesielt. Kvinner og menn skal gis like muligheter. Dette kan gjøres ved videreutvikling og effektivisering av primærproduksjon for de som ønsker å satse på tradisjonelt landbruk, og ved utvikling av alternativ næringsutvikling for de som ønsker å satse på alternative næringer.

Det inngår flere ordninger i BU-midlene, i hovedsak fordelt på tilskudd, rentestøtte og avsetning til tapsfond for risikolån.

Utviklings- og tilretteleggingstiltak (BU- forskriften § 3)

Av fylkesvise utviklings- og tilretteleggingsmidler kan det gis tilskudd i henhold til regionale strategier for landbruksrelatert næringsutvikling og innenfor rammene av den nasjonale strategien for slik næringsutvikling til:

Utrednings- og tilretteleggingstiltak

Det kan gis tilskudd til utrednings- og tilretteleggingstiltak med inntil 50 % av godkjent kostnadsoverslag. I særlige tilfeller kan det gis tilskudd med inntil 75 % av godkjent kostnadsoverslag.

Praktikantordningen

Det kan gis tilskudd med inntil 60 % av foretakets kostnader til dekning av arbeidsgiveravgift, yrkesskadeforsikring, lønn til praktikant tilsvarende 70 % av lønnstrinn 1 i Statens regulativ og feriepengene i forhold til dette. I tillegg kan faktiske dokumenterte utgifter til barnepass samt kursutgifter dekkes. Praksis på egen, foreldres eller svigerforeldres gård kommer ikke inn under ordningen.

Likestilling, rekruttering og kompetanseutvikling (LUF-midler)

Fylkeskommunene har fra 2010 forvaltet midler til Rekruttering, likestilling og kompetanseheving i landbruket. Formålet med ordningen er å styrke innsatsen innfor området rekruttering og kompetanseheving i landbruksområdet og bidra til å sikre at kvinner og menn skal ha like reelle muligheter i landbruksnæringa.

Målgrupper for ordningen er landbruksorganisasjoner, lag, foreninger, kommuner, kursarrangører og videregående skoler. Disse kan søke støtte til prosjekter som faller innenfor rammen av disse retningslinjene. Troms fylkeskommune kan selv ta initiativ til gjennomføring av prosjekter som faller innenfor virkeområdet for ordningen.

Det kan gis støtte til kurs, konferanser, seminarer, fagsamlinger, studieturer, mobiliseringstiltak, kompetanseutviklingstiltak, rekrutteringsprosjekt, forsknings- og utviklingsmiljø samt andre tiltak som bidrar til formålet for tilskuddsordningen.

Prioriterte områder for ordningen vil være:

- Kompetanseutvikling og kompetansehevende tiltak innenfor tradisjonelt landbruk og nye næringer, her- under støtte til etter- og videreutdanningstilbud for yrkesutøvere i landbruket. Det kan også gis støtte til kompetansetiltak som gir voksne med annen videre- gående utdanning grunnleggende landbruksutdanning.
- Prosjekter/tiltak knyttet til rekruttering til landbruksnæringen.
- Arbeid knyttet til likestilling i landbruket.
- Tiltak som bidrar til å styrke rekrutteringen til de of- fentlige og private naturbrukslinjene i de videregående skolene.

Fra 2013 er det søknadsfrist for ordningen, første gang

1.mars 2013. Informasjon om ordningen er på Troms fylkeskommunes hjemmeside, www.tromsfylke.no. Søknader skal sendes elektronisk på www.regionalforvaltning.no

Bedriftsretta utviklingstiltak

Etablererstipend

Etablererstipend kan gis til å forberede og etablere ny virksomhet med ekspansjonsmuligheter med inntil 75 % av godkjent kostnadsoverslag. Tilskuddet er begrenset til kr 400 000,- for utviklingsfasen og etablererfasen til sammen pr person/selskap.

Bedriftsutvikling

Det kan gis tilskudd til tiltak innen produktutvikling, kompetanseoppbygging, markedsundersøkelser, testsalg, nettverksbygging, markedsføring av nye produkter og lignende med inntil 50 % av godkjent kostnadsoverslag. For personer under 35 år og det underrepresenterte kjønn kan tilskuddet gis med inntil 75 % av godkjent kostnadsoverslag.

Forprosjekter, kompetanseheving

Det kan på nærmere vilkår gis inntil 50 % tilskudd, maks kr 25 000,- til kompetanseheving og avklaring av grunnlaget for bruksutbygging på enkeltbruk. Tilskuddet kan brukes til konsulentbistand, reiseutgifter, avløser mv.

Investeringsmidlene

Investeringer

Det kan gis tilskudd til investeringer i faste anlegg og til- hørende produksjonsutstyr av varig karakter med inntil 30 % av godkjent kostnadsoverslag. Forskriften har ikke tak for tilskudd i Nord-Norge, men det er regionalt i Troms fastsatt et tak som i 2013 er på kr 1 700 000 pr prosjekt. Maksimal støttesats er 30 % av godkjent kostnadsoverslag inntil 3 millioner kr, 20 % mellom 3 og 6 millioner kr, og 10 % mellom 6 og 8 millioner kr.

Rentestøtte

Det kan gis tilskudd i form av reduksjon i avtalt rentenivå på lån til investeringsformål. Rentestøtten er 50 % av risikofri rente 3 år stat (STX4), og beregnes fra foregående års rente. Rentestøtten beregnes ut fra et serielån på 15 år og kan maksimalt utgjøre 4 prosentpoeng. Rentestøtten er for 2013 fastsatt til 0,7 %. Regionalt er det fastsatt et tak for summen av tilskudd og rentestøttelån på inntil 100 % av godkjent kostnadsoverslag. Det kan gis tilskudd til tapsfond og rentestøttefond (til rentefritak) for risikolån fra Innovasjon Norge til investeringer i forbindelse med utbygging, modernisering, omstilling, utvikling og generasjonsskifte.

Generasjonsskifte

Det kan gis tilskudd til personer under 35 år, som i forbindelse med overtakelse av landbrukseiendom trenger å gjennomføre mindre investeringer. Tilskuddet kan gis med inntil 40 % av godkjent kostnadsoverslag. Til det underrepresenterte kjønn kan det gis et tilskudd på inntil 60 % av godkjent kostnadsoverslag. Regionalt er det fastsatt et tak for godkjent kostnadsoverslag på kr 1 000 000 for melkeproduksjonsbruk med ku eller geit og kr 500 000 for gårdsbruk med andre produksjoner.

Midler til bioenergitiltak

Landbruks- og matdepartementet har i skriv datert 8.11.2012 og 8.2.2013 lagt følgende føringer for bruk av midlene:

- Formålet med midler til bioenergiformål innen RNP er å stimulere bønder og skogeiere til økt bruk av bioenergi i næringsvirksomhet og bolig. Aktiviteten på dette området skal også bidra til kompetansebygging.
- Det kan gis støtte til investeringer i gårdsvarmeanlegg og veksthus, etter retningslinjer angitt i nederste kulepunkt. Støtte til anlegg for varmesalg og biogass vil være et nasjonalt ansvar og behandles innen det nasjonale Bioenergiprogrammet. Informasjonsaktiviteter skal ivaretas på regionalt nivå og ligger innenfor de regionale rammene.
- Det er et mål å bruke lokalt råstoff fra skog eller kulturlandskap.
- For bioenergi prosjekter skal det ved tildeling av midler, i tillegg til lønnsomhetsvurderinger, også gjøres en vurdering av energieffektiviteten og effekten når det gjelder klimagassutslipp.
- Innovasjon Norges retningslinjer for saksbehandling og tildeling av tilskudd innen Bioenergiprogrammet, ligger til grunn for tildelingen av bioenergimidlene også innenfor RNP, inntil dette er integrert i ny forskrift om BU-midlene.

8.2 Sametingets midler til næringsutvikling

Sametinget kan gi tilskudd til næringsutvikling innenfor blant annet primærnæringer, variert næringsliv, kultur næringer. Sametinget har et verdiskapingsprogram som har som mål å legge til rette for kombinasjonsvirksomhet og samisk reiseliv. Over kr. 9 millioner er i 2013 satt av til en næringsavtale for duodjinæringen.

Sametinget vil bevare og utvikle jordbruket som en viktig bærer av samisk kultur og sysselsetter i samiske områder. Sametinget prioriterer i 2013 tilskudd til jordbruksnæringen til følgende formål:

- Nybygging og omfattende ombygginger av driftsbygg.
- Statlige melkekvoter ved nyetablering eller overtakelse av gårdsbruk
- Kvinnelige næringsutøvere

- Videreføre samarbeidsprosjektet med Innovasjon Norge og Fylkesmannens landbruksavdeling i Finn- mark om utvikling av jordbruk i områder med nedgang i antall bruk

Midlene skal bidra til

- Bedre lønnsomhet i jordbruksnæringen
- God rekruttering
- Bedre kjønnsbalanse

Maksimalt tilskudd er kr 600.000 eller 35 % av kostnadsoverslaget. Til kjøp av melkekvoter ved nyetableringer er øvre grense kr 100.000.

Sametingets virkeområde for tilskudd til næringsutvikling

I Troms kan søkere fra følgende kommuner søke om tilskudd til næringsutvikling; Skånland, Gratangen, Lavangen, Salangen, Balsfjord, Lyngen, Storfjord, Kåfjord, Nordreisa, Kvænangen, Skjervøy og Karlsøy. Sametinget kan dessuten gi tilskudd til søkere fra deler av Tromsø og deler av Sørreisa kommune.

Utenfor dette virkeområdet kan Sametinget gi tilskudd til samiske kultur næringer og tilleggsnæringer i reindrift. Samiske kultur næringer kan være duodji, samisk mediavirksomhet og kunstnerisk virksomhet som danner varige arbeidsplasser m.m.

8.3 Reindriftens utviklingsfond

Reindriftens Utviklingsfond (RUF) skal, i samsvar med de reindriftspolitiske mål, være med på å utvikle økologisk, økonomisk og kulturell bærekraft i reindriften. Dette vil blant annet si støtte til tiltak som vil stimulerer til utvikling av de menneskelige ressursene innen næringen, en balansert bruk av naturgrunnet og full utnyttelse av produksjonspotensialet i reinflokken. Støtte fra RUF kan også søkes til tiltak som skal virke markedsfremmende og utvikle binæringer.

Tiltak kan for eksempel være:

- Veiledning og opplæring i reindrift (for eksempel kurs, fagbrev, etterutdanning)
- Tiltak i praktisk reindrift (for eksempel gjeterhytter, tapsstøtte, konfliktforebygging)
- Kvinnerettede tiltak
- Forskning og formidling
- Innløsning av siidaandel og tidligpensjon

Fellesvilkår for de ulike stønadene er at tiltaket skal fremme reindriften i distriktet og området. Nærmere om vilkår og tilskuddssatser fremgår av forskrift for Reindriftens Utviklingsfond.

Reinprogrammet

Innovasjon Norge forvalter Reinprogrammet, som avløser Verdiskapingsprogrammet for reindrift. Reinprogrammet vil ha tilsvarende innretning som Lokalmatprogrammet.

Foredlingsbedriftene i reindriften, reiselivsbasert næringsutvikling og samarbeidstiltak mellom reindriften og foredlingsbedrifter vil inngå i programmet.

Konfliktforebyggende tiltak

Fylkesmannen i Sør-Trøndelag har overtatt forvaltningen med tilskudd til konfliktforebyggende tiltak mellom reindriften og det øvrige landbruket, med midler fra Reindriftsavtalen og Jordbruksavtalen.

8.4 Andre lån-/tilskuddsordninger

Lavrisikolån

Innovasjon Norge kan gi lavrisikolån til bolig på gårdsbruk og til næringsformål i landbruket, herunder kjøp av eiendom og investeringer i faste anlegg og produksjonsutstyr, både innenfor tradisjonelt landbruk og bygdenæringer. Innovasjon Norge innvilger årlig om lag kr. 500 mill. i lån til langsiktige investeringer i landbruket, noe som utgjør om lag 20 % av årlig låneramme på kr. 2,5 milliarder som Innovasjon Norge kan tilby norsk næringsliv.

Troms er landets nest største fylke når det gjelder landbrukslån hos Innovasjon Norge. Samlet saldo for landbrukslån i Troms i 2012 hos Innovasjon Norge var kr 450 millioner.

Miljøvirkemidler

Regionale miljøtilskudd (RMP)

Fylkesmannen mottar midler fra Landbruksdirektoratet til regionale miljøtiltak. Kommunen er vedtaksmyndighet. Midlene fordeles etter ei liste av tiltak som framgår av regionalt miljøprogram for jordbruket i Troms. Tiltakene er utformet etter hva som ansees som de største miljøutfordringene knyttet til jordbruket i Troms. De fleste tiltakene er derfor rettet mot å stimulere til å holde kulturlandskapet åpent samt å ta vare på og synliggjøre enkeltelementer i kulturlandskapet. Alle landbruksforetak som er berettiget til å motta produksjonstilskudd kan søke regionalt miljøtilskudd.

Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL)

Fylkesmannen mottar midler fra Landbruksdirektoratet til spesielle miljøtiltak i jordbruket som fordeles til kommunene som er vedtaksmyndighet. Formålet med ordningen er å fremme natur- og kulturminneverdiene i jordbrukets kulturlandskap og redusere forurensingen fra jordbruket, utover det som kan forventes gjennom vanlig jordbruksdrift. Det kan gis støtte til planleggings- og tilretteleggingstiltak, kulturlandskapstiltak og forurensingstiltak.

Nærings- og miljøtiltak i skogbruket (NMSK) - kommunene

Fylkesmannen i Troms får tildelt midler til skogkultur, tynning, miljøtiltak o.a. fra Landbruksdirektoratet. Fylkesmannen fordeler midlene til kommunene ut fra kommunenes tiltaksstrategier, aktivitetsbudsjett og tidligere

års forbruk. Kommunene er vedtaksmyndighet.

Skogkultur. For å stimulere til utvikling av kvalitetsskog kan det gis tilskott til planting, ungskogpleie og andre kvalitetsfremmende tiltak. Dette omfatter også tilskott til skjøtsel av skog i kantsoner og i sammenheng med kulturminner. Det kan ikke gis tilskott til bruk av kjemiske midler, kjøp av utstyr eller til tiltak som ved uttak av virke gir overskott.

Miljøtiltak i skog. Det kan gis tilskott til å ivareta og videreutvikle miljøverdier knytta til biologisk mangfold, landskap, friluftsliv og kulturminner.

Andre tiltak i skogbruket. Det kan gis tilskott til andre tiltak og prosjekter som bidrar til å utvikle skogbruket i en kommune eller region. For eksempel prosjekter som har som formål å auke aktiviteten og ressursutnyttelsen i og fra skogen.

Nærings- og miljøtiltak i skogbruket (NMSK) - Fylkesmannen

Fylkesmannen i Troms får tildelt midler til tilskott til skogsvegbygging og tilskott til drift med taubane, hest og annet fra Landbruksdirektoratet. Fylkesmannen er vedtaksmyndighet.

Skogsvegbygging. Det kan gis tilskott til skogsbilveger, nyanlegg og ombygging til vegklasse 3, 4 og 5 og til velteplasser med inntil 75 % av kostnadene, og til nybygging av traktorveger med inntil 70 % av kostnadene. Fellesveg- anlegg prioriteres. Det skal ikke gis tilskott til bygging av permanente veger som reduserer "villmarksprega områder", dvs. områder som ligger meir enn 5 km i horisontal retning fra eksisterende tekniske inngrep.

Drift med taubane hest o.a. Det kan gis tilskott til utdrift av skogsvirke med taubane, hest o.a. I følge retningslinjene fra Fylkesmannen kan det gis tilskott til lunning av virke i terrenget, lang terrengtransport og drift i bratt terreng. Ordninga er begrensa til virke for salg.

Tilskudd til drenering

Fylkesmannen i Troms får tildelt midler til drenering av jordbruksjord fra Landbruksdirektoratet. Fylkesmannen fordeler midlene til kommunene. Kommunene er vedtaksmyndighet. Eier av, eller foretak som leier, tidligere grøftet jordbruksareal kan søke om tilskudd.

8.5 Program for lokal mat og grønt reiseliv

Tilskudd kan innvilges til:

- fylkesovergripende omdømmeprosjekter i form av matarrangementer
- kompetanse gjennom regionale nav i form av kurs, besøksordning og mentorordning
- bedriftsutvikling, vekstsatsing og forpliktende produsentsammenslutninger

De bedriftsretta midlene innenfor mat er fra 2013, sammen med reiseliv, innlandsfiske og bioenergi overført til de fylkesvise BU-midlene.

8.6 Regionale utviklingsmidler (fylkeskommunale midler)

Fylkeskommunen forvalter statlige midler til regional utvikling fra Kommunal- og Regionaldepartementet (KRD) (kap 551 post 60) samt setter av egne midler som brukes til regional utvikling. Noen av midlene er øremerket fra KRD og er i 2013 bl.a. kommunale næringsfond og omstilling.

Fordeling av midlene vedtas årlig av fylkesrådet og gikk i 2013 til bl.a. Innovasjon Norge Troms for bedriftsrettet arbeid, til kommunale næringsfondomstilling, regional medfinansiering av nasjonale ordninger og Nordområdesatsing. De enkelte fylkesrådene forvalter i tillegg midler til tilretteleggende tiltak. Prosjekter som søker støtte skal kunne være med på å oppfylle ett eller flere av satsingsområdene i gjeldende regionale utviklingsplan (RUP) (4-årig og årlig).

Fylkeskommunen setter også av egne midler til fylkeskommunalt næringsfond og som brukes til regional utvikling.

Hovedregelen er inntil 50 % støtte av godkjent kostnads- grunnlag og søknad om støtte skal sendes elektronisk på www.regionalforvaltning.no

Tabell 1 Sammendrag, regionale virkemidler til næringsutvikling

Fylkesvise bygdeutviklingsmidler

Virkemiddel	Hvem kan søke	Innvilgningsmyndighet
BU-tilskudd, utviklings- og tilretteleggingsmidler	Kommuner, organisasjoner og andre utviklingsaktører	FM
Praktikantordningen	Jordbrukere, skogbrukere, gartnere mv	FM
BU-tilskudd, investeringer i tradisjonelt jordbruk	Jordbruksforetak	IN
BU-tilskudd, investeringer i bygdenæringer	Landbruksforetak	IN
BU-tilskudd, etablererstipend og bedriftsutvikling	Landbruksforetak	IN
Rentestøtte	Landbruksforetak	IN
Likestilling, rekruttering og kompetanseutvikling (LUF-midler)	Kommuner, organisasjoner og andre utviklingsaktører	FK

Virkemiddel	Hvem kan søke	Innvilgningsmyndighet
Bioenergiprogrammet • Utrednings- og kompetansetiltak • Investeringer	Bønder, skogeiere og organisasjoner av disse Bønder og skogeiere	IN
Regionalt utviklingsprogram (RUP)	Kommuner, organisasjoner og andre utviklingsaktører	FK
Fylkeskommunalt næringsfond	Kommuner, organisasjoner og andre utviklingsaktører	FK
Midler til satsing på arktisk landbruk		Styret for midler til arktisk landbruk
Sametingets virkemidler til næringsutvikling	Gårdbrukere i virkeområdet	Sametinget
Reindriftens utviklingsfond	Reindriftsutøvere, organisasjoner og andre utviklingsaktører innen reindrift	Styret for Reindriftens utviklingsfond
Forebyggende og konfliktdempende tiltak	Bønder, reindriftsutøvere og organisasjoner	FM og IN
Organisert beitebruk, investeringsstøtte	Beitelag	FM
Tidligpensjonsordningen	Gårdbrukere som skal pensjonere seg	FM
Regionale miljøtilskudd	Gårdbrukere	Kommunen
Nærings- og miljøtiltak i skogbruket	Skogeiere med mer enn 10 da produktiv skog	Kommunen og FM
Spesielle miljøtiltak i jordbruket	Alle med landbrukseiendom	Kommunen
Drenering	Gårdbrukere	Kommunen
Kommunale næringsfond	Bønder, skogeiere, organisasjoner og andre utviklingsaktører	Kommunene

Nasjonale program

Virkemiddel	Hvem kan søke	Innvilgningsmyndighet
Utviklingsprogrammet for lokal mat og grønt reiseliv	Bedrifter som satser på mat, reiseliv og innlandsfiske	IN
Bedrifter kan få hjelp til å utvikle produktene sine videre: - vokse - styrke kompetansen - bygge omdømmet - etablere nettverk		
Nasjonalt bioenergiprogram Investeringsstøtte til anlegg bygd for varmesalg, gårdsvarmeanlegg, veksthus og biogass. Støtte til utrednings- og kompetansetiltak gis til følgende formål: Konsulenthjelp til forstudier Forprosjekter og utredninger Kompetanse og informasjonstiltak.	Jord- og skogbrukere som vil produsere, bruke og levere bioenergi i form av brensel eller ferdig varme	IN

8.7 Midler til rovviltforvaltning

Investeringsstøtte til organisert beitebruk (iOBB)

Investeringsstiltak som fremmer organisert beitebruk skal medvirke til bedre utnyttelse av beiteområdene, rasjonell drift i beitelagene og hindre tap av beitedyr. Tilskudd kan gis til alle typer tiltak som fremmer beitebruken i et område. For å oppnå en effektiv og målrettet bruk av midler til dette formålet, bør tiltak i regi av beitelag prioriteres. Det er aktuelt å gi tilskudd til følgende typer tiltak: sperregjerder, ferister, bruer, gjeterhytter, samt andre investeringsstiltak så som sanke- og skilleanlegg, rydding/utbedring av drifteveier m.m.

Forebyggende og konfliktdempende tiltak (FKt)

Målet med tilskuddsordningen er å iverksette effektive forebyggende og konfliktdempende tiltak for å begrense skader som rovvilt kan forårsake på husdyr og tamrein, samt ulemper i forhold til lokalsamfunn. En forutsetning for å gi tilskudd til husdyr- og tamreineiere er at tiltakene med stor sannsynlighet kan forventes å ha en direkte tapsreducerende effekt. Dette innebærer at tiltak som f.eks. omfatter utvidet tilsynsaktivitet alene ikke skal støttes økonomisk. Eks. på slike tiltak er: planlagt tidlig nedsanking, utvidet tilsyn, bruk av vokterhund, radiobjeller/lammenoder.

Tabell 2. Oversikt over virkemidler i rovviltforvaltningen.

Tilskuddsordning	Søknadsfrist
Forebyggende og konfliktdependende tiltak	15.januar (akutte tiltak kan omsøkes hele året)
Erstatning for sau drept av fredet rovvilt	1. november
Erstatning for tap av sau på beite	31. desember
Regionale miljøtilskudd for jordbruket	20. august
Spesielle miljøtiltak i jordbruket	Fastsettes av kommunen
Tilskudd til organisert beitebruk	1. november
Investeringsstøtte til organisert beitebruk	Troms: 15. februar. Finnmark: Hele året

Noen av de ulike tilskuddsordninger i landbruket som kan ses i sammenheng med utfordringer knyttet til rovvilt er opplistet over i tabell 2. Veiledende er søknadsfrister i 2012 oppgitt. Fylkesmennene kan kontaktes ved spørsmål om tilskuddsordningene. En kan også lete seg frem til informasjon under "*landbruk*" eller "*miljøvern*" inne på ønsket fylke på fylkesmannens nettside.

9 Vedlegg 4 Statistikk Tromslandbruket 2002-12

Type	Norge 2012	Troms 2012	Troms % 2012	Norge 2002	Troms 2002	Troms % 2002	Norge Endring 2002-12	Troms Endring 2002-12
Jordbru ksareal (daa dyrket jord i drift)	989362 8	239261	2,4	103615 09	269579	2,6	-4,5	-4,5
Totalt skogare al (mill daa)		8,08						
Jordbru ksforeta k	43954	1037	2,4	58892	1647	2,8	-25,4	-37,0
Skogeie ndomm er (over 25 daa, tall for2010)	134 658	9 518						
Husdyr								
Melkey r	233164	4766	2,0	282740	6178	2,2	-17,5	-22,9
Foretak melkey r	9953	253	2,5	18568	422	2,3	-46,4	-40,0

Type	Norge 2012	Troms 2012	Troms % 2012	Norge 2002	Troms 2002	Troms % 2002	Norge Endring 2002-12	Troms Endring 2002-12
Ammek u	73319	901	1,2	48674	810	1,7	50,6	11,2
Foretak ammek u	5096	79	1,6	5748	99	1,7	-11,3	-20,2
Melkeg eit	35129	9031	25,7	46666	13293	28,5	-24,7	-32,1
Foretak melkeg eit	350	87	24,9	624	171	27,4	-43,9	-49,1
Vinterfo ra sau	823767	42281	5,1	947106	54784	5,8	-13,0	-22,8
Foretak vinterfor a sau	13998	517	3,7	20131	948	4,7	-30,5	-45,5
Verpeh øns	397584 3	31774	0,8	314094 0	42951	1,4	26,6	-26,0
Foretak verpehø ns	1799	49	2,7	3138	103	3,3	-42,7	-52,4
Slaktegr is	464594	4059	0,9	410975	4153	1,0	13,0	-2,3
Foretak slaktegr is	2009	24	1,2	3766	50	1,3	-46,7	-52,0

Type	Norge 2012	Troms 2012	Troms % 2012	Norge 2002	Troms 2002	Troms % 2002	Norge Endring 2002-12	Troms Endring 2002-12
Planteproduksjon								
Potet (daa)	126633	2895	2,3	51791	3229	6,2	144,5	-10,3
Produsenter potet	2281	195	8,5	7272	684	9,4	-68,6	-71,5
Grønnsaker (daa)	61954	88	0,1	151854	165	0,1	-59,2	-46,7
Produsenter grønnsaker	821	24	2,9	1626	42	2,6	-49,5	-42,9
Bær (daa)	43899	148	0,3	23798	224	0,9	84,5	-33,9
Produsenter bær	924	37	4,0	1776	90	5,1	-48,0	-58,9
Veksthus (m2)	1006309	7659	0,8	1167223	16249	1,4	-13,8	-52,9
Produsenter veksthus	497	18	3,6	997	39	3,9	-50,2	-53,8
Skog								

Type	Norge 2012	Troms 2012	Troms % 2012	Norge 2002	Troms 2002	Troms % 2002	Norge Endring 2002-12	Troms Endring 2002-12
Produkti vt skogare al (mill da)		4,64						
Totalavv irkning (m3)		153 000			130 000			
Avvirkin g for salg (m3)		59 000			56 000			
Skogpla nting, nyanleg g (da)		1 648			4 565			
Ungsko gpleie, suppleri ng, kvisting (da)		1451			2805			
Skogsv egbyggi ng, nyanleg g bilveg (km)		0,5			4,7			

Type	Norge 2012	Troms 2012	Troms % 2012	Norge 2002	Troms 2002	Troms % 2002	Norge Endring 2002-12	Troms Endring 2002-12
Skogsv egbyggi ng, nyanleg g traktorv eg (km)		16			24,2			
Skogsv egbyggi ng, ombygg ing (km)		13,6			7,6			

10 Vedlegg 5 Erstatnings- og forsikringsordninger i planteproduksjon i Troms

Det er etablert ordninger som i noen grad skal kompensere for klimarelatert skade på planteveksten som bonden ikke, eller i liten grad har muligheter til å hindre. Noen erstatningsordninger er nedfelt i jordbruksavtalen og andre ikke. I tillegg til erstatningsordningene kan en kjøpe forsikringer mot skader/tap.

Erstatning og tilskudd ved klimabetingede skader i plante- og honningproduksjon

Et ufravikelig vilkår for å få erstatning etter disse ordningene er at skaden er forårsaket av klimatiske forhold. Det skal heller ikke være mulig å tegne privat forsikring. I tillegg skal man drive på faglig forsvarlig måte som blant annet innebærer å forebygge og begrense skader.

Det er kun klimabetingede skader som gir rett til erstatning, ikke kvalitetstap (bortsett fra frukt og bær), sykdommer, skadedyr og ugras eller faglig uforsvarlig driftsform.

Ordningene er ment som en nødhjelp. Dermed er det innebygget store egenandeler. Forskriften om klimabetingede skader omfatter fire ordninger:

- tilskudd etter vinterskader på eng
- erstatning ved avlingssvikt
- erstatning ved svikt i honningproduksjon
- erstatning ved tap av bikuber Her omtales kort de to første ordningene.

Tilskudd til vinterskader på eng

Foretak med betydelige vinterskader på eng kan få økonomisk støtte gjennom denne ordningen. Tilskuddet skal bidra til at foretaket kan få en avling av gras eller grønnfôr som kan høstes det samme året, slik at avlingssvikten reduseres.

Vinterskader på eng er skader forårsaket av frost, isdekke, vanndekke, uttørking, oppfrysing og biotiske forhold som overvintringssopp.

Egenrisikoen (egenandelen) i ordningen er 20 % av totalt grovfôrareal. Det er fastsatt en standardsats for tilskudd som pt er kr 330,- pr daa utbedret areal. Satsen bygger på beregninger av faktiske utbedringskostnader.

Statistikken for perioden 2003 til 2012 viser at ca 31 % av tilskuddene til vinterskader på eng ble utbetalt til gårdbrukere i Troms (Kilde: SLF).

Vurdering av ordningen:

I Troms tar vi jevnt over bare en avling av enga. Sammenlignet med områder som høster to og tre ganger kommer vi dårligere ut i denne ordningen fordi vi trenger langt større arealer for å høste samme avling. I tillegg er Troms langt mer utsatt for vinterskader enn andre områder. Andelen av tilskudd viser dette klart. Hovedårsakene til at vi har mer vinterskader er varierende temperaturer og mye isdannelse i løpet av vinteren og har for lite klimatilpassede arts- og sortsutvalg. I dette ligger også betydelige faglige utfordringer for den enkelte bonde, veiledningstjenesten og forskningen.

Erstatning etter avlingssvikt

Foretak som har en avlingssvikt på mer enn 30 % innen hver av vekstgruppene grovfôr, korn/oljefrø, frukt, bær, poteter og grønnsaker kan få erstatning for avlingssvikt. Avlingssvikten måles i forhold til normalår, dvs gjennomsnittet av de siste fem/tre års avlinger, men med mulighet til å se bort fra ett skadeår.

Det er fastsatt nasjonale standardsatser for erstatning ved avlingssvikt. De viktigste satsene er:

- Grovfôr i foretak med husdyr
kr 3,40 pr FEm
- Grovfôr i salgsproduksjon
kr 2,15 pr kg
- Potet til konsum
kr 3,50 pr kg
- Jordbær
kr 27,10 pr kg
- Kålrot til konsum kr 4,50 pr kg

Maks utbetaling etter ordningen er kr 750 000,- pr vekst- gruppe pr foretak.

I skadeåret 2010, da makssatsen var kr 500 000,-, ville 5 foretak i Troms fått vesentlig større utbetalinger hvis det ikke hadde vært toppavgrensing. Av disse 5 var det 4 potetprodusenter og 1 grovfôr med husdyr. Avkorting for disse 5 var i gjennomsnitt kr 500 000,- med variasjon fra 402 000 til 636 000 kr.

Vurdering av ordningen:

Generelt er 30 % egenrisiko ganske høyt. Ordningen er ment som ei nødhjelp ved stor avlingssvikt. Standardsatsen for grovfôr i foretak med husdyr dekker det det vil koste å kjøpe inn kraftfôr. Kostnadene med å kjøpe inn grovfôr vil variere en god del fra år til år og er avhengig av omfanget av avlingssvikten og fraktavstander. Kostnadene levert på gården vil ved noe omfang på avlingssvikten ofte ligge på kr 5,50 – 7,00 pr FEm. I normale avlingsår med avlingssvikt på enkeltbruk og der det er mulig å kjøpe grovfôr lokalt, vil standardsatsen langt på veg dekke de faktiske kostnadene ved kjøp av grovfôr.

Ved avlingssvikt på opp mot 30 % kan, ved god fôrplanlegging, en vesentlig del av svikten erstattes med kraftfôr. Alt over 20-30 % avlingssvikt må kompenseres med innkjøpt grovfôr. Dermed blir den reelle egenrisikoen i år med regional fôrmangel langt høyere enn 30 %.

I potetproduksjonen er det én sats for matpotet til konsum. Denne satsen er grei for vanlig rundpotet levert til grossist. Med noe variasjon oppnår mandel og gulløye vanligvis en dobbelt så høy pris som annen potet. Dyrkere av disse sortene kommer derfor uheldig ut med gjeldende sats.

Privat forsikring mot avlingsskade

Forsikringsselskapene tilbyr forsikring av det avlingstap som overstiger det som erstatningsordningen etter avlingssvikt dekker. Det er en forutsetning at avlingssvikten er berettiget erstatning etter "Forskrift om erstatning ved klimabetingede skader i plante- og honningproduksjon". Erstatningen er, etter fradrag for egenandel, begrenset til 15 % av totalt tap som følge av avlingssvikten. Driftstapet beregnes på samme grunnlag som i statens beregningsmodell.

Skade på grovfôr vil ha et annet behov for avbruddstid enn f.eks. erstatningsmessig skade i potetproduksjonen. Dette vil medføre ulike beregninger av premiene.

Vurdering av ordningen:

En egenandel på kr 10 000,- pr eiendom er en stor byrde for gårdbrukerne i Troms fordi over halvparten av jorda i drift er leiejord, og oftest leieforhold med mange gårdbrukere.

Arbeidsfristen for å utbedre skadene bør ha en viss fleksibilitet, tilpasset hva som er mulig og det bør være rom for nødvendige forskuddsutbetalinger etter at takst er gjennomført.

Det er viktig å se ting i sammenheng. Etter en større flom er det viktig at NVE har midler og muligheter til å utbedre og etablere elveforbygninger slik at videre skader forebygges.

Videre bør avtalepartene i jordbruket se nærmere på å få samordnet naturskadeordningen og tilskudd til klimabetingede skader. Sistnevnte er også naturskade. Det er komplisert å forholde seg til flere ordninger med ulikt forvaltningsregime.

Dette betyr, en del forenklet at forsikringsbeløpet beregnes slik:

Avlingsskade sammenlignet med et normalår	kr 1 000 000
- Erstatning etter avlingssvikt	kr 750 000
- Egenandel, 15 % av kr 1000 000,-	kr 150 000
Forsikringsutbetaling	kr 100 000

Forsikringsvilkårene vil variere fra selskap til selskap og den enkelte må klargjøre betingelsene med sitt selskap.

Skogskader

Skogsskader ble tatt ut av Naturskedefondet i 1992. Skogbrand er eneste forsikringsselskap som forsikrer skog.